

MINISTERUL EDUCAȚIEI NAȚIONALE

**ANALELE
UNIVERSITĂȚII DIN ORADEA**

ANNALS OF THE UNIVERSITY OF ORADEA

**FASCICOLA
ISTORIE – ARHEOLOGIE
HISTORY – ARCHAEOLOGY SERIES
TOM XXIX
TOME XXIX**

2019

ANALELE UNIVERSITĂȚII DIN ORADEA

SERIA ISTORIE – ARHEOLOGIE

COMITETUL ȘTIINȚIFIC / SCIENTIFIC COMMITTEE

Acad. Ioan-Aurel POP (Cluj-Napoca)
Acad. Ioan BOLOVAN (Cluj-Napoca)
Al. Florin PLATON (Iași)
Dan-Octavian CEPRAGA (Padova)
Jerome BURIDANT (Amiens)
Rudolf GÜNDISCH (Oldenburg)
Toader NICOARĂ (Cluj-Napoca)
Anatol PETRENCU (Chișinău)
GYULAI Eva (Miskolc)
Ioan SCURTU (București)
Waclaw WIERZBIENEC (Rzeszow)
Federico DONATIELLO (Padova)

COLEGIUL DE REDACȚIE/ EDITORIAL BOARD:

Director /Director
Prof. univ. dr. Ion ZAINEA

Redactor-șef/ Editor-in-Chief
Lector univ. dr. Radu ROMÎNAȘU

Secretar de redacție/ Editorial Secretary
Asist. univ. dr. Laura ARDELEAN

Membrii/Members
Prof. univ. dr. Barbu ȘTEFĂNESCU
Prof. univ. dr. Sever DUMITRAȘCU
Prof. univ. dr. Viorel FAUR
Prof. univ. dr. Ioan HORGA
Prof. univ. dr. Mihai DRECIN
Prof. univ. dr. Sorin ȘIPOȘ
Prof. univ. dr. Gabriel MOISA
Prof. univ. dr. Antonio FAUR
Lector univ. dr. Mihaela GOMAN
Lector univ. dr. BODO Edith
Lector univ. dr. Florin SFRENGEU

Analele Universității din Oradea./ Annals of the University of Oradea
Fascicola Istorie – Arheologie / History - Archaeology Series

Manuscrisele, cărțile, revistele pentru schimb, precum și orice corespondență se vor trimite pe adresa colectivului de redacție al revistei „Analele Universității din Oradea”, seria Istorie – Arheologie.

The exchange manuscripts, books and reviews as well as any correspondence will be sent to the address of the Editorial Staff.

Les manuscrits, les livres et les revues proposés pour échange, ainsi que toute correspondance, seront adressés à la rédaction.

Responsabilitatea asupra textului și conținutului articolelor revine în exclusivitate autorilor.
The responsibility for the content of the articles belongs to the author(s).

The articles are published with the notification of the scientific reviewer.

Revista este indexată în baza internațională de date EBSCO.

The review is indexed in the EBSCO international database.

Editorial Assistance: Dr. ing. Elena ZIERLER

Address of the editorial office:

University of Oradea
Department of History
Str. Universității nr. 1, 410087 Oradea, România
Tel/ Fax (004) 0259 408167
e-mail: ionszainea@yahoo.com

The review is issued under the aegis of the University of Oradea

ISSN 1453-3766

Cuprins • Contents • Sommaire • Inhalt

Studii ♦ Studies	5
M. Marcella FERRACCIOLI, Gianfranco GIRAUDO ♦ Il Giro del Mondo di Beniowski Ovvero il Mondo Gira Intorno a Beniowski: Spigolature	7
Mihai D. DRECIN ♦ Revista „Muntele de Pietate” din București (1907-1916, 1918-1919) – oficios al primei instituții financiare a tuturor românilor	43
Augustin MUREȘAN, Laurențiu-Ștefan SZEMKOVICS ♦ Despre sfințirea unor steaguri de gărzi naționale române din zona Bistriței (1918).....	51
Sanda Dumitrița BUBOI ♦ Aspecte ale Organizației Partidului Național Liberal în județul Bihor (1923-1940) (I)	59
Robert C. TÖKÖLYI ♦ „Ajutor tovarăși, asasinii ne omoară!” - revolta comuniștilor din celula nr. 64 a penitenciarului Satu Mare (19 noiembrie 1933).....	79
Livia BUCUR ♦ Contribuții la cunoașterea fenomenului infracționalității în Bihorul interbelic. Furturi, tâlhării, crime	93
Gabriel MOISA ♦ Despre speculă, contrabandă, înșelăciuni și prostituție în Bihorul interbelic	105
Antonio FAUR ♦ Contextul istoric care a generat formarea ghetourilor din Transilvania de nord (1944)	117
Recenzi ♦ Book Reviews.....	129
Radu DAVID ♦ <i>Națiunea imaginată. Concepte și etape în construirea identităților naționale europene. In Honorem prof. univ. dr. Sever Dumitrașcu</i>	131
Nicholas DIMA ♦ <i>Securitatea și Exilul Intelectualilor Români în Italia</i>	141

**STUDII
STUDIES**

IL GIRO DEL MONDO DI BENIOWSKI OVVERO IL MONDO GIRA INTORNO A BENIOWSKI: SPIGOLATURE

*M. Marcella FERRACCIOLI
Gianfranco GIRAUDO**

Abstract. *Around the World of Beniowski or the World Revolves Around Beniowski: Gleanings.* This article presents the editions, translations and adaptations of the works regarding Maurycy August Beniowski, the name under which he was known, the nations that claim it, his personality, profession and condition. Benyowsky was a Slovak/Hungarian noble, adventurer, globetrotter, explorer, colonizer, writer, the King of Madagascar, a French colonel, Polish military commander and Austrian soldier. He was the first European sailor in the North Pacific region – well before James Cook and Jean-François de La Pérouse.

Beniowski is one of those men who are always willing to rebel and to seek the elusive pleasure of the search for knowledge, as well as to present themselves as transnationals, especially in the art of the intrallazzo: a little Captain Cook, a little Casanova. Beniowski followed the fate that he himself had made to the most obvious of ends, death in battle; that assured him of posthumous glory.

Keywords: *Maurycy August Beniowski, XVIIIth Century, adventurer, Madagascar*

1

---

* Università Ca' Foscari di Venezia; giangir@unive.it.

¹ <<http://zalajkowane.pl/maurycy-august-beniowski-polski-krol-madagaskaru/>>

- 0. Della citazione
  - 1. Edizioni, traduzioni e adattamenti
  - 2. I suoi nomi
  - 3. Nazione, *statuse* personalità.
    - 3.1 Statistiche
      - 3.1.1 Nazionalità/origine
        - 3.1.1.1 Eroe nazionale
      - 3.1.2 *Status*, professione, condizione
        - 3.1.2.1. Titoli di sovranità
      - 3.1.3 Personalità, vizi e virtù

Bolsa satira

Maurycy Beniowski

Brał udział w konfederacji barskiej, zesłany na Kamczatkę uciekł i został królem Madaskaru

www.demotywatory.pl

2

---

² <<http://demotywatory.pl/1149399/Maurycy-Beniowski>>

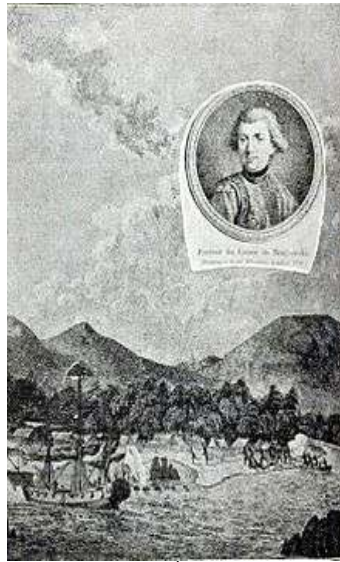

3

³ <<http://histegeog.org/Poland's%20king%20of%20Madagascar%20remembered.pdf>>

One of the main streets in the capital of Madagascar is named after Count Maurycy Beniowski. Thanks to a Polish association and support from Polish diplomats, the 19th-century traveller and member of the Bar Confederation, hailed by Madagascar's inhabitants as their king, now also has a commemorative plaque in the city. The new plaque commemorating the extremely vibrant figure of Maurycy August Beniowski (1746-86) is located at rue Benyowsky – one of the main streets of downtown Antananarivo. The statue is the first symbol to mark the presence of a Polish diaspora on this island located off the coast of Africa, and a testament to the historical bonds between Poland and Madagascar. The plaque in the Malagasy capital was unveiled by the Polish-Malagasy “POLka” Association in the framework of the “Polish History and Culture Remembrance Sites” programme. The project was created by Albert Zieba.

Su etimologia e significato del termine *hrabia*, traducibile approssimativamente come “Conte” v.: M. Basaj, J. Siatkowski, *Przegląd wyrazów uważanych w literaturze naukowej za bohemizmy*, “Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej, VI (1967), pp. 7-24; VII (1967), pp 5-31; VIII (1969), pp. 5-33; IX (1970), pp. 5- 35; X (1971), pp. 5-34; XI (1972), pp. 5-46.

4

An Affair of Retaliation on Formosa – illustration from the *Memoirs*

0. Della citazione

Citare significa selezionare, decontestualizzare e successivamente ricollocare qualcosa che è sostanzialmente distante dall'ambito in cui viene reinserito: trascendendo la linea di successione lineare, il procedimento porta ad instaurare un rapporto intenzionale tra il nuovo contesto ed il riferimento preso in considerazione. Il risultato di questo processo è un intertesto basato su un consapevole riuso del linguaggio, un insieme formato da un "testo citato" e da un "testo citante", che determina i suoi significati proprio sul tipo di rapporto che si instaura tra le parti che lo compongono⁴.

5

---

⁴ I. Balzani, *La poetica della citazione ...*, "Palinsesti", I(2011), p. 119.

⁵ <http://mistermedia.it/il-public-speaking-e-larte-della-citazione/>

Non occorre poi neanche avvertire, che ogni autore va giudicato secondo l'epoca in cui visse; e che, a non togliere il pregio alle sue naturali fattezze, bisogna cautamente adoperar colori e cesoie⁶.

Il diritto di citazione può essere definito come il diritto, appartenente a ciascuno di noi, di poter **richiamare brevemente** un passo o un brano di un'opera altrui.

Il diritto di citazione può dunque essere definito come il diritto di poter utilizzare uno stralcio (scritto, visivo o sonoro) di un altro **autore**, anche se l'opera da cui è tratta è protetta dal diritto d'autore [...].

Secondo la legge, dunque, il diritto di citazione è liberamente esercitabile, purché ricorrano alcuni presupposti:

- ✓ la riproduzione sia **breve e concisa**, nei limiti di quanto possa servire;
- ✓ la citazione sia fatta solamente per scopi culturali, di critica o di discussione;
- ✓ non serva a fare concorrenza economica all'autore del brano citato [...].

Le citazioni che vengono fatte negli elaborati di studio e nelle tesi universitarie sono lecite in quanto il fine è di tipo didattico e la menzione rimanda all'opera originale, come un invito a leggere anche quella nel caso in cui l'argomento sia di interesse⁷.

Pensare alla citazione, a quel luogo del testo solitamente ben disegnato, dal profilo concluso, allacciato forte, con la forza del senso, a ciò che gli gravita intorno, ma nello stesso tempo abbastanza "separato" da respirare in autonomia, entro i limiti del muro di cinta dello spazio tipografico. Pensare alla citazione può voler dire osservarla così, come un effetto di scrittura, una esigenza interna al discorso [...].

Prodigiosamente la citazione si insedia tra apparizioni e sparizioni, protagonista di un gioco di prestigio in cui il testo di origine da cui proviene compare, anche se mai completamente; piuttosto si fa opaco, dietro un testo nuovo splendente nella sua aria di coesa necessità. Chi accoglie la citazione, in realtà si nutre delle macerie, di un "mucchio di rovine", direbbe Benjamin, infrante perché un discorso diverso si costruisca.

La citazione, nel momento in cui si dà al lettore, non smette quindi di tradirsi mostrando le dinamiche che l'hanno originata: da abbandono, separatezza, qualche volta rinnegamento del contesto di appartenenza, a rinascita in forma di irrevocabile, sferica, infrangibile unità di senso, movenze di un processo segnato dal continuo nascere e "disnascere" dei testi⁸.

Nelle storie, ed in tutte le ricerche e avveramenti di fatti le citazioni sono indispensabili [...]: deve l'autore indicare l'opera quale fondamento su cui si appoggiano le cose, che si fa, o racconta; il che si può fare in molte maniere [...]. I più diligenti, e i più fatti vollero capo per capo. E ad ogni particolarità alquanto notevole avvertire da quale autore, o da quale monumento ne abbiano tratto notizia. E

---

⁶ F. Riceputi, *Memorie di cose dalmatiche* ..., Zara, Tipografia Demarchi-Rougier, 1864, p. 10.

⁷ <https://www.laleggepertutti.it/287577_il-diritto-di-citazione#Cose_il_diritto_di_citazione>

⁸ M. Petrelli, *Il gesto della citazione*, "Leitmotiv", 2002, 2, pp. 71-72.

questa divenne pratica oggimai comune, dapoichè la perfeione dell'arte tipografica ha dato luogo alle citazioni anche speſſiſſime, ſenza imbrogliare il conteſto e ritardar la lettura [...].

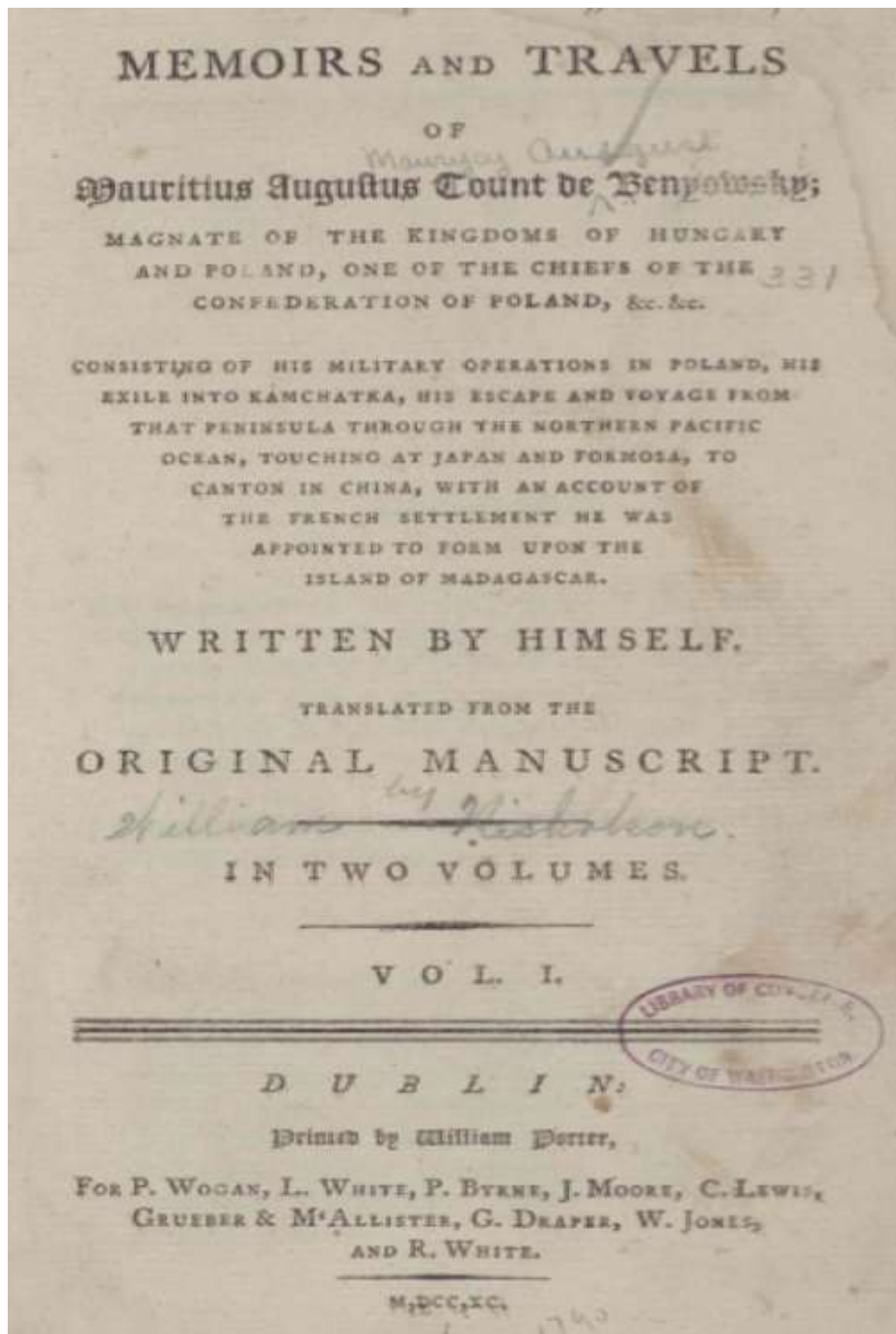
Parlando con le parole altrui ſi ſottrae all'invidia almeno gran parte, ed aggiunge fondamento e forza al ſuo aſſunto, qualora il faccia con diſcernimento, e con ſenno. Ed anche talvolta i graviffimi autori non volendo fra diverſi ſiſtemi o partiti dichiarare la propria opinione riferiſcono a guiſa di ſtorici le opinioni altrui⁹.

Nell'eloquenza profana aſſai di rado interviene, e ſolo talvolta per aggiugner nobiltà e dcoro al diſcorſo, di citare alcun luogo di ſcrittore: chè eſſa non ſi maneggia intorno a verità rivelate, le quali debbono eſſere tratte e confermate dall'autorità. Ma non pertanto nella ſpecie giudiziale, ſi dee citare le leggi eml'autorità ancora de' comentatori ſi antichi e ſi moderni. E quanto alleleggi, eſſe van citate nella lingua nella quale ſono ſcritte, perocchè molte volte la quiſtione ſi dee riſolvere imnterpretando e le fraſi e le parole di eſſe¹⁰.

---

⁹ BIBLIOPEA / O SIA / L'ARTE DI COMPOR LIBRI / DI CARLO DENINA /.../
TORINO MDCCLXXXVI / APPRESSO I FRATELLI REYCENDS, pp. 267-269.

¹⁰ B. Puoti, *L'arte di ſcrivere in proſa ...*, IV, Napoli, dalla Stamperia del Vaglio, 1834, p. 157.

VOYAGES ET MÉMOIRES

DE

MAURICE - AUGUSTE,
COMTE DE BENYOWSKY,

*Magnat des Royaumes d'HONGRIE et DE
POLOGNE, etc. etc.*

CONTENANT ses Opérations militaires en
Pologne; son exil au Kamchatka, son Evasion
et son Voyage à travers l'Océan pacifique, au
Japon, à Formose, à Canton en Chine, et
les détails de l'Etablissement qu'il fut chargé
par le Ministère François de former à Mada-
gascar.

TOME PREMIER.

A PARIS,

Chez F. BUISSON, Imprimeur-Libraire, rue
Hautefeuille, n° 20.

(1 7 9 1.)

GEDENKSCHRIFTEN
EN
R E I Z E N
D E S
GRAAVEN VAN BENYOWSKY
DOOR HEM ZELVEN BESCHREEVEN,
NAAR DE ENGELSCH E VERTAALING UIT HET
OORSPRONGLYK HANDSCHRIFT OVERGEZET.
DERDE DEEL.

TE HAARLEM,
B Y A. L O O S J E S Pz.
M D C C X C I I,

Des Grafen
Moriz August v. Benjowski
R e i s e n

durch

Sibirien und Kamtschatka
über Japan und China nach Europa.

Nebst einem
Auszuge seiner übrigen Lebensgeschichte.

Aus dem Englischen übersetzt.

Mit Anmerkungen

von

Johann Reinhold Forster,

Professor der Naturgeschichte und Mineralogie in Halle, Mitglied der
K. Pr. Akademie der Wissenschaften etc.

Mit Kupfern.

Berlin, 1790.

Bei Christian Friedrich Wof und Sohn.

Neuere •
G e s c h i c h t e
der
S e e - u n d L a n d - R e i s e n

Dritter Band.

Begebenheiten und Reisen
des Grafen
Moriz August von Benjowsky.
von ihm selbst beschrieben.

Erster Band.

Aus dem Englischen übersezt
von
C. D. Ebeling,
Professor am Gymnasium zu Hamburg,
und
Dr. J. P. Ebeling,
Stadt- und Landphysikus in Paderm.
Mit des erstern Anmerkungen und Zusätzen,
wie auch einem Auszuge
auf
Hippolitus Stefanow's
russisch geschriebenem Tagebuche
über seine Reise von Kamtschatka nach Malao.

Mit Landkarten und Kupfern.

Mit allergnädigsten Freiheiten.

Hamburg, 1791.
bei Benjamin Gottlob Hoffmann.

Des Grafen
Moritz August von Benjowsky
Begebenheiten und Reisen,
von ihm selbst beschrieben.

Aus dem Englischen überseht

von

C. D. Ebeling,

Professor am Gymnasium in Hamburg.

und

Dr. J. P. Ebeling,

Stadt- und Landphysikus in Paderborn

Mit des erstern Anmerkungen und Zusätzen
wie auch einem Auszuge

auf

Hippolitus Stefanows

russisch geschriebenem Tagebuche

über

seine Reise von Kamtschatka nach Makao.

Erster Band.

Mit Landkarten und Kupfern.

Mit allergnädigsten Freilagen.

Hamburg, 1791.

Bei Benjamin Gottlob Hoffmann.

4121028

7

Des Grafen
Moriz August von Benjowsky,
Ungarischem und Pohnischem Magnaten, und Eines
von den Häuptern der Pohnischen Conföderation,
Schicksale und Reisen;
Von ihm selbst beschrieben.

Erster Band.
Dessen Kriegsoperationen in Pohlen
und Gefangenschaft in Kamtschatka.

Uebersetzt
von
Georg Forster
Churfürstl. Mainzischen Hofrath.

Leipzig,
im Verlage der Dykischen Buchhandlung.
• 1791.

GRÓF BENYOVSZKY MÓRICZ

UTAZÁSA KAMCSATKÁBAN.

A kormányzó társaságában 1771. január 17-én.

(Másolat saját rajza után, az eredeti angol kiadásból.)

GRÓF BENYOVSZKY MÓRICZ

ÉLETRAJZA,
SAJÁT EMLÉKIRATAI ÉS ÚTLEÍRÁSAL.

KÉPEKKEL, TÉRKÉPEKKEL, AUTOGRAPHOKKAL.

*

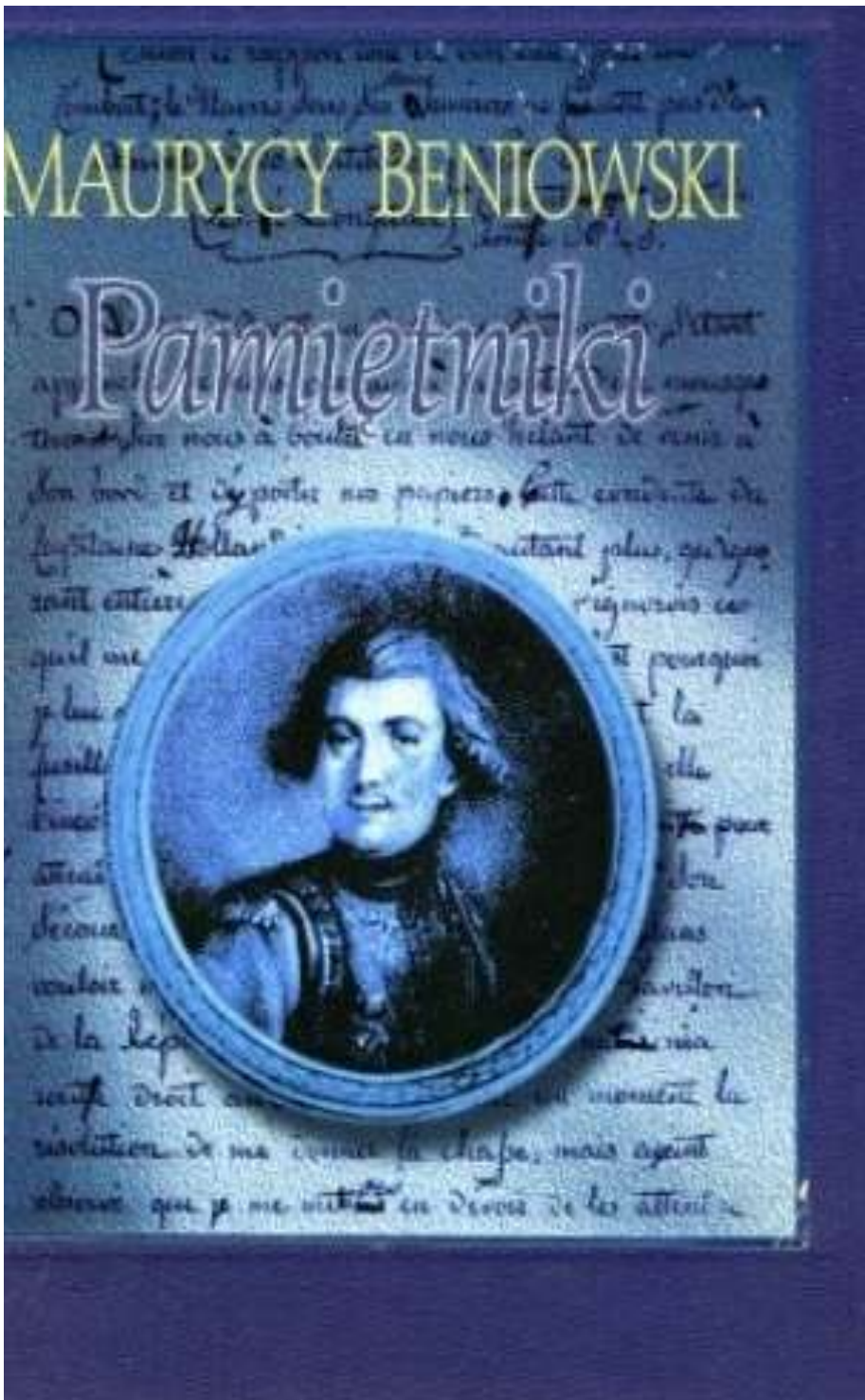
ÉLETRAJZ

ÍRTA JÓKAI MÓR.

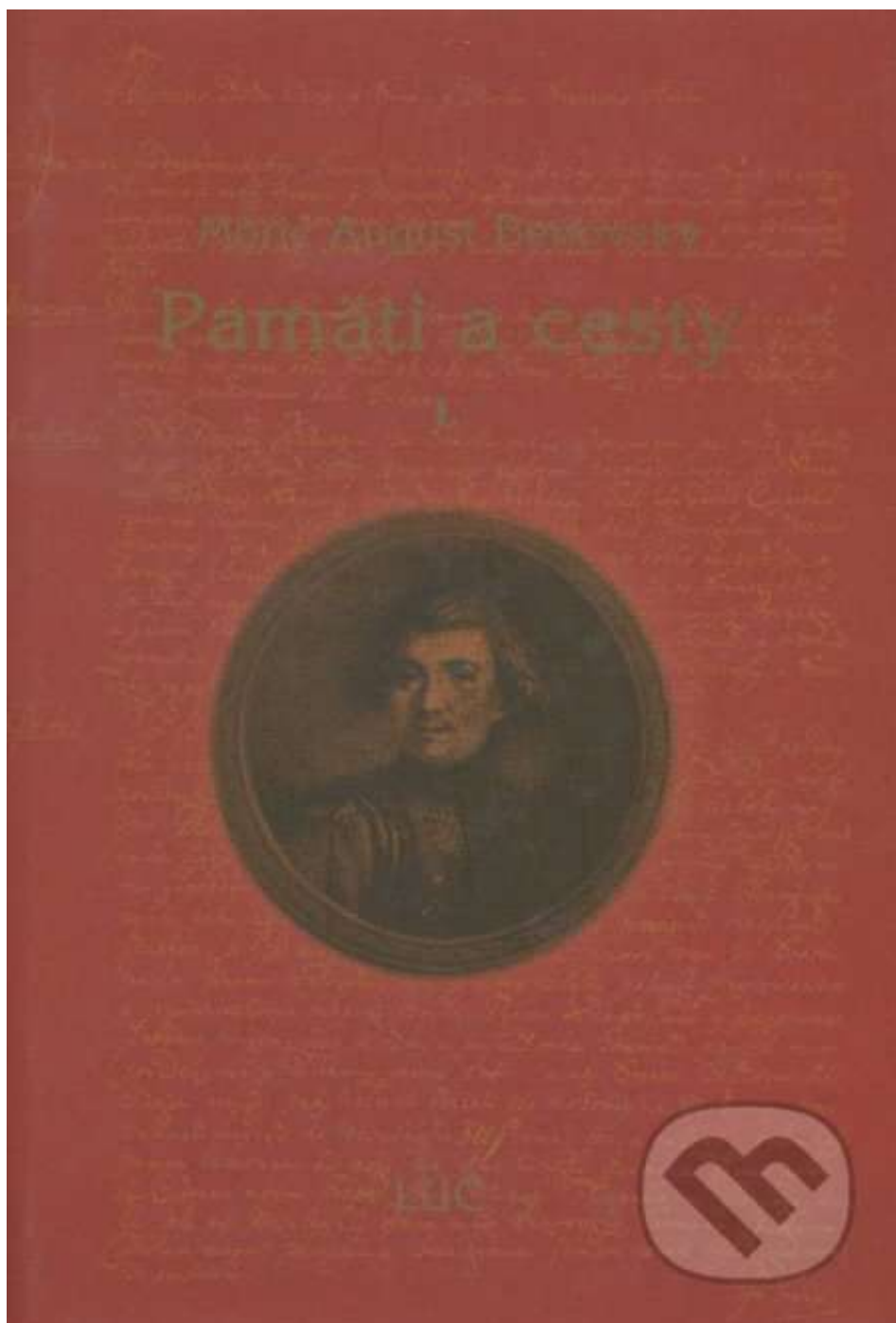
ELSŐ KÖTET.

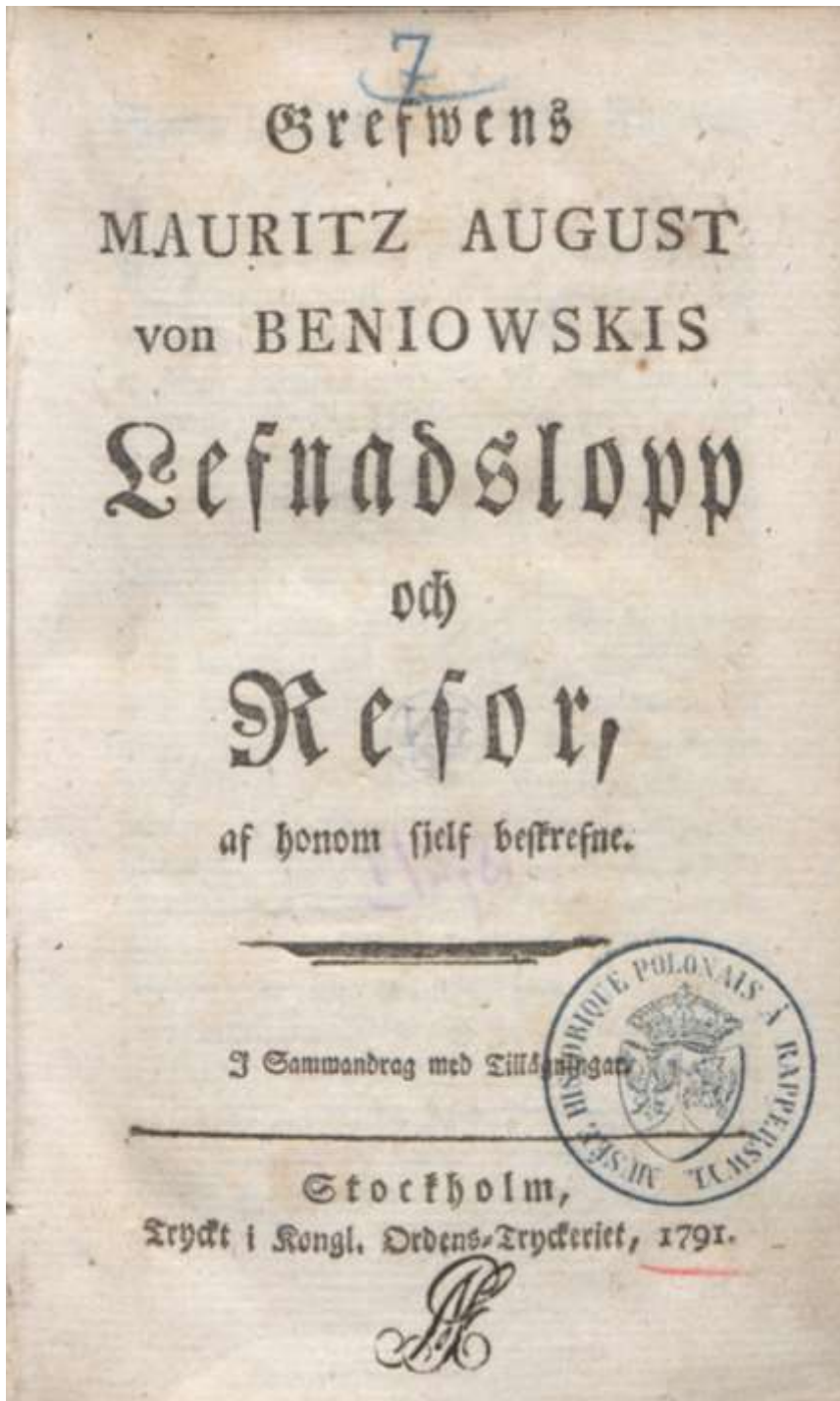
BUDAPEST.
KIADJA RÁTH MÓR.
1888.

trad: Edward Kajdański, O.W. Volumen, 1995, 2017²

Trad. di A. Černáková, Bratislava, LÚČ, 2006

Trad. di Samuel Ödman¹¹

¹¹ Samuel Lorens Ödman (1750-1829), teologo, naturalista.
Traduttore: https://www.myheritage.it/names/samuel_%C3%B6dman

A r c h i v

for

de nyeste og mærkværdigste

Rejsebeskrivelser.

Første Bind.

Bræd Benjowskys Reiser og Hændelser, første og
anden Deel.

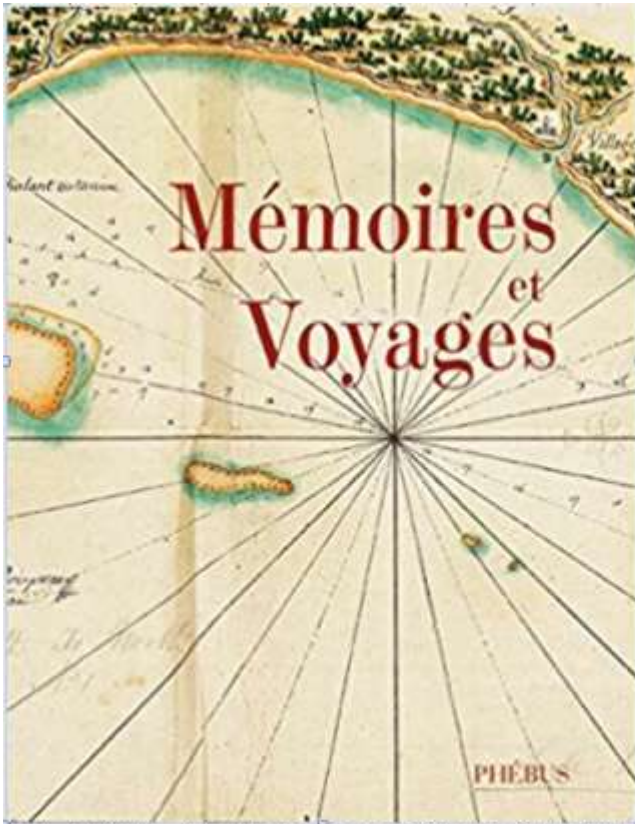
Kjøbenhavn, 1797.

Paa A. Soldins Forlag.

Krybt hos J. S. Mortbørstes Enke.

M. Shigeo, N. Jirō, *Beniofusuki no Kōkai-ki*, Tokyo 1971.

M. A. Beniowski, *Mémoires et voyages*; édité et préfacé par Edward Kajdański; préface de l'éd. originale de William Nicholson. - Paris : Phébus, 2010. Rec. in "Terrae Incognitae. The Journal of the Society for the History of Discoveries", XLVI (2014), 2. ⁷

Altra ed.: Montricher (CH), Noir sur blanc, 1999.

Мауриций Август Бенёвский

МЕМУАРЫ

(ОТРЫВОК)

Якутский уезд Иркутской губернии

КОЙДАНАВА

2012

Mandare alla pagina seguente

Beniowski, Maurice Auguste; Beniowski, Mauritius A. von; Beniowski, Maurycy A.;
Beniowski, Moritz A. von; Beniowski, Moritz August von; Beniowski, Móric Ágost;
Benjowsky, Moritz August von; Benjowsky, Moritz August von;
Benjowsky, Moritz A. von; Benyovsky, Móric; Benyovszky, Móric;
Benyovszky, Móric A.; Benyovszky, Móric A. von; Benyovszky, Móric Ágost;
Benyovszky, Móricz; Benyowski, Moritz August von;
Benyowsky, Maurice Auguste de; Benyowsky, Mauritius A.;
Benyowsky, Mauritius A. de; Benyowsky, Moritz A. von; Beňovský, Móric;
Beňovský, Móric August; Bienyowski, Móric Ágost;
ベニョフスキー, アダム・ラクスマン¹²

Английська: Maurice Augustus Count de Benyovszky
Французька: Maurice Auguste Comte de Benyowsky
Німецька: Moritz Augustus Graf Benyowsky
Угорська: Gróf Benyovszky Móric Ágost
Польська: Hrabia Maurycy August Beniowski
Російська: Мориц Август Граф Бенёвский
Словацька: Gróf Móric August Beňovský¹³

węgierski: Benyovszky Móric
słowacki: Móric Beňovsky/Beňovský
francuski: Maurice Auguste de Benyowsky/-ski
angielski: Maurice Benyowsky/Benovsky
niemiecki: Moritz Benjowsky/-wski/Benyowski
łaciński: Mauritius Auguste de Benovensis¹⁴

il suo nome viene ricordato secondo una grande quantità di trascrizioni: Móric August Beňovský/Beňovský, Maurycy August Beniowski, Benyovszky Móric, Maurice Auguste de Benyowsky/-ski, Maurice Benyowsky/Benovsky, Moritz Benjowsky/-wski/Benyowski e Mauritius Auguste de Benovensis sono alcune delle varianti¹⁵.

Slovaki keeles: (gróf) Matúš Móric Beňovský, (Beňovský, w kasutati enne v asemel)
inglese keeles: Count Maurice Benyowsky, (Matthew Maurice (Morris) Benyowsky või Benovsky)
poola keeles: Maurycy August Beniowski
ungari keeles: Benyovszky Móric
prantsuse keeles: baron (hiljem comte) Maurice Auguste de Benyowsky, de Beniowski (tegelikult peaks olema prantsuse trantskriptsioon Begnovsky)

---

¹² <<http://www.deutsche-biographie.de/pnd118810952.html>>

¹³ <https://uk.wikipedia.org/wiki/Мориц_Беньовський#БіографіяЩ>

¹⁴ <https://pl.wikipedia.org/wiki/Maurycy_Beniowski>

¹⁵ <https://it.wikipedia.org/wiki/Maurice-Auguste_Beniowski>

saksa keeles: Graf Moritz Benjowsky, Benyowsky või Benjowski
ladina keeles: Mauritius Augustus de Benovensius, Benoviensis või Benovenius¹⁶

Беньевский (Беневский, Беньовский, Бениовский, Бенейх, Бейпоск)
Август Мориц¹⁷

Maurice-Auguste Beniowski in Italiano

A causa della sua vita movimentata e del suo cosmopolitismo, il suo nome viene ricordato secondo una grande quantità di trascrizioni: Móric August Beňovský/Beňovský, Maurycy August Beniowski, Benyovszky Móric, Maurice Auguste de Benyowsky/-ski, Maurice Benyowsky/Benovsky, Moritz Benjowsky/-wski/Benyowski e Mauritius Auguste de Benovensius sono alcune delle varianti¹⁸.

Variaĵoj de lia nomo

Ĉar la nacieco ne gravis en la 18-a jarcento min. 3 popoloj diras, ke Benjovski apartenis al ili. Lia nomo tre varias pro tio.

Hungare: **Benyovszky Móric (propra nomo)**

Pole: **Maurycy August Beniowski**

France: **Maurice Auguste de Benyowsky/-ski**

Angle: (Matthew) **Maurice Benyowsky/Benovsky**

Germane: **Moritz Benjowski**

Latine: **Mauritius Auguste de Benovensius**

Slovaĉe: (Matúš) **Móric Beňovský/Beňovský**¹⁹

Benyowsky, in the guise of an Austrian officer, adopted this Germanic Version of his name in writing to the Dutch, and it was thus known also to the Japanese. Benyowsky's name was more properly Benyovszky, but it was by the former spelling that he was known in England²⁰.

3. Nazione, *status* e personalità.p

ПОЛЬСКИЙ ГРАФ
РУССКИЙ ПИРАТ
ИМПЕРАТОР МАДАГАСКАРА²¹

---

¹⁶ <http://www.wikiwand.com/et/Matúš_Móric_Beňovský>

¹⁷ <http://fishmuseum.ru/?d=history&con=mpub&linkid=268&id_cont=131&t_name=museum_pu&n=131&id=268&title=%C3%D0%C0%D4+%CC.%C0.+%C1%C5%CD%A8%C2%D1%CA%C8%C9+C8+%D4%D0%C0%CD%D6%D3%C7%D1%CA%CE%C5+%CA%CE%CB%CE%CD%C8%C0%CB%DC%CD%CE%C5+%CF%CE%D1%C5%CB%C5%CD%C8%C5+%CD%C0+%CC%C0%C4%C0%C3%C0%D1%CA%C0%D0%C5+%C2+70-%E5+%E3%E3.+XVIII+%E2>.

¹⁸ <<http://traduttore.babylon-software.com/italiano/Maurice-auguste%20beniowski>>

¹⁹ <[http://lipou.somee.com/surf.aspx?dec=1&url=uh4QwhlWmOZBvOVJmDxFuSBMtq4Fs5VLwCwLxSBHu5Z0vTjFsR ZctqVGvTtPuSA=B6X!](http://lipou.somee.com/surf.aspx?dec=1&url=uh4QwhlWmOZBvOVJmDxFuSBMtq4Fs5VLwCwLxSBHu5Z0vTjFsR ZctqVGvTtPuSA=B6X!>)>

²⁰ D. Keene, *The Japanese Discovery of Europe, 1720-1830*, Stanford UP, 1969, p. 34.

²¹ <http://www.liveinternet.ru/community/moja_polska/post224400996>

22

Moric Benyovszky was a Hungarian aristocrat, soldier, adventurer and emperor ... of Madagascar²³.

Cit. tra gli illustri Ungheresi come *Explorer*²⁴.

Polski podróżnik pochodzenia słowacko-węgierskiego²⁵.

Avventuriero, ufficiale ed esplorato reungherese naturalizzato francese²⁶.

Polish and Slovak nobleman. He was an explorer, writer, the self-declared King of Madagascar, and a military officer in the French, Polish, Austrian and American armies. He is considered a national hero in Hungary, Slovakia and Poland²⁷.

Ловкий, энергичный и смелый, он был одним из тех талантливых искателей приключений, каких немало было в Европе XVIII столетия²⁸.

Моріц Август, граф Бенювський (угор.*Benyovszky Máté Móric Mihály Ferenc Szerafin Ágost*, 20 вересня1746, Врба — 23 березня1786, Мадагаскар) — угорський дворянин польського і угорського¹ походження¹. Був дослідником, письменником, самопроголошеним королем Мадагаскару, і

---

²² <Image 164.225502203921 99.9989083356651 <http://pbs.twimg.com>>

²³ <<http://everything2.com/title/Moric+Benyovszky>>

Così si definisce questo sito: “A Place to Read, a Place to Write, a Place to Discuss and Socialize”.

²⁴ A. L. Simon, *Made in Hungary, Hungarian Contributions to Universal Culture*, s.l., Simon Publications, 1998, pp. 302-303.

²⁵ <https://pl.wikipedia.org/wiki/Maurycy_Beniowski>

²⁶ <https://it.wikipedia.org/wiki/Maurice-Auguste_Beniowski>

²⁷ <https://en.wikipedia.org/wiki/Maurice,_Count_de_Benyovszky>

²⁸ <<http://istorja.ru/forums/topic/253-plavanie-benevskogo/>>

військовослужбовцем у французькому, польському, австрійському і американському війську. Вважається національним героєм в Угорщині, Словаччині і Польщі²⁹.

We can easily classify him as a pirate because he was not above attacking shipping around lanes around Madagascar, and he didn't represent any authority³⁰.

Beniowski - Soldier, Sailor, and Writer.

He was reputed to have come from a noble Hungarian family. One branch of the family was thought to be descended from Count Michko, who lived in the reign of King Samuel Aba (1041-1044), son-in-law of King Geza (c.970-997)³¹.

Беніовській(Мориць-Августъ), называвший себя то графомъ , то барономъ Аладаръ де-Бенев [...]. Уроженецъ Венгрии³².

Avventuriero, ufficiale ed esploratore ungherese naturalizzato francese³³.

<http://www.lesnavigationsdelucos.com/Les%20navigations%20de%20Lucos%20Pages/051304beniowski.htm>

Il fait [...] escale à Macao, mais c'est à Madagascar [...] qu'il s'illustre aux côtés de la France — il y croise Kerguelen — dans un premier temps, avant d'ébaucher le rêve d'une grande île rendue à son autonomie et libérée de l'esclavage. Privé du soutien des puissances coloniales, il s'obstine, est proclamé roi par les indigènes, mais tombe sous les coups d'une expédition française.

Il fait [...] escale à Macao, mais c'est à Madagascar [...] qu'il s'illustre aux côtés de la France — il y croise Kerguelen — dans un premier temps, avant d'ébaucher le rêve d'une grande île rendue à son autonomie et libérée de l'esclavage. Privé du soutien des puissances coloniales, il s'obstine, est proclamé roi par les indigènes, mais tombe sous les coups d'une expédition française³⁴.

<https://giorgiomaggioni.com/il-re-polacco-del-madagascar/>

Parecchi miei amici e conoscenti polacchi e anche numerosi turisti che ho incontrato qui in Madagascar che venivano da questo paese mi hanno raccontato del fatto che in Polonia siano convinti che l'unica colonia che abbiano mai avuto sia stata proprio il Madagascar. Questo per via di un avventuriero di origine polacca, Maurice Auguste Beniowski, che alla fine del 700, dopo aver combattuto negli eserciti di ben tre nazioni, Austria Ungheria e Francia, dopo essere stato catturato in Russia, rinchiuso in Siberia, Scappato in Europa e poi dopo aver rubato

---

²⁹ <https://uk.wikipedia.org/wiki/Мориц_Беньовский>

³⁰ K. Wilczyński, *A Biography of Marcy Beniowski*,
<http://www.piratesinfo.com/cpi_A_Biography_of_Maurycy_Beniowski_520.asp>

³¹ <<http://www.angelfire.com/mi4/polcrt/MABeniowski.html>>

³² БЭ, V, p. 447.

³³ <https://it.wikipedia.org/wiki/Maurice-Auguste_Beniowski>

³⁴ <<http://www.bohacik.com/home/documents/Moric%20Benovsky%20Biography.pdf>>

la nave Saints-Pierre-et-Paul, Beniowski e il suo equipaggio raggiunsero l'Alaska, il Giappone, Macao e infine il Madagascar.

RONTÓ PÁLNAK
egy Magyar lovas Köz-Katonának
É S
GRÓF
BENYOVSZKI
MÓRITZNAK
ÉLETEK,

Földön, Tengefeken álmélkedásra méltó Történetty eiknek, 's véghez vitt Dolgaiknak

LE-ÍRÁSA,

a' mellyet Hazánk Dámáinak kedvekért

Versekbe foglalt

GRÓF GYADANYI JÓZSEF

Magyar Lovas Generális. a' P.

Arzsonban és Komáromban,
Weber Simon-Péter költségével és betüivel,

1793.

Digitized by Google

Kezébe nyujtottak ők egy nagy levelet,
Ez bizonyfág vólt, hogy Ampansancabé lett,
Minden Fejedelem maga fáját nevét
Alá írta, és rá nyomta a' petsétyét.

Капитан Мауриций Бенёвский — историческое лицо. Мауриций (Мориц) Август Аладер фон Бенёвский (он же Бейпоск, он же Бейновск, он же Беньовский, он же Бенев, он же Беньевский, он же Бенеих, он же Беневский, он же Бениовский, он же — по версии японцев — Бенгоро) — знаменитый авантюрист XVIII века³⁵.

Benyowsky's nationality

There are three nations which consider Benyovsky as one of them: Slovaks, Hungarians and Poles. Ethnically Benyowsky's roots were definitely Slovak and his first language was Slovak as well. But he – just like all Slovak nobles—was also a nobleman of the Kingdom of Hungary and could speak Hungarian as fluent as his native language. Besides, as a young man Benyowsky left Hungary and joined the Polish Confederation of Bar fighting for freedom against the Russian Empress Catherine. He became a close associate of his Polish compatriots. Until his death Poles were his brothers-in-arms. In many occasions he also declared himself as a Pole. The myth of Benyowsky's Polish nationality in some extend was created by his "Polish" name and a poem "Beniowski" written by Julius Slowacki, one of the finest Polish poets³⁶.

... Benyovszky aurait pu facilement s'enfuir et se réfugier parmi les peuplades de l'intérieur. Il préféra rester et fut tué d'une décharge de mousqueterie en pleine poitrine le 24 mai 1786. Benyovszky apparaît donc comme un rebel ... ou un héros précurseur de la lutte pour l'indépendance³⁷.

Национальность Морица, на наш счёт, определить довольно сложно. В Австро-венгерской империи, как в почти любой настоящей империи, разделение подданных по национальным клеткам чертилось не так, как в буржуазных государствах. Правильно будет сказать, что его отец по национальности был генералом на службе Императора Австрийского, а мать — баронессой венгерской короны.

Наши же современники насчитывают в нем венгерскую, словацкую и польскую кровь — и каждая из наций причисляет его к своим³⁸.

Капитан Мауриций Бенёвский — историческое лицо. Мауриций

³⁵ <<http://www.etnogenez.ru/hero/kapitan-mauricij-benjovskij>>

³⁶ <<http://www.bohacik.com/home/documents/Moric%20Benovsky%20Biography.pdf>>

³⁷ <<http://www.maroantsetra.com/pages/benyovzsky.html>>

³⁸ <<http://www.apn.ru/publications/article18225.htm>>

(Мориц) Август Аладер фон Бенёвский (он же Бейпоск, он же Бейновск, он же Бенъовский, он же Бенеv, он же Бенъевский, он же Бенеих, он же Бенеvский, он же Бениовский, он же — по версии японцев — Бенгоро) — знаменитый авантюрист XVIII века. Как и у большинства авантюристов, биография его страшно путана (до сих пор спорят о его национальности — поляк он, венгр или словак), и изобилует недостоверными сведениям³⁹.

Наш герой никогда не летал на самолетах. Но лишь потому, что их в то время не выпускали из ангаров. Все остальные средства передвижения не раз испробованы и основательно освоены им. Будем знакомиться. Хотя это и непросто.

Сразу можно запутаться. Даже в таком простом вопросе, как имя [...].

Хотя тут тоже загвоздка — некоторые историки считают его баронство фальшивым. В отместку скажем, что не менее часто герой носит другие из троицы своих титулов — граф или король (да-да!). Вообще, диапазон оценок очень широк. Австрийский барон и венгерский граф. Словацкий помещик и польский генерал. Русский каторжник и американский республиканец. Трансильванский еретик и венский студент. Камчатский командор и мадагаскарский король. Французский эмиссар и английский эмигрант. Холодный несгибаемый фанатик и пламенный революционер. Фантазер и авантюрист. Светский щеголь и международный дипломат. Романтический герой и циничный искатель приключений. Всесветный бродяга и защитник угнетенных. Анархист и конкистадор. Шпион и предатель. Создатель утопических государств и пьяница-дезертир. Сентиментальный персонаж опер и трезвомыслящий шахматный гений. Пират и философ. И кем еще только не объявляют?!⁴⁰

<https://dellaportaraffo.com/2013/11/alla-conquista-del-madagascar/>

Magari perché, d'improvviso, ti ricordi

Magari perché, d'improvviso, ti ricordi che in una lontana finale olimpica dei cento metri piani, incredibilmente, uno dei concorrenti (si chiamava Ravanamantsoa⁴¹) veniva da quella misteriosa isola, ti passa per la mente l'idea di studiare la storia del Madagascar.

Impresa pressoché impossibile: pochissime, confuse e contrastanti notizie nelle enciclopedie, inesistenza di libri che specificamente ne trattino.

Così, scoraggiato, ripieghi su quel bel matto

che doveva essere Maurycy August Beniowski, che, hai appreso tra le righe, proclamato re dai malgasci, riuscì per all'incirca un decennio appunto a regnare in un'epoca storica (l'ultimo quarto di secolo del Settecento) nella quale, come per pochi decenni ancora, era possibile che un uomo riuscisse a concretizzare

---

³⁹ <<http://www.etnogenez.ru/hero/kapitan-mauricij-benjovskij>>

⁴⁰ <http://histnote.ru/neugomonnyj-strannik-moric-benevskij/>

⁴¹ Jean-Louis Ravelomanantsoa (1943-2016), finalista nei 100 m. alle Olimpiadi di Città del Messico (1968).

<http://www.africathle.com/2016/09/29/obituary-jean-louis-ravelomanantsoa-mad-1943-2016/>

il sogno infantile di navigare verso lontane ed inesplorate terre e di governarle a piacer suo⁴².

<https://ilonailyes.wordpress.com/2012/10/16/beniowski-the-hungarian-king-of-madagascar/>

Although Madagascar is very far from Hungary, already in the 18th century there was a Hungarian travelling here, a remarkable traveller, discoverer, colonizer, writer and adventurer, Maurice Beniowski

https://www.wikiwand.com/it/Storia_del_Madagascar

Seguì un periodo di grande confusione politica, segnato anche da figure come quella di Maurice-Auguste Beniowski, un mercante di schiavi franco-ungherese che si insediò per qualche tempo ad Antongila autoproclamandosi imperatore del Madagascar.

<http://www.miraggi.it/storia/madagsto.html>

Un altro esploratore, l'ungherese M. A. Beniowski, assoldato dalla Francia, nel 1774 nella Baia di Antongil, fondò una colonia. I suoi atteggiamenti da padrone irritarono gli indigeni che lo uccisero in combattimento nel 1786.

<http://www.treccani.it/enciclopedia/maurycy-august-beniowski/>
Avventuriero ungherese, Verbó [ungh.; slov. Vrbové]

http://www.treccani.it/enciclopedia/madagascar_%28Enciclopedia-Italiana%29/

Nel 1774 nella stessa baia di Antongil sorse a opera di un avventuriero al soldo della Francia, l'ungherese M.A. Beniowski, una colonia, ma poiché questi affettava l'indipendenza e si atteggiava a sovrano, il governatore delle Mascarene lo fece assalire da una piccola spedizione armata (1786).

<https://lexpress.mg/07/04/2018/exposition-beniowski-sexpose-dans-la-capitale/>

Beniowski n'a vécu a M. que pendant six ans, ente 1772 à 1776, puis de 1785 à 2786 et, pourtant. Il a marqué l'histoire de la Grande île, – la côte Est plus exactement– par ses incroyables péripéties et alliances avec les tribus autochtones. Ce Polonais aux multiples vies, initialement envoyé à M. par le Roi de France pour y construire un comptoir, se détourne de sa mission pour servir ses propres intérêts et ceux des Malgaches.

<http://malagasyword.org/bins/teny2/benovsky>

Because of his rebellious attitude in matters of religion and towards authorities he had to leave the country [l'Impero d'Austria].

<http://dormirajamais.org/madagascar1/>

un aventurier hongrois au service de la couronne polonaise, Maurice Beniowski

DNB, XXXV, p. 318.

---

⁴² <https://www.maurodellaportaraffo.com/2013/11/26/alla-conquista-del-madagascar/>

Among Magellan's friends was the Hungarian Count de Benyowsky. About 1784 the count borrowed a large sum of Magellan, and was soon afterwards shot as a pirate by the French in Madagascar.

<https://www.pressreader.com/france/point-de-vue31.05.17>

Né en 1746 en Europe Centrale, Maurice Auguste Beniowski, aristocrate et guerrier, a sillonné le monde de la Sibérie à la Chine pour finir roi de Madagascar. Un destin romanesque, marqué par l'esprit des Lumières.

<https://polishtracesaroundtheworld.wordpress.com/2018/01/04/poles-in-east-africa/>

You certainly shouldn't believe his Memoirs because Maurycy created his own reality [...]. But what an imaginative guy!

http://www.kronobase.org/timelinemaurice_auguste_baron_aladar_de_beniowski_

Maurice Auguste, baron Aladar de Beniowski, aventurier, voyageur, explorateur, colonisateur, écrivain, est abattu par un régiment français.

<http://www.jfb.hu/node/74649>

Héros ou aventurier, c'est un homme dont il faut, encore aujourd'hui, admirer la volonté et le courage. Un de ces personnages d'une époque où la réalité dépassait la fiction et où la fortune comptait moins que le panache.

<https://historum.com/threads/two-things-you-didnt-know-about-eastern-europe.26519/page-22>

Several places on Madagascar still bore his name till this day along with one street in capital (He managed to become popular among locals unlike other European colonizers of the time).

<http://www.maroantsetra.com/pages/benyovzsky.html>

Mais qui était donc Benyovszky? Connue dans le monde entier et dont l'histoire ressemble à un roman tant les récits mentionnés dans ses Mémoires paraissent invraisemblables [...]. Benyovszky apparaît donc comme un rebelle...ou un héros précurseur de la lutte pour l'indépendance.

<https://culture.pl/en/article/maurycy-august-beniowski-king-of-madagascar>

In many ways, Beniowski was ahead of his times: after his arrival in Madagascar, he treated the natives with more respect and justice than any other European coloniser. Envious Frenchmen tried to smear Beniowski's name, branding him a spinner of yarns and rabble-rouser. This harmful opinion was later repeated by numerous other researchers and historians, a great injustice to Beniowski, who was a brave man of many talents indeed.

“Revue des Deux Mondes”, XLVII (1863), p. 684.

... nous avons reconnu en lui [M.A.B.] les traits du génie colonisateur. Il

était de la race des Clive⁴³ et des Hastings⁴⁴, de ces chefs intrépides chez qui de grandes vertus se combinent avec de grands vices, combinaison peut-être indispensables pour dominer des populations barbares et superstitieuses. La France [...] laissa cet homme énergique épuisé dans un effort stérile ses grandes facultés et d'immenses ressources.

<https://www.lagazette-mag.io/septembre-1746-naissance-du-baron-devenu-roi-de-madagascar/>

« C'est l'histoire d'un bourgeois du royaume de Hongrie – Polonais de cœur toutefois -, évadé d'un camp sibérien et détaché à Madagascar afin d'établir un comptoir commercial au profit de la France. » Tel serait un succinct résumé de la vie pittoresque d'un homme hors du commun du nom de Maurice Auguste Beniowski. Ce grand blond aux yeux d'océan en vogue sur la fin du XVIIIème siècle d'un continent à l'autre.

<http://www.benyowsky.com/index.php?id=home>

Beniowski était un citoyen du monde, se battant pour la liberté de quelques nations. Il était voyageur et même aventurier ou bien pirate, mais aussi un homme qui s'opposait à l'esclavage à Madagascar. Pour la rébellion, l'enlèvement du navire et la dérision de la Russie, Beniowski était présenté, en Pologne, comme un personnage négatif jusqu'aux années 90. Seulement quelques chercheurs polonais ont osé dire la vérité sur lui. Les Français ont fait les mêmes actions discréditantes.

<https://www.sovsekretno.ru/articles/gusar-na-trone/>

Его шпага служила многим странам, на Камчатке он отбивал ссылку, а на Мадагаскаре царствовал. Это был всесторонний талант: имя Морица Бенёвского вошло даже в историю шахматной игры.

<https://planeta.by/article/13620>

Мауриций Беневский многолик. Это и исторический деятель и литературный герой. И не только литературный. В 1790 году победное шествие по миру начали его мемуары. [...]. Беневский был из тех, кто “ради красного слова не пожалеет и отца”, и в некоторых случаях бойкому перу словака мог позавидовать известный немецкий барон-выдумщик – так что к этим “воспоминаниям” следует относиться с осторожностью⁴⁵.

https://news.rambler.ru/other/42389983/?utm_content=rnews&utm_medium=read_more&utm_source=copylink

---

⁴³ Robert Clive (1725-1774), nel 1757 sconfisse nella battaglia di Plassey, il *Nawab* del Bengala ed i suoi alleati francesi: *DNB*, XI, pp. 108-120.

⁴⁴ Warren Hastings (1732-1818), primo Governatore Generale delle Indie Orientali; *DNB*, XXV, pp. 136-148.

⁴⁵ <https://planeta.by/about> <Общественно-политический журнал ПЛАНЕТА> Беларусь и мир. “... мы публикуем самые смелые версии и оценки происходящего в мире – если они основаны на фактах и на добросовестном анализе. Мы выдаем жесткие, но правдивые сведения, излагаем материалы ярко и ясно...”.

История России богата событиями и судьбами, часто трагичными и бесславными. Но есть в ней раздел, где больше юмора, чем трагедий, любви, а не ненависти, приключений, а не скитаний, лихости, а не скуки — да чего там только нет! Это история русского авантюризма, истории вольных, ветреных и жаждущих приключений людей.

Один из них — барон Мориц фон Беневский (1746-1786), связанный с Россией-матушкой самыми тесными узами — любви и каторги.

P. Vacher, *Contributions à l'histoire de l'établissement français à Madagascar par le Baron de Benyowszky (1772-1776), D'après des nouvelles sources manuscrites*, "РАИА", XIX (2006), p. 7.

Nulle histoire ne ressemble plus à un roman que celle du baron Maurice-Auguste Benyowszky (1746-1786), aristocrate hongrois qui, après avoir combattu pour la liberté de la Pologne et connu une existence aventureuse, accepte d'aller fonder au nom du roi de France un établissement à Madagascar. Cet homme d'action, héros romantique et aventurier intrépide, gentilhomme francophone issu de la Mitteleuropa, réalise à sa manière le rêve de 'l'homme qui voulait être roi', Ses mémoires posthumes publiés à Londres furent très controversés.

http://www.kamchadaly.ru/index.php/kunena/kam_ssy/59-benevskij

Об этом человеке написано так много, что совершенно уже нельзя понять, какой же он был на самом деле. Я имею в виду не только личность - сложную, авантюрную и противоречивую, но даже фамилия его в точности неизвестна [...]. Правда, насчет года рождения тоже вышла осечка. По его собственным словам, это произошло в 1741 году. Но биографы уже поняли, что верить на слово Беневскому ни в коем случае нельзя и нужно проверять абсолютно каждое утверждение барона.

Cultru, p. 132

Dans ses *Mémoires*, il nous raconte qu'il fut reconnu comme descendant des anciens chefs malgaches et qu'il fut proclamé Ampansacabé, c'est-à-dire souverain seigneur, roi ou empereur de toute l'île.

C'est la fable la plus extraordinaire de cet écrit qui en contient tant, car au moins l'évasion de Bolsheretzky, le séjour à Madagascar sont-ils des événements réels, dont les détails seuls ont été falsifiés, tandis que de cette royauté rien n'exista jamais que dans l'imagination du conteur.

3.1. Statistiche

3.1.1. Nazionalità/origine

Americano 1

Austriaco 2⁴⁶

Cosmopolita 2

Francofono 1

Mitteleuropeo 1

Polacco 7

---

⁴⁶ Di cui 1: per parte di padre; 1: viennese

Polacco/Ungherese 1
Russo 1
Slovacco³
Slovacco/Ungherese 2
Transilvano 1⁴⁷
Ungherese 15⁴⁸
Ungherese naturalizzato Francese 2
Viennese 1⁴⁹

3.1.1.1. Eroe nazionale:

Polacco 4
Slovacco 4
Ungherese 4

3.1.2 Status, professioni, condizioni

anarchico 1
antischiaivista 1
aristocratico¹⁰⁵⁰
avventuriero 15
borghese 1
colonizzatore 3
combattente per la libertà 2
Conquistador 1
dandy 1
difensore degli oppressi 1
diplomatico 1
disertore 1
emissario 1
eretico 1
esploratore 5
filosofo 1
forzato²
gentiluomo 1
giramondo 1
guerriero 1
mercante di schiavi 1
militare 9
navigatore 2
pirata 4
prigioniero 1
proprietario terriero 1
repubblicano 1

---

⁴⁷ Definizione evidentemente di fantasia: eretico transilvano.

⁴⁸ Di cui 1: per parte di madre

⁴⁹ Definizione evidentemente di fantasia: studente viennese.

⁵⁰ Di cui 4: Conte/Barone?

rivoluzionario 1
scopritore 1
scienziato
scrittore 5
spia 1
traditore 1
viaggiatore 5

3.1.2.1 titoli sovrani

Ampansancabé 2
Imperatore 3
Imperatore autoproclamato 1
Principe 1
Re 5
Re autoproclamato 4
Sovrano 2

3.1.3 Personalità, vizi e virtù

abile 1
alto e biondo 1
atteggiamento da padrone 1
audace 1
cinico 1
combattente per l'indipendenza 1
creatore della propria realtà 1
energico 2
eroe 5
falsificatore 1
fanatico 1
freddo 1
fuori dal comune 1
genio 2
grandi facoltà 1
grandi risorse 1
grandi virtù 1
grandi vizi 1
immaginazione 2
inattendibile 1
inflexibile 1
intrepido 2
mondano 2
matto 1
occhi d'oceano [*sic!*] 1
poliedrico 1
precursore 2

ribelle 3⁵¹
romantico 2
sentimentale 1
sognatore 2
talentuoso uomo d'azione 1
utopista 1
valoroso 1
volontà 1

---

⁵¹ di cui 1: contro la religione e l'autorità.

REVISTA „MUNTELE DE PIETATE” DIN BUCUREȘTI (1907-1916, 1918-1919) – OFICIOS AL PRIMEI INSTITUȚII FINANCIARE A TUTUROR ROMÂNILOR

Mihai D. DRECIN*

Abstract. *The Journal "Mount of Piety" in Bucharest (1907-1916, 1918-1919) - The Official Publication of the First Financial Institution of all Romanians. Recently discovered in the Library of the Romanian Academy in Bucharest, the journal gives us unpublished data about the causes and temptations of establishing a "Mount of Piety" in Bucharest, in 1864 and 1895, because in 1906 it gained consistency.*

The founder of the institution is the Transylvanian Dr. Cornel Diaconovici, a complex personality of the intellectual and political world in Transylvania in the late nineteenth century - early twentieth century, who, in 1905 goes to the Kingdom of Romania to escape the obstruction of the Hungarian authorities.

The study provides data on: summary of the journal, printers it is issued, headquarters, of the types of services it made in favor of the clients of modest social condition who, thus, could quickly obtain advances of money necessary to cover their current needs. The goods that the "Mount of Piety" used to buy and sell are made at fair prices offered by the market. Thus, the goal was to take out of business some of the pawnshops which activated against the customers, offering low prices well below the market in the assessment of the pledged assets.

Part of the profits was directed to the Red Cross organization, cosponsoring the Romanian medical system.

The profits of the institution will underpin the establishment of the Bank of Carpathians (1911) – a pan-Romanian banking institution, which, like the "Mount of Piety", had Romanian shareholders from the Kingdom, Transylvania and Bucovina, businessmen, bankers and politicians.

The two financial institutions have contributed to the economic and political rapprochement between the Kingdom of Romania and the Romanian provinces under foreign yoke, support of state unification in 1918.

Keywords: *Dr. Cornelia Diaconovici, Mount of Piety, Bank of the Carpathians, 1906-1911, Bucharest*

Legăturile politice și culturale ale românilor transilvăneni cu România – nucleul de stat modern creat la 1859 și afirmat în următoarele decenii, au fost dublate de legături economice tot mai intense. În acest context, relațiile financiar-bancare au căpătat o intensitate crescândă după 1871/72 și 1880, date bornă legate

---

* Profesor universitar, Departamentul de Istorie, Universitatea din Oradea, e-mail: drecin_mihai@yahoo.com.

de apariția Băncii „Albina” din Sibiu, respectiv înființarea Băncii Naționale a României.

Sistemele bancare românești din Regatul României și din Transilvania au dezvoltat, mai ales după 1900, o diversă paletă de afaceri, inclusiv în industrie și comerț. Dacă până la 1900 au prevalat intențiile și inițiativele nefinalizate, care până la urmă exprimau un grad de necesitate și posibilitate istorică, orientare spre un țel final la a cărui apropiere pot aduce o anumită contribuție, la începutul secolului XX rezultatele practice sunt mult mai numeroase, chiar de succes¹. Ele au contribuit la o primă racordare a economiilor celor două mari teritorii naționale, punând bazele economiei viitorului stat național unitar după 1918-1919.

Între succesele colaborării între sistemele bancare naționale de o parte și de alta a Carpaților se înscriu înființarea în 4 aprilie 1906 a „Caselor de împrumut pe amanet” la București, societate anonimă pe acțiuni, înregistrată la Tribunalul Ilfov, Secția notariat, sub nr. 3155/1906. Fondatorii sunt oameni de afaceri și personalități politice române din Regatul României, Transilvania și Bucovina, cea ce conferă instituției caracter panromânesc. Mai apoi, pentru valorificarea profitului net obținut prin „Casele de împrumut pe amanet”, ajuns în 1911 la trei milioane de lei și cu perspective de creștere, trebuia găsită o soluție. Potrivit legilor în vigoare, profitul nu putea fi fructificat sub forma împrumuturilor ipotecare și de scont decât numai prin intermediul unei bănci. Ca urmare, se înființează Banca „Carpaților” din București, a cărei acționari sunt cei care au pus bazele „Caselor de împrumut pe amanet”. Inițiatorul acestor două instituții financiar-bancare românești, membri consiliilor de administrație, acționarii, activitatea lor - au fost detaliate, în limitele datelor cunoscute, pe baza documentării din anii '70 ai secolului trecut, în amintita monografie a Băncii „Albina” din Sibiu².

Cum aproape niciodată o documentare nu poate fi exhaustivă, date noi legate de înființarea și activitatea „Caselor de împrumut pe amanet” și Băncii „Carpaților” găsim în recent descoperita revistă bucureșteană „Muntele de Pietate”, păstrată în Biblioteca Academiei Române din București³.

Revista apare între ianuarie 1907-12/25 mai 1916 (când își suspendă activitatea, poate sub presiunea evenimentelor politice premergătoare intrării României în Marele Război, apoi între 1 mai 1918-25 august 1919 (în timpul ocupației germane și imediat după revenirea autorităților statului român la București). În cei aproape 11 ani de apariție se tipăresc 70 de numere⁴. Inițial urma să apară lunar, apoi periodic la două sau chiar trei luni. Se intitulează „Organ oficial al Caselor privilegiate pe amanet în România”. Redacția și administrația erau pe str.

¹ Mihai D. Drecin, *Banca „Albina” din Sibiu-instituție națională a românilor transilvăneni (1871-1918)*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1982, p. 183-207

² *Ibidem*, p. 200-205. Documentarea are la bază: *Fondul Băncii „Albina” din Sibiu*, anii 1905-1906, 1908, 1911 în Arhivele Naționale-Serviciul Județean Sibiu; *Fondul nr. 145*, anii 1905-1906 în Arhivele Naționale-Serviciul Județean Brașov; *Fond Studii*, Caseta 29/M, 58 în Arhiva Băncii Naționale a României-București; *Revista Economică* (Sibiu), anii 1906-1917

³ Cota II2928

⁴ Colecția păstrată în Biblioteca Academiei Române din București nu este completă, lipsind mai multe numere.

Doamnei, nr. 10-11. Inițial se distribuia gratuit la cerere⁵. Începând cu 1 ianuarie 1910 își anunță o apariție lunară, excepție iulie și august, fiind distribuită cu 10 bani numărul⁶. Interesant este faptul că între 1 mai-1 septembrie 1918 (numerele 64, 65, 66) revista este tipărită atât în limba română cât și în germană, după o întrerupere de doi ani. Cu alte cuvinte și sub ocupația germană. Faptul se explică prin formația culturală germană și orientarea progermană manifestată în timpul ocupației germane a Olteniei și Munteniei, între toamna anului 1916-noiembrie 1918, a redactorului-șef, Dr. Corneliu Diaconovici, în fapt inițiatorul și organizatorul „Caselor de împrumut pe amanet”. De altfel, ca și Ioan Slavici⁷, Diaconovici va avea de suferit după 1918-1919, în România Întregită, murind în sărăcie și uitare. Cum se întâmplă la schimbări de regimuri politice, meritele sale cultural-naționale și economice, datorate rezultatelor concrete în favoarea afirmării națiunii române, atât în Transilvania cât și în Regatul României, depuse timp de peste trei decenii (1884-1916), au fost uitate⁸.

De-a lungul anilor, revista a fost tipărită în nu mai puțin de șapte locații, tipografii de renume în Bucureștii vremii: Institutul de Arte Grafice Carol Göbl⁹, Tipografia Ghiță I. Nicolaevici¹⁰, Institutul de Arte Grafice și Editura „Minerva”¹¹, Atelierele Sorec¹², Tipografia „Profesională” Dimitrie C. Ionescu¹³, Stabilimentul Grafic Albert Baer¹⁴, Tipografia Profesională Dinu C. Ionescu¹⁵. Subliniem locațiile acestor tipografii în centrul Bucureștiului, astăzi în centrul istoric.

Primul număr al revistei (12 pagini) cuprinde informații privind istoricul apariției unei astfel de instituții în Europa (sec. XIV în Franța, sec. XIV-XV în statele italiene, sec. XVII în Țările de Jos). Evreii au fost primii implicați, motivând că pe această cale se pot oferi săracilor împrumuturi pe scurtă durată de timp, inițial fără dobândă, mai apoi cu perceperea unui comision, în sfârșit cu o dobândă minimă doar pentru acoperirea cheltuielilor de administrare. Primele legi care reglementează strict activitatea acestei instituții se lansează în Franța între 1823-1865, în mai multe etape.

Importante pentru noi sunt informațiile privind primele tentative ale înființării unui „Munte de pietate” în România Mică. Spre deosebire de ceea ce înregistrase literatura noastră edită mai recentă ca fiind primul proiect lansat în 1895 de Menelas Gherman¹⁶, ministrul de Finanțe în guvernul Lascăr Catargiu¹⁷,

⁵ Vezi an I, nr. 1, 1 ianuarie 1907, *Antetul*

⁶ Vezi an III, nr. 14, 1/14 noiembrie 1909, p. 1

⁷ Ioan Bolovan, *Ioan Slavici. Între loialismul prohabzburg și devotamentul național*, Biblioteca Județeană „George Coșbuc”, Colecția clasică, 6, Bistrița, 2017, 36 p.

⁸ Cf. Vasile Petrică, *Dr. Corneliu Diaconovici (1859-1923) – enciclopedist și ambasador al culturii române*, Ed. TIM Reșița, 2009, p. 249

⁹ Str. Doamnei 16, numerele 1-4

¹⁰ Str. Belvedere 6, numărul 5

¹¹ Bdul. Academiei, nr. 3 și str. Edgar Quinet, nr. 4, nr. 6-14

¹² Numerele 15-38

¹³ Str. Câmpineanu, nr. 9, numerele 39-42

¹⁴ Str. Numa Pompiliu, nr. 7-9, numerele 43-63

¹⁵ Str. Câmpineanu, nr. 9, numerele 64-70

¹⁶ Mihai D. Drecin, *op. cit.*, p. 200. Revista în discuție fixează data de 1893.

revista fixează 14 august 1864 data primului proiect, datorat lui Nicolae Rosetti-Bălănescu, ministru ad-interim la Finanțe în guvernul Mihail Kogălniceanu¹⁸. În redactarea, discutarea și promulgarea „Proiectului de lege” sunt implicate o serie de personalități politice ca – Nicolae Cretzulescu¹⁹, I. C. Petrescu²⁰, Constantin Bosianu²¹. Proiectul de lege în discuție înaintat Vice-președintelui Consiliului de Stat, sub semnătura lui N. R. Bălănescu, cuprindea 47 de articole. Primul articol preciza: „Se înființează în București o casă de împrumut pe gajuri (Munte de pietate) având și o sucursală la Iași”. Tot aici se stabilește „statutul amployaților”²², și totalul cheltuielilor legate de salarizarea funcționarilor și chiria pentru birouri, în sumă totală de 11.520 lei/lună²³. Se pare că transpunerea în practică a acestui prim proiect se amână pe fondul unor preocupări legislative mai importante, ca „Legea rurală”, apoi datorită frământărilor politice interne care duc la înlăturarea domnului Alexandru Ioan Cuza de la putere.

Cea de a treia tentativă pentru înființarea unui „Munte de Pietate” la București, materializată în practică prin promulgarea *Decretului Regal nr. 731/21 februarie 1906* și străduința lui Take Ionescu, ministru de Finanțe în guvernul George Gr. Cantacuzino²⁴, este sec înregistrată, fără a aminti eforturile lui Partenie Cosma, directorul-executiv al Băncii „Albina” din Sibiu și a Dr. Corneliu Diaconovici, ultimul adevăratul redactor al Legii, depuse în acest sens²⁵. Se subliniază faptul că reușita are loc într-un „an jubiliar”, când se aniversau 40 de ani de domnie a Regelui Carol I.

De fapt, *primul număr al revistei debutează cu un substanțial articol semnat de Direcțiunea „Muntelui de Pietate”*²⁶. *El trebuia să familiarizeze cititorii și viitorii clienți asupra scopurilor înființării instituției și mecanismului ei de activitate*. Astfel, Corpurile legiuitoare îi dau caracterul unei „instituții de utilitate publică, atât pentru scopurile umanitare ce le urmărește cât și pentru motivul că jumătate din folosul ce va realiza a fost destinat prin lege Societății <Crucea Roșie>”. Revista dorește să arate celor interesați că „Muntele de Pietate” urmărește

¹⁷ Ministru de Finanțe între 18 decembrie 1891-4 octombrie 1895 în guvernul Catargiu (27 noiembrie 1891-3 octombrie 1895)

¹⁸ Ministru de Finanțe ad-interim între 21 ianuarie 1865-26 ianuarie 1865, în guvernul M. Kogălniceanu (11 octombrie 1863-26 ianuarie 1865)

¹⁹ Între 16-28 august 1864 ad-interim la Președinția Consiliului de Miniștri, când titularul Mihail Kogălniceanu era într-o călătorie în Oltenia.

²⁰ Secretar al Consiliului de Miniștri

²¹ Președinte al Consiliului de Miniștri între 26 ianuarie-14 iunie 1865

²² În total 20 de persoane, între care: un Director general (2500 lei/lună), un Director de sucursală (2000 lei), doi șefi de cancelarie (a 700 lei), doi Casieri (1000 lei, 900 lei), doi magazioneri (a 500 lei fiecare), două ajutoare însărcinate cu strigarea la licitație (a 350 lei), șase copiiști (a 250 lei), doi odăiași (a 100 lei), doi rânđași (a 80 lei), cheltuiala birourilor (a 50 lei) – în total 11.520 lei/lună.

²³ Vezi toate aceste amănunte, inclusiv adresele oficiale către Consiliul de Miniștri și Consiliul de Stat în revista *Muntele de Pietate* (București), an I, nr. 1, 1 ianuarie 1907, p. 6-11.

²⁴ 22 decembrie 1904-12 martie 1907

²⁵ Vezi: Mihai D. Drecin, *op. cit.*, p. 201-204.

²⁶ *Muntele de Pietate* (București), an I, nr. 1, 1 ianuarie 1907, p. 1-8

să scoată de pe piață „Casele de amanet particulare”, care activează mai mult sau mai puțin ilicit, ca și pe cămătarii care proliferază în lumea nevoiașilor. Își propune, apoi, să cumpere diverse bunuri (haine, rufărie, mobilă, țesături, instrumente muzicale, mașini de cusut, biciclete, automobile) și să le vândă, în ultimă instanță, la prețuri corecte de piață, dacă clientul nu poate să le răscumpere în timp util. Spre deosebire de „Casele de împrumut” particulare care dau împrumuturi numai pe obiecte prețioase (aur, argint, pietre prețioase, hârtii de valoare), „Muntele de Pietate”, înființat prin Decret Regal, acceptă și bunuri pe care categoriile sociale de jos pot să le amaneteze²⁷.

Birourile „Muntelui de Pietate” erau pe strada Smîrdan, nr. 2, fiind deschise, în zilele de lucru, între orele 9-13 și 15-17, iar duminica între 10-12. Direcțiunea Societății își avea locația la aceeași adresă, cu intrare din strada Doamnei, nr. 10, etajul II.

Dezvoltarea afacerilor, pretinde *înființarea unor noi agenții în București* pe Calea Griviței, în Văcărești²⁸, strada Evei 7²⁹, strada Smîrdan 49³⁰, strada Lumina, nr. 1³¹. Acestea funcționează în raport de amploarea afacerilor, unele desființându-se. *În țară* sunt proiectate înființarea unor sucursale la Iași, Brăila, Galați, Ploiești, Craiova³².

Casaria Centrală a „Muntelui de Pietate” din București își avea sediul pe strada Sf. Ionică, nr. 9. Aici se pot consulta „Regulamentele” diferitelor servicii, care înscriu condițiile și modalitățile vânzării prin licitație și păstrarea bunului în depozitele libere³³.

Din numărul trei al revistei, tot mai multe pagini sunt rezervate listei cu obiectele amanetate și termenele la care ar urma să fie vândute prin licitație publică. Lista înscria: numărul curent, numărul recipisei de înregistrare, descrierea obiectului și prețul de strigare în lei/bani. Având în vedere creșterea activității, se stabilește ca intrarea celor interesați să participe la licitație se va face cu bilete³⁴. Având în vedere „publicitatea largă și concurența serioasă, prețurile oferite sunt cu mult superioare celor obținute la vânzările obișnuite, în cercuri restrânse, unde mai totdeauna aceiași cumpărători de meserie împiedică concurența, înțelegându-se între ei, ceea ce este în paguba atât a creditorilor, cât și a debitorilor³⁵. Această precizare, repetată în numerele revistei, viza atragerea clientelei, smulgerea ei de sub influența „cumpărătorilor de meserie”.

Din primăvara-vara anului 1909 se lărgesc tipurile de servicii. Este vorba de Serviciul Halelor de vânzare, unde se va licita vânzarea obiectelor admise în

²⁷ *Ibidem*

²⁸ Idem, an I, nr. 2, februarie-martie 1907, p. 8

²⁹ Desființată la sfârșitul anului 1909. Cf. Idem, an IV, nr. 20, 29 septembrie/12 octombrie 1910, p. 1

³⁰ Desființată la 1 ianuarie 1910. Cf. *Ibidem*

³¹ *Vezi: Ibidem.* Singura care rămâne în activitate după 1910. *Vezi și* Idem, an V, nr. 29, 10/23 noiembrie 1911, p. 1.

³² Idem, an VI, nr. 31, 29 ianuarie 1912, p. 1. La Brăila pe str. Coroanei, la Craiova pe str. Sf. Dumitru, la Galați în casa Helder.

³³ Idem, an III, nr. 9, 15 martie 1909, p. 11

³⁴ Idem, an I, nr. 3, aprilie-octombrie 1907, p. 1, 1-8

³⁵ Idem, an IV, nr. 18, 3/16 aprilie 1910, p. 1

comerț care au fost depuse de proprietari și statul român, alături de amanetele nerăscumpărate ale „Muntelui de Pietate”. În al doilea rând, Serviciul Depozitelor libere primește spre fructificare în numerar inclusiv hârtii de valoare, obiecte prețioase și efecte mobiliare³⁶. Pentru clientul debitor care dorește să amaneze pe termen prețioase la o valoare cât mai mare, specialiștii „Muntelui de Pietate” sunt dispuși să ofere consultanță, pentru ca clientul să se convingă cât de mult variază prețul în funcție de calitatea piesei amănate³⁷. În sfârșit, la cererea clienților, funcționarii instituției se pot prezenta la domiciliul acestora, atunci când aceștia cer împrumuturi de peste 500 lei³⁸.

Pe lângă scoaterea la licitație a bunurilor unor firme ajunse în stare de faliment³⁹, se consideră drept ocazie rară licitarea unor obiecte de artă de mare valoare din Colecția Blarenberg. Pentru ultima situație sunt nominalizate trei obiecte de bronz (statuete) și marmură realizate de artiști străini, alături de pictura „Vârful cu Dor” a lui Mirea, premiată la o expoziție de profil din Paris, cu plecare de la 12.000 lei⁴⁰. O altă piesă considerată de mare valoare, „un ceas cronometru și un lanț”, donate în 1863 de către principele Serbiei prefectului de Bolgrad, Panaitescu, în amintirea actului de confraternitate al României, însoțit de documentația justificativă, se vinde cu 1000 lei⁴¹.

Înființată în 1911 pentru a valorifica în tipuri de afaceri bancare profiturile obținute de „Muntele de Pietate”, Banca „Carpaților” din București este un alt moment important de colaborare româno-română în domeniul financiar-bancar, între Banca „Albina” din Sibiu și bancherii din România. Spre deosebire de ceea ce știam până acum despre această bancă⁴², revista ne oferă date în plus. Aflăm că aceasta este o societate anonimă pe acțiuni, cu un capital social de 1.500.000 lei, avându-și sediul în Palatul „Muntelui de Pietate”, pe str. Sf. Ionică, nr. 9. Tipurile de operațiuni bancare sunt foarte diverse: primește depuneri de bani spre fructificare (în condiții foarte avantajoase)⁴³, efectuează plăți și emite cecuri și scrisori de credit în străinătate, dă avansuri pe efecte publice și acțiuni, primește spre păstrare efecte și orice valori și asigură administrarea lor, deschide conturi curente pentru clienți, scontează portofolii comerciale și private, acordă împrumuturi ipotecare, cumpără și vinde efecte publice și acțiuni, schimbă monede și bilete de bancă, primește spre păstrare efecte comerciale. Aflăm, apoi, componența Consiliului de administrație, format din personalități politice și bancare din elita majoră a națiunii române din România și Transilvania. Este vorba de: I. C. Grădișteanu, fost ministru și mare proprietar – Președinte al Consiliului de administrație, Partenie Cosma, director-executiv al Băncii „Albina” din Sibiu, vicepreședinte al Consiliului de administrație, iar ca membrii: Dr. Cornel Diaconovici, director-general al „Muntelui

³⁶ Idem, an III, nr. 9, 15 martie 1909, p. 11. Idem, an III, nr. 11, 1/14 iunie 1909, p. 6

³⁷ Idem, an I, nr. 1, 1 ianuarie 1907, p. 11

³⁸ Idem, an IV, nr. 20, 29 septembrie/12 octombrie 1910, p. 1

³⁹ Marcus&Heinrich – galanterie și mărunțișuri, I. R. Șaranga – pălării. Cf. Idem, an VI, nr. 31, 29 ianuarie 1912, p. 1

⁴⁰ Idem, an V, nr. 27, 8/21 septembrie 1911, p. 2

⁴¹ Idem, an VI, nr. 31, 29 ianuarie 1912, p. 2

⁴² Mihai D. Drecin, *op. cit.*, p. 205

⁴³ Nu se precizează dobânda pe care o acordă.

de Pietate”, C. Alexandrescu – fost deputat și mare proprietar, Dr. C. Rădulescu – mare proprietar, Dr. Octavian Russu, șeful contenciosului Băncii „Albina” din Sibiu, avocat, Dr. I. Mețianu, mare proprietar, C. Steriu, bancher, V. Morțun, fost ministru, mare proprietar, N. Xenopol, fost senator și deputat, avocat⁴⁴. Observăm că din cele 11 personalități din fruntea conducerii Băncii „Carpaților” șase sunt transilvăneni prin locul de domiciliu (Partenie Cosma, Dr. Octavian Russu) sau de origine (Dr. C. Rădulescu din Lugoj, Dr. C. Diaconovici din Bocșa Română/Banat, C. Steriu din Brașov, Dr. I. Mețianu din Zărnești/Brașov, ultimii chiar dacă domiciliau în București). Această structură de conducere a tinerei bănci scoate în evidență dorința și posibilitatea de apropiere a „României austriaco-ungară (Transilvania – n.n.) cu România liberă”⁴⁵ inclusiv în domeniul financiar-bancar, cu gândul la unirea politică a tuturor românilor într-un singur stat.

Pentru creșterea interesului cititorului în vederea consultării revistei și cunoașterea activității „Muntelui de Pietate”, paginile sunt completate cu diverse reclame și fotografii privind interiorul Palatului Muntelui de Pietate, mai ales sălile somptuoase în care aveau loc licitațiile⁴⁶.

Pentru moment, nu am depistat o arhivă a „Caselor de împrumut pe amanet” din Bucureștii anilor 1906-1919, respectiv a Băncii „Carpaților” înființată în 1911. Descoperirea și studierea lor în detaliu ne-ar permite să aflăm noi detalii privind relațiile economice româno-române pe linie financiar-bancară, unde Banca „Albina” din Sibiu și importanții funcționari ai acesteia s-au implicat nu numai din dorința de câștiguri materiale ci și din sentimente naționale.

---

⁴⁴ *Muntele de Pietate* (București), an VI, nr. 37, 1/14 noiembrie 1912, p. 12. În Idem, an VI, nr. 43, 21 septembrie/4 octombrie 1913, deputatul N. Lahovary va lua locul lui N. Xenopol, iar din toamna anului 1914 N. Xenopol revine în Consiliul de administrație înlocuindu-l pe V. Morțun. Cf. Idem, an VII, nr. 51, 2/11 noiembrie 1914.

⁴⁵ Mihai D. Drecin, „Două scrisori inedite ale brașoveanului Valeriu Bologna în legătură cu relațiile dintre Banca <Albina> și România”, în *Lucrări științifice* (Oradea), Seria Istorie-Științe Sociale-Educație Fizică, 1974, p. 29-35

⁴⁶ *Muntele de Pietate* (București), an I, nr. 1, 1 ianuarie 1907, p. 12. Idem, an III, nr. 8, 18 februarie 1909, p. 1

DESPRE SFINȚIREA UNOR STEAGURI DE GĂRZI NAȚIONALE ROMÂNE DIN ZONA BISTRITEI (1918)

Augustin MUREȘAN*
Laurențiu-Ștefan SZEMKOVICS**

Abstract: *About the Sanctification of Some Flags of Romanian National Guards in the Bistrița Area (1918).* In this article the authors refer to the consecration of the flag of the Romanian National Guard from Bistrița and of some guards from the surroundings. These are the flags of the national guards from the city of Bistrița and from the communes: Bistrița Bârgăului, Josenii Bârgăului, Mijlocenii Bârgăului, Mureșenii Bârgăului, Susenii Bârgăului, Prundul Bârgăului, Rus and Tiha Bârgăului. In 1918, the tricolor flag symbolized the struggle for freedom and unity of the Romanian people, in which these military units made up of volunteers also participated.

Keywords: *Romanian National Guard, Bistrița, flags, communes, volunteers*

Însumat în ansamblul formelor de luptă pentru libertate și unitate națională, steagul tricolor a avut un rol deosebit și în toamna anului 1918, când s-a desfășurat în Transilvania și Bucovina procesul de preluare a puterii în propriile mâini, constituirea organelor proprii de administrație românească, a Consiliilor și Gărzilor Naționale Române¹.

Gărzile Naționale Române², numite uneori și legiuni, ca cele de la Cluj și Sibiu (sau Mediaș n. n.) ca organe executive ale consiliilor naționale, s-au format din ofițeri, subofițeri și soldați întorși de pe front, la care se adaugă alți tineri capabili de a purta arme, muncitori, țărani și intelectuali³. Cele sătești erau alcătuite aproape în totalitatea lor din țărani. O statistică parțială și provizorie este concludentă: în 65 de sate din părțile Năsăudului, din cei 1141 de membri ai gărzilor, 1063 (93,16%) erau țărani și 78 (6,84%) mici meseriași și intelectuali⁴.

De obicei, gărzile naționale au luat ființă odată cu consiliile naționale județene, cercuale și comunale. Consiliile, ca foruri politice locale și Gărzile Naționale Române, ca factori de acțiune militară ai Consiliilor Naționale, au

---

* Complexul Muzeal Arad; e-mail: augmuresan49@gmail.com.

** Arhivele Naționale ale României; e-mail: laurszem@gmail.com.

¹ Maria Dogaru, Augustin Mureșan, „Drapelul este însăși România”. *File din istoria Tricolorului*, în „România pitorească”, nr. 5 (185) mai 1987, p. 7

² Despre aceste formațiuni cu caracter militar, vezi: Ion Clopoțel, *Misiunea istorică a gărzilor naționale*, București, 1943; Gheorghe Unc, Augustin Deac, *1918 Gărzile Naționale Române din Transilvania*, Editura Militară, București, 1979 ș. a.

³ Ștefan Pascu, *Marea Adunare Națională de la Alba Iulia încununarea ideii, a tendințelor și a luptelor de unitate a poporului român*, Cluj, 1968, p. 344

⁴ *Ibidem*

desfășurat o amplă activitate de organizare a Transilvaniei ca provincie românească⁵.

Comandant al gărzii era cel mai înalt în grad dintre ofițeri sau subofițerii existenți în județul, cercul sau comuna respectivă, iar în lipsa acestora, mai ales în comune, era ales comandant tânărul socotit cel mai vrednic de această funcție⁶. Organizarea, funcționarea și atribuțiile gărzilor naționale au fost stabilite de Consiliul Național Român (Central), forul suprem al lor, prin circularele și dispozițiile din 7 și 8 noiembrie 1918⁷.

Gărzile Naționale Române păstrau aparența unui organism militar, acestea purtând în marea lor majoritate uniforme austro-ungare modificate și o banderolă pe brațul stâng⁸. Astfel, „capela sau chipiul erau transformate prin înlocuirea cocardei imperiale-regale cu una tricoloră, un bumb în culorile naționale sau vopsirea ei în culorile românești, purtând și arme. Atât gârdașii rurali cât și cei din banderii purtau îmbrăcăminte țărănească specifică zonei lor, cu nota că aceasta trebuia să conțină cizme și cușme negre ornate cu cocarde tricolore; dintre aceste două tipuri de trupe, cei din banderii, singurii călare, nu utilizau șei”⁹. Grosul acestor uniforme purtate de gardiști era compus din uniforme și echipamente specifice infanteriei austro-ungare. Acestea din urmă erau variațiuni și adaptări ale uniformei antebelice, model 1908, la condițiile economice precare aduse de război¹⁰. Aceste unități aveau rolul principal de a menține ordinea și liniștea publică, prevenind posibilele infracțiuni, precum jaful. Gardiștii erau prezenți în zilele de sărbătoare pe la biserici, anunțând în sate apropierea Transilvaniei de România, ca urmare a revoluției din Imperiu¹¹.

⁵ Vezi *Ibidem*, p. 337-359

⁶ *Ibidem*, p. 344

⁷ *Ibidem*

⁸ Despre purtarea acestui însemn distinctiv, ziarul „Românul” din Arad, în numărul său din 26 octombrie/8 noiembrie 1918, la rubrica „Organizația Gardei naționale române”, la punctual 5/c *Adjustarea*, scria: „Gardiștii folosesc uniforma militară de care dispun ori veșminte civile. Ca insigne poartă gardiștii un brățar tricolor la brațul stâng cu inscripția „Garda națională română”. Până când se vor pune la dispoziție astfel de brățare sunt a se folosi brățare provizorie” („Românul”, Arad, anul VII, nr. 1, din 26 octombrie / 1 noiembrie 1918, p. 3). În acest sens, vezi Augustin Mureșan, *Banderola purtată de [av. dr.] Vasile Dărăbanțiu, comandantul Gărzii Naționale Române din Săceani (azi Seceani), județul Timiș*, în „Analele Aradului”, anul IV, nr. 4, 2018, Supliment 100 de ani de la Marea Unire, „Vasile Goldiș” University Press, Arad, p. 591-596 și Augustin Mureșan, Ioan Popovici, *Banderola tricoloră un însemn distinctiv al Gărzilor Naționale Române*, în „Historia Special”, an VII, nr. 25, decembrie 2018, p. 47-49.

⁹ Bogdan Sorinca, *Gardele Naționale Române - primele structuri transilvănene de ordine publică după Marea Unire*, în „Analele Aradului”, anul I, nr. 1, 2015, „Vasile Goldiș” University Press, Arad, p. 172. Datorită rapidității cu care se succedau evenimentele, uniformă și echipamentul militar aferent unui membru al Gărzii naționale românești au rămas cele aparținând ofițerilor și soldaților armatei austro-ungare. Despre uniformă Gărzii Naționale de la Alba Iulia, vezi Ioana Rustoiu, Tudor Roșu, Marius Cristea, Liviu Zgârciu, *Garda Națională de la Alba Iulia*, Editura E. Vertical, Alba Iulia, 2016, p. 35-44.

¹⁰ O prezentare succintă privind aspectul uniformei austro-ungare, vezi și la Bogdan Sorinca, *op. cit.*, p. 173-174.

¹¹ *Ibidem*, p. 174

De menționat este că aceste structuri cu specific militar erau organizate în principal în baza etniei¹².

Marea Unire din 1918, moment important al istoriei românilor, s-a desfășurat sub steagul tricolor¹³. Utilizarea acestui însemn reprezenta, de fapt, apropierea momentului eliberării naționale. La 2 noiembrie 1918, Consiliul Național Român Central lansează apelul „Către națiunea română!”, care pentru prima dată înscrie în istoria Transilvaniei dreptul fiecărui soldat de-a purta simbolul mândru al suveranității lui naționale, tricolorul¹⁴.

Într-un prim document de acest fel, semnat de Consiliul Național Român Central și publicat în revista „Adevărul”, se apela la toate trupele române din Transilvania și Ungaria ca să „depună jurământul față de Consiliul Național Român (Central) și să se organizeze sub conducerea ofițerilor români în formațiuni cu drapel român și comandă românească”¹⁵. Apelul a entuziasmat pe români, care au trecut intens la confecționarea și folosirea tricolorului. În 1 noiembrie 1918, sub președinția căpitanului din Regimentul 33 Infanterie Teodor Șerb, s-a constituit la Arad, Consiliul Militar Național Român¹⁶.

În 3 noiembrie acesta adresează românilor din județ un *Apel* în vederea constituirii de gărzi naționale, în care erau chemați „din toate unghiurile țării sub steagul nostru românesc”¹⁷. Apelul a avut efectul scontat. În acest sens, ziarul „Românul” din Arad, la rubrica *Din zilele de azi - impresii*, scria: „Tricolorul nostru urgisit înainte pe aceste plaiuri călcate de străini, purtat în libertate acum își face efectul. Apelul gardei naționale are puternic răsunet. Ofițeri și soldați de rând, sosiți de pe fronturi îndepărtate, nehodiniți de goana nebună a zilelor întregi în cari au trecut prin jaf, foc și sânge, aleargă însuflețiți la glasul românesc cei chiamă. Cete după cete vin feciorii de la sate cu steagul nostru tricolor cântând cântări știute în ascuns, azi libere în fața lumii străine, și se oprește orașul la vederea lor, iar noi îi așteptăm și îl urmărim pas cu pas în mândră admirare. Jandarmul nu-l mai oprește în drum cu pușca și nici sulița nu-i mai taie carnea! Ci tricolorul nostru fâlfâie în aer, falnicul nostru tricolor, și străbate răsunetul: Pe-al nostru steag e scris unire!”¹⁸.

Ca peste tot în Transilvania și în comitatul Bistrița-Năsăud s-au constituit organisme de preluare a puterii.

---

¹² *Ibidem*

¹³ Vezi Aurelia Bunea, *Le drapeau de la Roumanie - symbole de l'aspiration à l'union de la Transylvanie avec la Roumanie (1850-1918)*, în „Revue Roumaine d'Histoire”, tom. X, 4, 1971, p. 741-743.

¹⁴ Vezi „Românul” (Arad), nr. 1, din 26 octombrie / 8 noiembrie 1918, p. 1 și „Telegraful Român”, LXVI, nr. 115 din 30 octombrie / 12 noiembrie 1918.

¹⁵ „Adevărul” din 28 octombrie / 10 noiembrie 1918; vezi și Gheorghe Unc, *Formarea comandei supreme a Gărzilor Naționale Române arădene și rolul ei în Unirea Transilvaniei cu România*, în „Ziridava”, XI, 1979, p. 58.

¹⁶ Cu această ocazie, generalul Resch a luat la cunoștință că simbolul Consiliului Militar Național Român este tricolorul românesc; vezi: „Aradi Hirlap”, an II, nr. 285 din 2 noiembrie 1918, p. 4; Vasile Popeangă, *Aradul centru politic al luptei naționale din perioada dualismului (1867-1918)*, Editura Facla, Timișoara, 1978, p. 251.

¹⁷ Arhiva Muzeului Național al Unirii Alba Iulia, *Documentele Unirii*, vol. VII, *Manifest foaie volantă*, fond 2420.

¹⁸ „Românul” (Arad), anul VII, nr. 5, din 1/14 noiembrie 1918, p. 4

În acest sens, ziarul „Glasul Vreimei”, apărut la Bistrița, în numărul din 7 noiembrie 1918, relatează că la 4 noiembrie același an s-a format Senatul Național al comitatului Bistrița-Năsăud¹⁹. La numai câteva zile, cu titlul *Din Bistrița*, ziarul arădean „Românul”, în numărul din 16/29 noiembrie 1918, anunța de asemenea că: „în 4 noiembrie). s-a constituit Senatul național al comitatului Bistrița-Năsăud, cu sediul în Bistrița²⁰. Senatul național român²¹ s-a constituit astfel: Președinți: Dr. G. Tripon, dr. V. Pahone, dr. L. Scridon, D. Vaida, Gr. Pletosu, dr. A. Pop. Secretari: Dr. V. Moldovan, Emil A. Chiffa, dr. I. Lazar, I. Petringel, A. Balteag, Cassar: I. Corbu [...]. Urmează apoi o listă de vreo 60 membri și bărbați de încredere, compusă din toate păturile societății. S-a purces apoi la organizarea gardei române. De comandant s-a aclamat Dr. G. Triff, care în unire cu ofițeri români, s-au pus la organizarea gardei²². Din același ziar bistrițean, aflăm „numele ofițerilor Gărzii: Grigore Bălan, locot(enent); Cornel Ordace, locot(enent); Emil Monosterian loco(tenent) tehnic; Dr. Emil Rebrean, loco(tenent); Alexandru Tarța, loco(tenent); Dr. Victor Man, sub(locotenent); Ștefan Moldovan, sub(locotenent); Ioan Podoaba, sub(locotenent); Aurel Rebrîșorean, sub(locotenent); Rus Liviu, stegar; George Tabără, sub(locotenent); Pavel Tofan, sub(locotenent); Iuliu Cosma, sub(locotenent); dr. Leon Scridon, medic; inf. portstegar(i): Ioan Sas și Liviu Butuc²³. Același ziar adaugă: „Pe străzi circulează patrulele și automobilele gardei române cu tricolorul național²⁴”.

Referindu-se la eveniment, corespondentul periodicului arădean, preciza: „Stradele (erau n. n.) pline de lume, pe toți îi vezi împodobiți cu mândrul tricolor”[...]”²⁵. Tot același consemna următorul fapt: „Organizația gardelor pornită din Bistrița ca o lavină se întinde peste tot comitatul, căci jandarmeria desființată și dezarmată, gardele o înlocuiesc²⁶”.

¹⁹ Vezi „Glasul Vreimei” (Bistrița), Organ național ocașional, nr. 1, din 7 Noiembrie 1918, p. 2.

²⁰ „Românul” (Arad), anul VII, nr. 17, din 16/29 noiembrie 1918, p. 2

²¹ La rubrica *Cronica internă*, într-un articol cu titlul *Ce fac românășii noștri*, ziarul „Glasul Ardealului” din Brașov, numărul din 24 noiembrie 1918, relatează: „În Bistrița, conducerea orașului a luat-o sfatul național român, cel maghiar s-a subordonat” („Glasul Ardealului” (Brașov), anul I, nr. 12, II (24) noiembrie 1918, p. 2); vezi și Al. Matei, *Documente despre Mare Unire: „Glasul Vreimei”*, în „Arhiva Someșană”, II, (1973-1974), 1974, p. 89.

²² „Românul” (Arad), anul VII, nr. 17, din 16/29 noiembrie 1918, p. 2. În memoriul său, Nicolae Antonu, participant la evenimentele din 1918, scria: „am aflat în Bistrița pe intelectuali lucrând la organizarea Gardei Naționale și la Sfatul național Român, reamintindu-mi în special de activitatea D-lor dr. Victor Moldovan, Dr. Triff, dr. Rebreanu, Lt. Bălan, Lt. Oancea, Lt. Mănăstireanu, care au muncit la gardă, precum și alți ofițeri și reangajați al căror nume îmi scapă”; vezi Alexandru Porțeanu, *Documente privind lupta revoluționară a maselor populare din județul Bistrița-Năsăud pentru unirea Transilvaniei cu România (din arhivele Consiliului Național Român, 1918)*, în „Arhiva Someșană”, Studii și comunicări, II (1973-1974), 1974, p. 141 (40; 25/VI 1938; col. rez. Antonu Nicolae).

²³ „Glasul Vreimei” (Bistrița), Organ național ocașional, nr. 1 din 7 Noiembrie 1918, p. 2; Vezi și Al. Matei, *op. cit.*, p. 89-90

²⁴ „Glasul Vreimei” (Bistrița), nr. 1 din 7 Noiembrie 1918, p. 2

²⁵ „Românul” (Arad), anul VII, nr. 17, din 16/29 noiembrie 1918, p. 2

²⁶ *Ibidem*

De fapt „ziua înălțătoare a fost ziua de 7 Nov., ziua când garda națională din Bistrița a pus jurământ Senatului²⁷ și totodată s-a sfințit steagul gărzii” (Vezi anexa 1).

În zilele ce au urmat, a avut loc organizarea gărzilor naționale române rurale din împrejurimi și sfințirea steagurilor lor, în localitatea Prundul Bârgăului. Despre această grandioasă sărbătoare, ziarul arădean, relatează: „În 10 l. c pe piața Borgoprundului, sub cerul liber s’a celebrat sfințirea celor 8 steaguri ale celor 8 garde naționale române din comunele Borgo-Prund²⁸, Rus²⁹, Borgo-Joseni³⁰, Borgo-Mijloceni³¹, Borgo-Suseni³², Borgo-Bistrița³³, Borgo-Tiha³⁴ și Borgo-Mureșeni³⁵. Sfințirea s-a îndeplinit cu mare ceremonie. A fost un praznic măreț - se preciza în ziarul din care am preluat informațiile - cum n-a mai văzut Bârgăul, lacrimi de fericire se prelingeau din ochii tuturor”³⁶ (Vezi anexa 2).

Iată, deci, că steagurile românești, sfințite cu mare solemnitate și purtate cu mândrie și demnitate și la Bistrița, dar și la comunele din jur, prin simbolistica lor au avut un puternic ecou în conștiința numeroșilor participanți la aceste rare sărbători.

După cum s-a subliniat, astfel de manifestări publice și de sfințire a steagului național³⁷ „au înregistrat pe deplin fenomenul transferului de sacralitate din universul religios tradițional în sfera politică națională. Sacralizarea conceptelor, jurământul de credință față de națiunea română și organele sale reprezentative, arborarea steagurilor românești în loc public sau afișarea culorilor naționale românești sub orice altă formă (pe uniforme purtate de gardiștii naționali), slujbele religioase pentru sfințirea steagului național au fost elemente și

---

²⁷ Un document intitulat „Către ofițerii și soldații români” cu referire la cei care au sosit de pe front sau sunt concediați să se anunțe pentru a depune jurământul, anunța; Toți ofițerii și soldații români, care au sosit sau sosesc de la front sau sunt concediați, să se anunțe la Consiliul militar român din Bistrița, pentru a se pune jurământ românesc către Sfatul național român, să primească îndrumările de lipsă și să li se împărtășească partea lor de muncă. Înșirați-vă sub steagul românesc, care trebuie să-l ducem la izbândă, vezi „Glasul Vreimei” (Bistrița), nr. 1, din 7 noiembrie 1918, p. 6.

²⁸ Azi satul Prundul Bârgăului, reședința de comună, județul Bistrița-Năsăud.

²⁹ Azi satul Rusu Bârgăului, comuna Josenii Bârgăului, județul Bistrița-Năsăud.

³⁰ Azi satul Josenii Bârgăului, reședință de comună, județul Bistrița-Năsăud.

³¹ Azi satul Mijlocenii Bârgăului, comuna Josenii Bârgăului, județul Bistrița-Năsăud.

³² Azi satul Susenii Bârgăului, comuna Prundul Bârgăului, județul Bistrița-Năsăud.

³³ Azi satul Bistrița Bârgăului, reședință de comună, județul Bistrița-Năsăud.

³⁴ Azi satul Tiha-Bârgăului, reședință de comună, județul Bistrița-Năsăud.

³⁵ Azi satul Mureșenii Bârgăului, comuna Tiha Bârgăului, județul Bistrița-Năsăud.

³⁶ „Românul” (Arad), anul VII, nr. 17, din 16/29 noiembrie 1918, p. 2

³⁷ Biserica ortodoxă și-a arătat prețuirea față de cel mai înalt însemn, Drapelul național, și prin rânduiala de sfințire a acestuia, deoarece Tricolorul este un simbol național al românilor, amintindu-ne de trecutul, prezentul și viitorul lui. Toate aceste aspecte sunt cuprinse în *Rugăciunea de sfințire a Drapelului Național*, vezi arhim. Mihail Daniliuc, *Despre Ziua Drapelului Național și sfințirea lui*, în „Doxologia”, 26 iunie 2014, de pe <https://doxologia.ro/puncte-de-vedere/despre-ziua-drapelului-national-sfintirea-lui> (accesat 1 octombrie 2018).

momente naționale”³⁸. Exemple de acest fel, sunt numeroase ele fiind relatate de presa vremii.

De asemenea, trebuie menționat faptul că, în general, despre *Garda națională română* s-a scris: „Ce dulce răsună aceste cuvinte pe întinsele plaiuri românești. Plini de mândrie privim flăcării neamului nostru, la dragostea cu care acești pui de lei se adună în jurul stindardului național, închis până astăzi în cutia inimilor noastre dar fâlfâind acum măreț și vestind biruință dintâi. Acum nu mai zice poetul, că „steag țara noastră nu are”, iar brațele noastre voinice va ști să ridice în slavă acest simbol sfânt al vieții și demnității naționale”³⁹.

Dintre steagurile Gărzilor Naționale Române din localitățile mai sus menționate, azi nici unul nu se mai păstrează, din păcate. Firește se pune întrebarea, cum arătau aceste însemne vexilare. După opinia noastră, aveau pânza steagului (confeccionată din bumbac, în sau mătase, alcătuită din trei fâșii, cusute între ele și format dreptunghiular), tripartită în fascie, cu culorile în succesiunea roșu, galben și albastru. Ele au putut fi confeccionate pe plan local sau la comandă într-un atelier specializat din Bistrița ori scoase din locuri tainice unde au fost ascunse în vremuri de restriște, așa cum s-a întâmplat cu steagul delegației din satul Pinticul Tecii⁴⁰, aflat în prezent în patrimoniul Complexului Muzeal Bistrița-Năsăud.

La 1918, steagul tricolor simboliza lupta pentru libertate și unitate națională a poporului român, la care au participat și aceste formațiuni cu caracter militar din Bistrița și din comunele din jur. În concluzie, purtarea de către românii din zona Bistriței a tricolorului național simboliza dorința de unire a acestei zone cu patria mamă - România.

³⁸ Ioan Cârja, *Of the symbolism of national identity. The flags of Cluj at the end of World War (1918)*, în „Acta Musei Napocensis”, Seria Historica, 49, 2012, p. 297-306

³⁹ „Glasul Ardealului” (Brașov), anul I, nr. 12, II (24) noiembrie 1918, p. 1

⁴⁰ Despre steagul delegației din Pinticu Tecii, județul Bistrița-Năsăud, există o bibliografie bogată; vezi: Augustin Mureșan, Laurențiu-Ștefan Szemkovics, *Bibliografia vexilologiei românești*, „Vasile Goldiș” University Press, Arad, 2018, p. 76-79; *** *Anul 1918 în județul Bistrița-Năsăud. Contribuții documentare* (coordonatori: Adrian Onofreiu, Ioan Pinteș, Cornelia Vlașin), Editura Mega, Cluj-Napoca, 2018 (Steagul delegației din Pinticul Tecii este reprodus color, fragmentar, pe coperta 1 al acestei lucrări) și Augustin Mureșan, Laurențiu-Ștefan Szemkovics, *Steaguri tricolore din timpul Marii Uniri (1918)*, Editura Gutenberg Univers, Arad, 2020, p. 70-71.

ANEXA 1

Jurământul Gardei Naționale române din Bistrița

În ziua de 7 Noiembrie 1918 dimineața la 7 ore s-au adunat toți membrii Gardei naționale române din Bistrița în număr de vre-o 400-500 în curtea Cazarmei honvezilor, azi în posesiunea gardei române. În frunte cu comandantul lor, dr. G. Triff, ofițeri români, fruntași și mult popor, intonând imnul „Pe-al nostru steag”, într-o falnică ceată, în ordine, pe chipie și în butonieră cu tricolorul român, au venit la biserica română. De aici s-a trimis o ceată a Gardei în frunte cu locotenentul dr. Emil Rebrean după falnicul steag tricolor al Gardei. În urale însuflețite și-a făcut steagul intrarea în sfânta biserică, înțesată de toți membrii Gardei și numeroasă inteligență și popor. Dl. Dr. G. Tripon, prezidentul Senatului român, a salutat în cuvinte entuziaste steagul. S-a intonat de toată asistența „Împărate ceresc”, apoi d-nii protopopi D. Vaida și I. Dologa și dl. I. Petringel au sfințit steagul cu mare solemnitate. Apoi dl. dr. Tripon în cuvinte însuflețite a predat steagul Gardei naționale române. A vorbit avântat și cu elan dl. protopop D. Vaida, explicând tuturor celor de față însemnătatea și solemnitatea acestor zile și rostul gardei naționale. A vorbit apoi cu vervă plină de foc tineresc secretarul Consiliului național român, dr. Victor Moldovan. Lacrimi erau în ochii tuturor, lacrimi de fericire și entuziasm, că în fine a sosit și ceasul mai fericit al neamului nostru. Tot publicul de față în picioare a cântat Imnul național. În frunte cu steagul, într-o falnică falangă, ne-am transpus apoi la localul Gardei, unde de sub destoinica conducere a comandantului ei, dr. G. Triff, ajutat de ceata ofițerilor Gardei, s-au apucat de munca organizării⁴¹.

---

⁴¹ „Glasul Vremei” (Bistrița), nr. 1, 7 noiembrie 1918, p. 3; publicat la: Alexandru Matei, *Documente despre Marea Unire: „Glasul Vremei”*, în „Arhiva Someșană”, II (1973-1974), 1974, doc. 8, p. 93-94; *Anul 1918 în județul Bistrița-Năsăud. Contribuții documentare*, coordonatori: Adrian Onofreiu, Ioan Pinteș, Cornelia Vlașin, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2018, doc. 252, p. 543-544

ANEXA 2

Organizarea gardelor naționale române de pe văile Bârgăului și sfințirea steagurilor lor

Zi de mare sărbătoare și însuflețire a fost ziua de 10 noiembrie 1918 pentru poporul din comunele Bârgăului, ziuă plină de solemnitate și avânt. Cu tren express, pavoazat cu drapelul românesc, comitetul Senatului național român din Bistrița, în frunte cu prezidenții ei: dr. G. Tripon, dr. V. Pahone, protopopul D. Vaida, la 12 ½ ore au plecat spre Bârgău. Sosind la gara Borgoprund am fost primiți de dl. M. Sirlincan, comandantul gardei și de dl. notar Varna, iar la primăria comunală ne așteptau gardele române ale celor 8 comune, în frunte cu preoții, steagurile tricolor și numeros public. S-au ținut câteva vorbiri însuflețite, apoi în corpore, cu steagurile în frunte cântând marșuri naționale, ne-am transpus pe piața Borgoprundului, unde sub cerul liber s-a celebrat sfințirea celor 8 steaguri ale celor 8 garde române din comunele Borgo-Rus, Borgo-Joseni, Borgo-Mijloceni, Borgo-Suseni, Borgo-Prund, Borgo-Bistrița, Borgo-Tiha și Borgo-Mureșeni. Sfințirea s-a îndeplinit cu mare ceremonie de protop. Vaida, Dologa, Dan, Flămând și Șoneriu. Au vorbit cu avânt și entuziasm: dr. G. Tripon, dr. V. Pahone, pâr. Dologa, D. Vaida, pâr. Dan Șoneriu, dl. Schuster, delegatul social-democraților, iar în numele gardei dl. Matei Sirlincan, comandantul ei. S-au dat salve, s-au cântat cântece naționale, a fost un praznic măreț cum n-a mai văzut Bârgăul, lacrimi de fericire se prelingeau din ochii tuturor. Apoi locotenentul Ordace, zelosul și neobositul organizator și comandantul tehnic al Senatului militar român, ne-a adus știrea telefonică că frații bucovineni, în unire cu șoimii României, trimit salutul frățesc, fraților Bârgăului. Urale și lacrimi, fericire și însuflețire ne mai văzută. Urmați de norod și steaguri, în cântec și însuflețire ne-am urcat apoi în trenul fulger național și la semnalul „Gata” ne reîntoarserăm iarăși la munca și datorințele noastre⁴².

---

⁴² „Glasul Vreimei” (Bistrița), nr. 1, 7 noiembrie 1918, p. 5; publicat la: Alexandru Matei, *Documente despre Marea Unire: „Glasul Vreimei”*, în „Arhiva Someșană”, II (1973-1974), 1974, doc. 18, p. 100-101; *Anul 1918 în județul Bistrița-Năsăud. Contribuții documentare*, coordonatori: Adrian Onofreiu, Ioan Pinteș, Cornelia Vlașin, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2018, doc. 254, p. 545

ASPECTE ALE ORGANIZAȚIEI PARTIDULUI NAȚIONAL LIBERAL ÎN JUDEȚUL BIHOR (1923-1940) (I)

Sanda Dumitrița BUBOI*

Abstract. *Aspects of the National Liberal Party Organization in Bihor County (1923-1940) (I).* From political point of view, the National Liberal Party (NLP) proved to be more perceptive in managing the situation after 1918, compared to the Conservative Party, adapting to the new universal suffrage and starting to penetrate the newly attached territories to the Kingdom of Romania.

At the level of Bihor County, during the County Congress of the NLP, held in October 1921, there were established the leadership, Nicolae Zigre being elected as president.

However, shortly after this organization, some tensions appeared within the NLP in Bihor, either between its members - due to personal pride - or between the county and the central organization. These tensions will become permanent throughout the interwar period despite all attempts of flattening and reorganization in order to de-escalate the situation. One such reorganization was in 1924 when Nicolae Zigre was replaced as president of the organization by General Traian Moșoiu.

Keywords: *National Liberal Party, Bihor County, Nicolae Zigre, reorganization, Traian Moșoiu*

În noua situație politică generată de realizarea unității statale românești în anul 1918, Partidul Național Liberal a știut să gestioneze mult mai bine situația decât Partidul Conservator. Acesta a susținut necesitatea adoptării votului universal și, poate cel mai important, a știut să își adapteze programul politic pentru a-și putea atinge obiectivul principal: „penetrarea mediului rural și a noilor provincii alipite”¹.

Acest obiectiv politic esențial putea fi atins numai prin crearea de organizații la nivel județean, comunal și chiar sătesc. S-a considerat că strategia cea mai eficientă era atragerea în rândurile liberalilor a personalităților de vază din noile teritorii, ceea ce ducea, automat, la o mai ușoară atragere a electoratului². Cu toate acestea, din analiza unui memoriu înaintat de Gheorghe Tătărescu privind reformarea partidului în anul 1929, se desprinde ideea că, deși s-au depus serioase eforturi „la sate partidul atrage elita locală, dar nu masele, și că în noile provincii structura acestuia este mai degrabă fluidă”³, adică avea un succes relativ.

---

* Direcția Județeană pentru Cultură Bihor, drd. Universitatea din Oradea, e-mail: buboisanda@gmail.com (coord. prof. univ. dr. Antonio Faur)

¹ Cornel Micu, „Partidul Național Liberal în România interbelică, între „național” și „liberal”, în *Analele Universității București*, an LII, 2003, p. 78

² *Ibidem*

³ *Ibidem*, p. 79

Conform opiniei lui Ovidiu Buruiană, la nivelul Transilvaniei, Banatului, Crișanei și Maramureșului P.N.L. a fixat pentru organizațiile județene sarcina de a „*reprezenta lucrarea patriotică a liberalilor, de consolidare și unificare a statului român și de a reprezenta interesele speciale, locale, ale ținuturilor de peste munți, care puteau fi satisfăcute doar prin unificare*”⁴.

Fiind, la nivel național, cel mai puternic partid din punct de vedere economic, finanțele au jucat un rol special în potențialul de extindere. O practică comună partidelor politice din acea perioadă a fost și aceea a acordării unor favoruri: locuri în funcții publice în consiliile de administrație, posturi bine plătite și de prestigiu. A fost, fără îndoială, una din practicile de succes, care au asigurat o creștere rapidă a numărului aderenților în provinciile recent unite. Eficiența propagandei liberale și seriozitatea aderenților este, cel puțin în unele cazuri, discutabilă, mai ales în mediul rural, care era, în mod tradițional, un rezervor electoral al partidelor cu doctrină țărănistă⁵. Oricum am privi lucrurile baza socială a liberalilor era orașul sau mediul urban, cu profesiile sale, de la mici întreprinzători la marii proprietari de fabrici, bănci sau afaceri comerciale, avocați, medici, în general, o elită educată, urbanizată.

Nu este, deci, de mirare că G. G. Joanesco, citând din „România politică” a lui Alexandru Papacostea, conchidea că în mediul rural cluburile liberale înființate nu stabileau nici o legătură între partid și țărani, decât cea a carnetelor tricolore. Mai mult, prin această modalitate „*țărani au profitat doar de băncile liberale de unde au luat bani fără socoteală, cu dobânzi extravagante, bani ce i-au întrebuințat fără socoteală, dar care nu-i vor mai putea restitui*”⁶.

Chiar dacă ideea creării sucursalelor bancare și a cluburilor n-au avut succesul sperat, cel puțin au făcut cunoscut în lumea rurală românească Partidul Liberal, oferind alegătorilor o alternativă.

Eforturile liberalilor de a-și câștiga noi membrii prin cluburi și presă era evidentă: „*În fiecare centru rural mai de seamă, în fiecare oraș apare în ultimul timp câte o sucursală a Băncii românești. Câteodată apare și un club și un ziar al lor*”⁷.

Informații despre situația politică din provincia de dincolo de Carpați și liberali după Marea Unire reies și din interogatoriul la care a fost supus de către Securitate Bebe (Constantin) Brătianu, secretar general al P.N.L în etapa finală a existenței partidului.

Sunt oferite detalii despre modul de organizare al partidului atât la nivel central, cât și județean. Interesante sunt cele care se referă la organizarea nucleelor județene ale liberalilor. Acestea urmau structura organizației centrale: „*președinte,*

⁴ Ovidiu Buruiană, „Partidul Național Liberal și minoritarii etnici în România interbelică. Problema naționalismului liberal”, în *Partide politice și minorități din România în secolul XX* (coord. Vasile Ciobanu, Sorin Radu), vol. III, Ed. Techno Media, Sibiu, 2008, p. 114

⁵ Idem, „Organizația financiară a Partidului Național Liberal între cele două războaie mondiale”, în *Revista de Istorie Socială*, XIII-XV, 2008-2010, Iași, 2011, p. 101

⁶ G. G. Joanesco, *Pagini de istorie - Din trecutul partidelor noastre istorice*, Ed. Biblioteca Socialistă, București, 1945, p. 64-65

⁷ Ioan Lăcustă, „1921. Turneul liberal în Transilvania” de G. G. Mârzesco, în *Magazin Istoric*, XXVIII, nr. 10 (331), octombrie, 1994, p. 27

Adunare[a] și Congresul Județean, Comitetului Executiv, Delegația Permanentă Județeană, care constituie forurile de conducere și se adună în capitala județului. Ele au aceleași atribuțiuni ca și cele centrale, având însă nevoie pentru unele dintre hotărârile importante și de confirmarea centrului. Președintele organizației județene e ales de Adunarea Generală județeană, după recomandările Comitetului Executiv și Delegațiile Permanente Județene, are însă apoi nevoia confirmării Comitetului Central sau a Deleg[afției] Perm[anente] Centrale”⁸.

Referitor la cucerirea politică a spațiului transilvan, Bebe Brătianu afirma că la primele alegeri în care a fost aplicat sufragiul universal, P.N.L. nu avea fondate organizații județene⁹. Numai după pierderea dramatică a alegerilor din 1919 Partidul Liberal a trecut la reorganizare și ofensivă, în toate provinciile recent unite.

În Ardeal însă exista și era bine organizat Partidul Național Român, care nu era dispus la cedarea pozițiilor câștigate în deceniile anterioare în favoarea liberalilor. În fața acestei situații P.N.L. a reacționat prin tentativa de fondare la nivel de județ a organizațiilor liberale. Puținii membrii pe care a reușit, în primă fază, să îi atragă, proveneau din rândurile Partidului Național Român¹⁰.

S-a ajuns la o asemenea situație numai după ce anterior existaseră tentative de funcționare între Partidul Național Liberal și Partidul Național Român. Acestea s-au dovedit extrem de dificile, deși ambele partide erau reprezentante și ale burgheziei din provinciile lor, ceea ce le situa pe aceeași lungime de undă¹¹.

Din punctul de vedere al ardelenilor, pentru a fi viabilă această fuziune, se enunțau cerințe clare: menținerea unei anumite independențe față de P.N.L. în Transilvania¹², „crearea unui minister al Transilvaniei, care să-și dea avizul asupra tuturor problemelor privind această provincie”¹³, precum și „desființarea organizațiilor liberale din Ardeal”¹⁴.

Vis-à-vis de aceste pretenții, în rândurile liberalilor s-a ajuns la conturarea a două tendințe. Pe de o parte: „Alexandru Constantinescu, partizan al unor concesiї acordate Partidului Național, fie chiar cu sacrificiul acelor firave organizații pe care partidul liberal le crease, după 1919, în regiunile de dincolo de Carpați. Cea de a doua tendință era reprezentată prin Vintilă Brătianu, care apăra cu îndârjire drepturile la egalitate a acestor organizații în negocierile cu partidul național”¹⁵.

Cu toate că au fost acceptate unele concesiї de către liderul liberal, tratativele dintre naționali și liberali s-au soldat cu un eșec. O posibilă explicație a

⁸ Florian Tănăsescu, Nicolae Tănăsescu, *Constantin (Bebe) I. C. Brătianu-istoria P.N.L. la interogatoriu*, Ed. Paralela '45, Pitești, 2005, p. 346

⁹ *Ibidem*, p. 303-304

¹⁰ *Ibidem*: „În Ardeal, numeroase elemente naționaliste, neîmpăcate cu politica de intransigență a lui Maniu, trec în rândurile noastre și întocmesc astfel organizații liberale în toate județele din Ardeal.”, p. 305

¹¹ Florin Constantiniu, *O istorie sinceră a poporului român*, Ed. Univers Enciclopedic Gold, București, 2011, p. 317

¹² *Beiușul*, 1921, nr. 25, „D. Maniu stăruind pentru o libertate mai mare în Ardeal pe seama partidului său”, p. 1

¹³ Ioan Scurtu, *Ion I. C. Brătianu. Activitatea politică*, Ed. Museion, București, 1992, p. 65

¹⁴ *Beiușul*, 1921, nr. 25, p. 1

¹⁵ Pamfil Șeicaru, *Istoria partidelor național, țărănist și național-țărănist*, Ed. Carpații Traian Popescu, Madrid, 1936, p. 319

nerelușitei ar fi divergențele care proveneau din modul în care cele două tabere vedeau întocmirea unei posibile liste pentru alegeri¹⁶. Acest motiv este menționat și de alți autori în lucrări cum este cea a lui G. G. Joanescu¹⁷ sau Pamfil Șeicaru: „*Discuția nu a fost determinată de divergențe privind doctrina și programul noului partid, ci de numărul candidaturilor la Cameră și Senat care trebuiau să fie rezervate organizațiilor liberale în județele de dincolo de Carpați. Ruptura s'a produs din cauza refuzului naționalilor de a acorda doi senatori în plus liberalilor*”¹⁸.

După eșecul negocierilor dintre liberali și naționali în județul Bihor primele „infiltrări” ale Partidului Național Liberal au fost legate de alegerile din 1920. În cadrul acestora s-au prezentat în fața alegătorilor Partidul Național Român și Partidul Poporului. Pentru aceste alegeri național-liberalii s-au limitat la susținerea Partidului Poporului¹⁹.

Cu privire la fondarea unei organizații județene a Partidului Liberal în Bihor anul este oarecum neclar: 1920 sau 1921. Cu toate că există opinii care plasează fondarea organizației județene bihorene în anul 1920 (se poate aminti opinia lui Corneliu Crăciun, conform căruia s-a fondat deja, în februarie 1921, o organizație locală, aceasta trebuia să fi aparținut de una județeană²⁰; aceeași opinie o împărtășește și Ion Zainea: „*Organizația bihoreană a Partidului Național Liberal s-a constituit în a doua jumătate a anului 1920. În foarte scurt timp s-a început extinderea structurii la nivelul întregului județ, astfel încât în februarie 1921 s-a constituit organizația de plasă Salonta*”²¹). Din evocarea din coloanele periodicului *Beiușul* a vizitei făcute de către Ionel I. C. Brătianu și delegația sa în anul 1921 în Ardeal și, implicit și în Bihor²²) rezultă că în anul 1920 s-a organizat un nucleu liberal la nivelul orașului Oradea și, abia în anul 1921, (și ca urmare a turneului liberal) s-a fondat o organizație județeană și unele structuri liberale la nivel local.

Din anul 1921 Partidul Național Liberal a trecut la o ofensivă susținută. Una dintre modalitățile cele mai eficiente prin care a reușit să se impună pe scena politică transilvăneană au fost „vizitele de lucru”. Astfel, în anul 1921 avem de a face cu un adevărat „turneu liberal” dincoace de Carpați²³, care a vizat mai multe orașe din Transilvania. I. I. C. Brătianu a venit și la Oradea în iunie 1921, pentru o

¹⁶ Ioan Scurtu, *op. cit.*, p. 65

¹⁷ G. G. Joanescu, *op. cit.*: „*In jurul a vre-o trei mandate de Senatori în Transilvania, ... s'a produs neînțelegerea...*”, p. 62

¹⁸ Pamfil Șeicaru, *op. cit.*, p. 320

¹⁹ Ion Zainea, *Economie și societate de la Marea Unire la Dictatul de la Viena în Bihor*, Ed. Universității din Oradea, Oradea, 2007 (în continuare *Economie și societate...*), p. 255

²⁰ Corneliu Crăciun, *Contribuții la istoria P.N.L. din Bihor (1921-1947)*, Ed. Primus, Oradea, 2009 (în continuare *Contribuții la istoria ...*), p. 12

²¹ Ion Zainea, Gabriel Moisa, „Spectrul politic bihorean interbelic”, în *Istoria Bihorului, civilizație, societate, economie, mentalități* (coord. Gabriel Moisa, Sorin Șipoș, Aurel Chiriac, Radu Romînașu), Ed. Muzeului Țării Crișurilor, Oradea, 2019 (în continuare *Spectrul politic...*), p. 671

²² *Beiușul*, 1921, nr. 4, p. 2

²³ *Ibidem*, nr. 3, p. 8

scurtă oprire²⁴. Liberalii care s-au deplasat în Transilvania au fost personalități proeminentele partidului (I. I. C. Brătianu, V. I. C. Brătianu, I. G. Duca, G. G. Mârzescu, Vir. Alimăneșteanu, N. Săveanu, prof. Măndrească, V. Ștefane, Mavrodi, V. Paicu, Drăghicescu, Ioanițescu și Todicescu²⁵) fiind întâmpinați cu fast începând de la Borod, la intrarea în județ²⁶, și până în Oradea²⁷.

Vizita amintită, deși de scurtă durată, a fost plină de evenimente bine organizate: „*Populația din Valea-Mare și comunele apropiate i-au întâmpinat cu preoți îmbrăcați în odăjdii. La Aușeu lumea adunată i-a așteptat cu banderii ... în frunte cu intelectualii satelor. ... Populația din Oradia-mare ... a așteptat la bariera orașului ... D. Zigre a oferit un dejun la care din Oradia au fost invitați dl. General Moșoiu, P.S.S. Episcopul Ciorogariu, col. Negulescu, col. Boerescu, dr. S. Andru, prof. J. Peter și N. T. Cosma. Lumea venită la conferința intimă a umplut sala Cercului catolic, d. Zigre a deschis conferința motivând gestul celor ce au părăsit cadrele înguste ale partidelor regionaliste și au intrat în P.N.L. ...*”²⁸. Din memoriile lui G. G. Mârzescu aflăm mai multe detalii ale vizitei delegației liberale bucureștene la Oradea²⁹.

Se pare că vizita la Oradea și discuțiile din timpul acesteia au avut consecințe imediate deoarece nucleul liberal existent aici s-a consolidat cu personalități locale, care au ales să se alăture formațiunii politice liberale. Prezența acestora la nivelul de conducere era menită a-i conferi credibilitate și atractivitate în fața electoratului local. Congresul din octombrie 1921 a stabilit conducerea delegației permanente județene: Nicolae Zigre, președinte, Nestor Porumb și Iustin Ardelean, vice-președinți, I. Câmpian, secretar, I. Corbu Szilágy, casier, membrii-Iulian Peter, C. Pappoudoff, N. Stamatopol, N. Panovici, Leontin Pallády, P. Dejeu, Dimitrie Jonas, Matei Bălănescu și dr. Gheorghe Șimonca³⁰. S-a fondat, astfel, o organizație la nivelul orașului Oradea, al cărei președinte era, la acea dată, Iustin Ardelean, iar secretar a fost Simonka György³¹ și s-au creat filiale locale. Printre cele mai importante era cea de la Beiuș, condusă de dr. Pavel³² cu schimbarea la scurt timp a președintelui³³, și cea de la Salonta³⁴.

Cu toate încercările liberalilor bihoreni de extindere în județul Bihor, putem afirma că o reală consolidarea organizației lor s-a realizat numai în „*perioada guvernării liberale din anii 1922-1926*”³⁵. Niciodată însă nu au avut, cu excepția

²⁴ Blaga Mihoc, „Viața politică a Beiușului interbelic”, în *Beiușul și lumea lui. Studiu monografic* (coord. Ioan Degău, Nicolae Brânda), vol. II, Ed. Primus, Oradea, 2008, p. 373

²⁵ *Beiușul*, 1921, nr. 4, p. 4

²⁶ *Ibidem*, p. 8

²⁷ Ioan Lăcustă, *op.cit.*, p. 30

²⁸ *Beiușul*, 1921, nr. 4, p. 8

²⁹ Ioan Lăcustă, *op. cit.*, p. 29-30

³⁰ *Beiușul*, 1921, nr. 31, p. 2

³¹ *Ibidem*, nr. 11, p. 5

³² *Ibidem*, nr. 16, p. 5

³³ Blaga Mihoc, *op. cit.*, p. 378

³⁴ Lucia Cornea, *Contribuții la o istorie a orașului Salonta în perioada interbelică. 1919-1945*, Ed. Muzeului Țării Crișurilor, Oradea, 2005 (în continuare *Contribuții la o istorie ...*), p. 56

³⁵ Ion Zainea, *Aurel Lazăr (1872-1930)-viața și activitatea*, Ed. Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 1999 (în continuare *Aurel Lazăr ...*), p. 204

municipiului Oradea, o bază socială constantă. Iar ca argument se poate aduce marele decalaj dintre numărul de voturi obținute în perioada de guvernare, comparativ cu perioadele în care erau în opoziție³⁶.

Din studiul presei vremii și al documentelor se poate trage concluzia că liberalii n-au reușit să penetreze în profunzime și să convingă electoratul bihorean să rămână în mod constant—nu numai în perioada alegerilor—alături de ei. A fost vorba, atât în Bihor, dar și în alte județe ale Transilvaniei, de o solidaritate conjuncturală, în majoritatea cazurilor. O situație diferită exista numai atunci când vorbim de Oradea, oraș reședință de județ, cu un grad—raportat, desigur, la realitățile locale—mai mare de industrializare, comerț, cu o structură ocupațională diferențiată, unde meseriile liberale puteau asigura (în special dintre avocați) necesarul cadrelor politice.

Realizarea unității naționale, la sfârșitul primului război mondial, a fost o provocare dificilă pentru partidele din vechiul Regat, aceea de a-și extinde baza socială de la nivelul regatului antebelic, la cel al României Mari. Partidul Liberal trebuia să depună eforturi susținute în vederea fondării organizațiilor locale și creșterii numerice. Întrucât nu putea să-și atragă prea mulți membri noi, persoane care n-au mai activat politic, posibilitățile erau restrânse. S-a mers, în special, pe ideea atragerii unor personalități și membri mai importanți ai altor partide politice de aici. Câștigarea alegerilor și exercitarea guvernării a atras, cum era de așteptat, un număr mare de aderenți conjuncturali. Din analiza noastră rezultă că numărul cel mai mare de noi membri proveneau din rândurile P.N.R. și ai partidului lui Averescu. Debutul înscrierilor acestora între cadrele liberale a fost a doua jumătate a anului 1920, accentuându-se în toamna anului 1921³⁷ datorită preconizării preluării puterii de către acest partid în scurt timp. Odată cu preluarea guvernării de către național-liberali (1922) numărul acestora va crește și mai mult, dar vor predomina totuși elementele de proveniență averescană în acest val³⁸. Au existat mai multe valuri de intrare în partidul liberal. Ultimul val, și cel mai masiv, de aderare al foștilor luptători naționali ardeleni a avut loc în 1926, fiind strâns legat de fuziunea P.N.R.-P.Ț.³⁹ Mai exact, în momentul în care se discuta fuziunea, în P.N.R. au apărut trei curente decisive: unul pentru uniunea cu țărăniști, unul pentru cea cu liberalii și cel al nehotărâților. În momentul adoptării deciziei finale, de contopire cu Partidul Țărănesc, pro-liberalii au optat pentru trecerea în cadrele Partidului Național-Liberal, nume sonore fiind astfel recrutate⁴⁰. *Dreptatea Poporului* anunța aderări în permanență⁴¹ nu doar al foștilor membrii P.N.R. ci și membrii ai organizației Partidului Poporului sau dintre cuziști⁴² și chiar o serie de maghiari, act considerat de către Partidul Maghiar ca o trădare⁴³. O parte dintre

³⁶ Idem, „Spectrul politic bihorean în primul deceniu a perioadei interbelice (1919-1930)”, în *Crisia*, XXVIII, 1998 (în continuare *Spectrul politic ...*), p. 95

³⁷ Idem, *Economie și societate ...*, p. 253

³⁸ Blaga Mihoc, *op. cit.*, p. 378

³⁹ Ion Zăinea, *Spectrul politic...*, p. 92-93

⁴⁰ Idem, *Aurel ...*, p. 234

⁴¹ *Dreptatea Poporului*, 1926, nr. 2, p. 3

⁴² *Ibidem*, nr. 1, p. 2

⁴³ *Ibidem*, 1927, nr. 10; nr. 1, p. 1

foștii membri ai P.N.R. au dorit să justifice, prin intermediul unor articole de presă, trecerea lor în Partidul Liberal, așa cum a fost Iacob Radu⁴⁴ sau Iosif Tărău⁴⁵.

Într-un articol din organul de presă oficial al liberalilor bihoreni se exprima opinia că, numărul mare de naționali care au aderat la P.N.L. a generat înființarea de noi organizații liberale pe ruinele P.N.R.⁴⁶, acestea fiind „*mult mai puternice decât cele anterioare*”⁴⁷. Slăbiciunea nucleelor liberale ante 1926 era pusă pe seama organizării pripite⁴⁸, dar și a slabei activități a membrilor de partid, care nu aveau o legătură destul de puternică cu poporul⁴⁹.

Odată cu instalarea unui nou guvern în posturile cheie au fost numite persoane de încredere din partid. În Bihor, dintre liberali în funcția de prefect s-au perindat Sever Andru⁵⁰, Iulian Peter⁵¹, Nicolae Popoviciu, Nicolae Regman⁵² (în intervalul primei guvernări liberale de patru ani).

La primăria orădeană am constatat, în perioada interbelică, preponderența primarilor de factură P.N.R., mai apoi național-țărănistă. Totuși, în fruntea acestei instituții au ajuns și o serie de personalități liberale. Cel mai longeviv primar (09.11.1920-01.07.1926) a fost Coriolan Bucico, membru P.N.L., pentru o perioadă de timp. Între realizările din mandatul său de primar amintim: ridicarea orașului Oradea la rang de municipiu, sistematizarea actualei Piețe a Unirii, amplasarea în acest spațiu a statuii ecvestre a regelui Ferdinand, amplasarea statuii reginei Maria în fața teatrului etc⁵³.

Un alt reprezentant liberal de marcă care a ocupat această funcție a fost Nicolae Zigre, însă intervalul în care a deținut această demnitate a fost mai scurt (12.10.1927-01.12.1928)⁵⁴. Odată cu cea de a doua guvernare liberală de patru ani s-a instituit și asupra primăriei orașului Oradea „supremația” liberală. Astfel, în poziția de președinte al Comisiei Interimare (această instituție a fost înființată la 12 octombrie 1928, pe baza legii pentru unificare administrativă, printr-un decret regal-2438/11.10.1928-înlocuind consiliul municipal⁵⁵) s-au succedat: Tiberiu Moșoiu (29.11.1933-02.11.1935)-sub al cărui mandat s-a construit ștrandul municipal. Moșoiu a acordat o atenție deosebită rețelei edilitare. Dintre coloniile românești

⁴⁴ *Ibidem*, 1926, nr. 2, p. 3

⁴⁵ *Ibidem*, nr. 1, p. 1

⁴⁶ *Ibidem*, 1927, nr. 7, p. 3

⁴⁷ *Ibidem*, nr. 9, p. 1

⁴⁸ *Ibidem*, nr. 1, p. 1

⁴⁹ *Ibidem*, nr. 9, p. 1

⁵⁰ *Beiușul*, 1922, nr. 3, p. 5

⁵¹ *Ibidem*, nr. 15, p.4

⁵² *Ibidem*, nr. 35, p. 5

⁵³ Gabriel Moisa, „Oradea anilor '20 ai secolului trecut. Repere demografice, politice, economice și spirituale”, în *Aurel Lazăr și epoca sa* (coord. Aurel Chiriac, Ion Zăinea), Ed. Muzeului Țării Crișurilor, Oradea, 2007 (în continuare: „Oradea anilor '20 ...”), p. 64

⁵⁴ Lucia Cornea, *Instituția primarului. Evoluție administrativă. Realitate urbanistică și arhitecturală, Centenarul sediului Primăriei Municipiului Oradea 1903-2003*, Ed. Muzeului Țării Crișurilor, Oradea, 2003, p. 889

⁵⁵ Ion Zăinea, „Dr. Aurel Lazăr-președinte al Comisiei Interimare și primar al Municipiului Oradea”, în *Analele Universității Oradea*, Tom II, Istorie-Arheologie-Filozofie, 1992, p. 75

Ioșia a beneficiat de cele mai substanțiale fonduri etc.; Vasile Bledea (02.11.1935-11.05.1937) și Petru Fodor (11.05.1937-05.01.1938).

La nivel intern se observă că organizația bihoreană a liberalilor, recent fondată, era măcinată de permanente disensiuni, datorate ambițiilor personale ale conducătorilor. O explicație a acestei stări de lucruri o găsim în paginile ziarului *Beiușul*. Sciziunea clară s-a produs între „oportuniști”-acuzăți că ar fi ocupat o serie de funcții doar datorită apartenenței politice⁵⁶, pe de o parte, iar de cealaltă parte, elementele de „valoare”⁵⁷. De asemenea, liberalii beiușeni se simțeau marginalizați, fiind nemulțumiți că membrii delegației permanente erau, în marea lor majoritate, orădeni ei fiind lăsați pe dinafară. Din cauza acestui fapt contactele cu liberalii din județ erau sporadice. Și, mai mult, se considera chiar că „*dintre aceștia cei mai mulți cari nu ne cunosc, nu-i cunoaștem și nu pot avea tragere de inimă pentru nevoile noastre*”⁵⁸ acest lucru evidențiindu-se și prin faptul că „*se întrunește când și cum vrea și numai cu unii*”⁵⁹. Se poate constata disfuncționalitatea organizației liberale județene.

Situația era atât de tensionată încât s-au făcut intervenții chiar de la centru, deplasându-se în teritoriu personalități de marcă ale liberalilor⁶⁰ pentru a se găsi o formulă de împăcare, fenomen ce se va repeta și în anii următori. În acest scop a fost trimis în județ generalul Traian Moșoiu, care a organizat la Oradea, în octombrie 1922, un congres pentru a discuta problemele și a găsi soluții pentru o comunicare mult mai bună între centru și conducerea locală. Tot cu scopul atenuării divergențelor din sânul liberalilor bihoreni, dar și pentru o mai bună organizare a activității organizației județene, s-a decis crearea Biroului Central Județean⁶¹.

În anul 1922 cel mai important eveniment politic a fost, fără îndoială, cel al alegerilor parlamentare. Este, considerăm noi, momentul în care P.N.L. și-a făcut debutul pe scena politică locală, prin organizarea alegerilor.

Alegerile au fost câștigate, cum era de așteptat, de către Partidul Național-Liberal. La nivelul județului Bihor aceste alegeri au fost însoțite de puternice nemulțumiri generate de folosirea abuzivă a aparatului de stat și a președinților comisiilor electorale pentru a forța victoria în alegeri⁶². Cu toate că s-au repetat în unele circumscripții alegerile, rezultatul a rămas același⁶³, asigurând victoria liberală.

Cu toate că obținuseră victoria în alegeri „spiritele” nu se liniștiseră în organizația județeană a partidului. La numai doi ani, în 1924, s-a produs o reorganizare a acesteia. Cu această ocazie Nicolae Zigre a fost înlocuit din funcția de președinte de către generalul Traian Moșoiu, ca președinte de onoare, iar ca președinte executiv, în primă fază de către Nicolae Popoviciu, apoi de Nicolae

⁵⁶ *Beiușul*, 1922, nr. 52, p. 2

⁵⁷ *Ibidem*, nr. 27-28, p. 3

⁵⁸ *Ibidem*, 1923, nr. 41, p. 1

⁵⁹ *Ibidem*

⁶⁰ *Ibidem*, 1922, nr. 31, p. 5

⁶¹ Corneliu Crăciun, *Contribuții la istoria ...*, p. 14

⁶² Ion Zănea, „Activitatea deputaților bihoreni în Parlamentul României între alegerile din 1920 și 1922”, în *Istoria-ca experiență intelectuală* (coord. Corneliu Crăciun, Antonio Faur), Ed. Universității din Oradea, Oradea, 2001, p. 340

⁶³ Idem, *Economieși societate ...*, p. 257

Regman⁶⁴. *Beiușul* considera că punea renunțarea lui N. Zigre la funcția de lider s-ar datora luptelor interne⁶⁵, care a dus la înlăturarea acestuia.

În cadrul Congresului liberal din noiembrie 1924, care a urmat reorganizării, s-a ales comitetul județean. Acesta era alcătuit din 30 de persoane. Președinția a revenit lui Nicolae Popoviciu-prefectul județului, Dimitrie Mangra a deținut calitatea de vice-președinte, George Bota a fost desemnat secretar general, iar Teodor Pappoudoff casier⁶⁶. Delegația permanentă județeană era alcătuită din: Alexandru Lapedatu (ministru al Cultelor și Artelor), Traian Moșoiu (fost ministru al Comunicațiilor, iar în perioada discutată ministru al Comerțului și Industrii), Nicolae Popoviciu (prefect al județului Bihor), Atanasie Negulescu (deputat al plasei Beliu), Gheorghe Pappoudoff (directorul Băncii Românești), Gheorghe Păcală, Romul Barbu (directorul Băncii Bihoreana), Bogdan Ionescu (profesor la Academia de Drept), protopopul Gheorghe Dudulescu (reprezentant al Miersigului), Gheorghe Roxin, protopopul Ștefan Domocoș (reprezentant al regiunii Bratca), învățătorul Ioan Moga (Dobrești), Gheorghe Boțioc (Ceica), Vasile Negru (Vașcău) și Szilágyi Corbu. S-au produs modificări și în biroului organizației județene. Cu începere de la 28 decembrie 1924 acesta îi includea pe vice-președinții Nicolae Popoviciu și Atanasie Negulescu, secretarul general Gheorghe Păcală, casier Gheorghe Pappoudoff⁶⁷.

De asemenea, s-a optat și pentru organizarea unui Cerc de Studii⁶⁸, care avea menirea de a consolida organizația prin discutarea unor teme de actualitate politică și economică. Dacă alegerea delegației permanente era apreciată de către cei mai mulți liberali bihoreni, deoarece includea și reprezentanți ai satelor, era criticată (de către liberalii beiușeni, în special) omiterea numirii în funcția de vice-președinte a biroului măcar a unui reprezentant al lumii satului. Cu toate acestea, noua conducere crea impresia că va rezolva diferențele de opinii⁶⁹ prin compromisul făcut față de liberalii din județ și reprezentarea acestora în delegația permanentă.

În ciuda acestor divergențe organizația liberală de Bihor încerca să păstreze aparențele unui nucleu solidar și încheat. În acest scop, un punct extrem de important pe agenda liberală bihoreană a fost consfătuirea propusă de senatorul G. Cosma tuturor parlamentarilor liberali din județele de la granița de vest. Această inițiativă s-a concretizat la 12 august 1924, obiectivul fiind: „*discutarea problemelor specific locale*” și comasarea „*într'un memoriu a mijloacelor de îndreptare*”⁷⁰. Datorită largului ecou de care s-a bucurat consfătuirea, tot la Oradea a avut loc o nouă consfătuire, la data de 8 octombrie același an. În cadrul acesteia memoriul adoptat anterior a suferit unele amendamente iar, în final, urma să fie semnat de toți liberalii transilvăneni și prezentat premierului⁷¹.

⁶⁴ Idem, *Aurel Lazăr ...*, p. 204

⁶⁵ *Beiușul*, 1924, nr. 3, p. 2

⁶⁶ Ion Zănea, Gabriel Moisa, *Spectrul politic ...*, p. 672

⁶⁷ *Beiușul*, 1925, nr. 3, p. 5

⁶⁸ Ion Zănea, Gabriel Moisa, *Spectrul politic ...*, p. 672

⁶⁹ *Beiușul*, 1925, nr. 3, p. 5

⁷⁰ *Ibidem*, 1924, nr. 27-28, p. 2

⁷¹ *Ibidem*, nr. 40, p. 3

Se pare că reorganizare județeană a produs un efect în lanț. Ca urmare și organizația beiușană, cea despre care s-au păstrat informații mai numeroase, a trecut la o reorganizare generală. În primă fază aceasta și-a lărgit organizațiile comunale sau a înființat unele noi, acolo unde nu existaseră. A urmat organizarea întrunirii reprezentanților tuturor organizațiilor din comune, la Beiuș, la data de 26 noiembrie 1925. În cadrul acesteia s-a trecut la constituirea comitetului de plasă. Cu privire la alegerea membrilor s-a încercat o reprezentare cât mai largă a organizațiilor comunale, precum și a tuturor categoriilor sociale. Se pare că ecoul întrunirii a fost atât de mare încât s-au înscris 2.000 de membri noi, conform ziarului *Beiușului*⁷². Acest număr de 2.000 de membri însă nu a mai fost confirmat și de altă sursă, cel puțin până în acest stadiu al cercetării.

Pentru a-și spori influența în regiunea Beiușului liberalii au folosit și pârghia economică. În acest scop s-a decis înființarea Băncii Populare Regionale „Vintilă Brătianu” din Beiuș⁷³, și s-au făcut încercări de consolidare a unor bănci populare în comunele Remetea, Curățele și Drăgănești, dispărute însă înainte de a avea o activitate serioasă⁷⁴.

Un moment de confruntare deschisă și aprigă au fost alegerile parlamentare din 1926, precedate de alegerile comunale din același an. Rezultatele au fost cât se poate de categorice. „Blocului Opoziției Unite” (la nivelul Bihorului grupând Partidul Național Român, Partidul Țărănesc, Partidul Poporului, Blocul Muncitoresc, Organizația Sionistă, meseriași și comercianți⁷⁵) a obținut victoria inclusiv la reluarea acestora, la nivelul orașului Oradea, datorită presiunilor liberale⁷⁶.

Din punct de vedere al situației interne a partidului anul 1926 a fost marcat de o nouă reorganizare. Permanentele tensiuni mocnite din interior au fost amplificate și de trecerea în opoziție. Organizația centrală a dat o serie de indicații care trebuiau aplicate la nivel de organizații județene⁷⁷. Traian Moșoiu, un organizator eficient, în calitate de președinte de organizație, a convocat delegația permanentă și membrii din întregul județ. Cu această ocazie au fost diseminate informațiile de la București și, pentru o mai bună organizare, județul a fost împărțit în sectoare de propagandă, fiecare fiind condus de un membru de partid ajutat și de alți membrii, sub comanda unui comitet organizat în acest sens⁷⁸. Generalul Moșoiu s-a implicat activ, deplasându-se în sectoare pentru a controla activitatea acestora și propunând măsurile pentru remedierea situației, acolo unde era cazul⁷⁹.

⁷² *Ibidem*, 1925, nr. 47-48, p. 1

⁷³ Ion Zăinea, *Economie și societate ...*, p. 131

⁷⁴ *Ibidem*

⁷⁵ Ion Zăinea, „Minorități etnice, organizații politice și comportament electoral în România interbelică. Studiu de caz: județul Bihor”, în *Partide politice și minorități naționale din România în secolul XX*, vol IV (coord. Vasile Ciobanu, Sorin Radu), Ed. Techno Media, Sibiu, 2009

⁷⁶ Corneliu Crăciun, 1926. „Un an agitat”, în *Aurel Lazăr și epoca sa* (coord. Aurel Chiriac, Ion Zăinea), Ed. Muzeului Țării Crișurilor, Oradea, 2007, p. 115

⁷⁷ *Liberalul*, 1926, nr. 3, p. 4

⁷⁸ *Ibidem*, nr. 5, p. 2

⁷⁹ *Dreptatea Poporului*, 1927, nr. 7, p. 1

Aflat în opoziție Partidul Liberal se pregătea intens pentru momentul preluării puterii. În acest sens au fost stabilite, încă de la finele anului anterior, congresele liberale, atât la nivel județean, cât și la nivel central, pentru luna martie a anului 1927⁸⁰.

În Bihor Congresul județean al partidului a avut loc în ziua de 11 iulie 1927, în saloanele clubului din Oradea. Din analiza procesului-verbal, încheiat în ziua adunării, s-a constatat participarea a 310 comune, 106 prin membri ai organizațiilor comunale și 210 prin delegații⁸¹. S-a ales delegația permanentă județeană⁸², biroul organizației județene⁸³, precum și comitetul județean⁸⁴.

Printre cei „prezenți s-au numărat: Generalul Moșoiu Traian, președintele organizației, parlamentarii și șefii de sectoare⁸⁵. Ulterior, gazeta completând lista participanților cu „părintele Cornel Tempeleanu din Căbești și Iacob Dancea mare comerciant din Oradea”⁸⁶.

Participanții au ales delegația permanentă județeană, alcătuită din 11 membri—, 1. Iosif Tărău deputat; 2. Vasile Teuca, senator; 3. Dr. Nicolae Turla, adv.; 4. Dr. Vasile Bledea, adv. deputat; 5. Petru Fodor deputat; 6. Tiberiu Moșoiu, adv. deputat; Vasilie Negru; 8. Gheorghe Bota, insp. șef; 9. Dr. Nicolae Mocan adv.; 10. Dr. Ioan Băncilă, adv. deputat; 11. Dr. Lobonțiu”⁸⁷. De asemenea, s-a ales și biroul organizației județene alcătuit din trei vice-președinți: Nicolae Zigre, Bogdan Ionescu, Ștefan Domocoș, un secretar general (Ulpiu Traian Gomboșiu) și un casier (Eugen Craioveanu)⁸⁸.

⁸⁰ *Liberalul*, 1926, nr. 3, p. 1

⁸¹ *Dreptatea Poporului* 1927, nr. 30, p. 2

⁸² *Ibidem*

⁸³ *Ibidem*

⁸⁴ *Ibidem*

⁸⁵ *Ibidem*, „Dr. Nicolae Zigre avocat senator, Protopop Ștefan Domocoș, profesor univ. Bogdan Ionescu, Eugen Craioveanu insp. gen., Iosif Tărău deputat, Dezideriu Tempeleanu prefect, Vasilie Negru mare com., Dr. Vasile Bledea deputat, Vasile Teuca senator, Dr. Nicolae Turla avocat, Gheorghe Bota inspector Șef, profesor Petru Fodor deputat, Dr. Ion Băncilă deputat, Dr. Nicolae Mocan av., Tiberiu Moșoiu avocat, Ulpiu Traian Gomboșiu deputat, Aurel Catană avocat, profesor Hurmuzescu senator, avocat Ion Fintescu deputat, Ion Candrea notar public, Alexandru Cristescu, Dr. Maior avocat, Juricskay Barna funcționar pens., Eugen Fischer mare comerciant, Zoltan Föndrich, Ludovic Weinberger, Alexandru Vaida, Dr. Alexandru Hașăș, Traian Neagu, Maxim Nonu, Ștefan Costea, profesor Nagy, Gavril Cosma, preot Boțoc, înv. Ion Mangra, Ioan Moga, Gheorghe Achimaș, înv. dir. Ioan Niculescu, înv. Teodor Bodea, Dr. Aurel Greavu, Adalbert Kovacs, Victor Moșoiu profesor, N. Negreu înv. dir. J. Rozvany, Ludovic Bica director de bancă, Gh. Popescu înv., N. Măneran preot, V. Groza înv., Simon Leucuța preot, Ioan Boțoc, Ioan Seveciu, I. Costa înv., Nicolae Pantea propr., Ion Purcariu înv. în Căuașd, preot Petru Lascu, Samuil Hoble, Ion Sfârlea, Constantin Munteanu înv., Constantin Murășeanu preot, Vasile Chirila preot, Dionisie Chirilă proprietar, Teodor Popa preot, N. Andru preot, Ștefan Hobek, Gavrilă Oros preot, D. Popescu înv., Gheorghe Manu înv., A. Farkas propr., Ioan Corbuț agronom, Ion Potoran înv., Iosif Bancic proprietar, Iosif Sütö, etc. etc.”

⁸⁶ *Dreptatea Poporului*, nr. 32, p. 4

⁸⁷ *Ibidem*, nr. 30, p. 2

⁸⁸ *Ibidem*

În cadrul acestui congres județean a fost ales și comitetul județean, membrii acestuia reprezentând toate zonele județului⁸⁹.

Un alt obiectiv pus în vedere de către organizația centrală celor județene a fost necesitatea întocmirii unui raport care să vizeze problemele locale pentru ca, odată ajunși la guvernare, să se încerce rezolvarea lor în măsura în care era posibil⁹⁰. Pentru realizarea acestui raport organizația bihoreană a trecut la activarea cercului de studii. În cadrul acestuia erau vizate domeniul economic și administrativ⁹¹, fiind încurajați toți membrii să se exprime indiferent de categoria lor socială⁹².

Încă de pe acum se avea în vedere pregătirea viitoarei campanii electorale. În acest sens erau prezentate o serie de vizite în județ sau întruniri cu șefii de sectoare și de organizații⁹³. Dintre aceste adunări pot fi trecute în revistă cea de la Vașcău⁹⁴ sau Marghita⁹⁵.

Rezultatele bunei organizări liberale nu s-au lăsat așteptate. Astfel, și în alegerile din 1927, organizate de guvernul liberal, datorită bunei coordonări și beneficiind și de avantajul aparatului de stat, liberalii și-au asigurat victoria. De

---

⁸⁹ *Ibidem*, „Oradea 1. Dr. Nicolae Zigre adv. senator, 2. Iosif Tărău, deputat, 3. Eugen Craioveanu insp. gen., 4. Bogdan Ionescu prof. univ., 5. Dr. Nicolae Turla avocat, 6. profesor universitar Hurmuzescu, 7. Ion Fișescu avocat deputat, 8. Tiberiu Moșoiu adv. deputat, 9. Dr. Vasile Bledea adv. deputat, 10. Dr. Ion Băncilă adv. deputat, 11. Dr. Nicolae Mocan adv., 12. Traian Ulpiu Gomboșiu deputat, 13. Aurel Cătana adv., 14. Gh. Bota insp. șef, 15. Gh. Găcală [Păcală] farmacist, 16. Alexandru Hașăș prim-medic veterinar, 17. Preot Popoviciu, 18. Dr. Maior adv., 19. Dr. Iluța prim-medic, 20. Dr. Ilieș prim-medic, 21. Dr. Rușdea prim-medic, 22. Zoltan Föndrich, 23. Eugen Fischer, 24. Ludovic Veinberger”. Celelalte plase și-au desemnat membrii în comitetul județean astfel: „Aleșd 1. Virgil Antonescu, 2. Sam. Hobie, 3. Ioan Sfârlea. Beiuș 1. Dr. Constantin Pavel, 2. Ștefan Costea, 3. Gavril Cosma inst., 4. profesor Nagy. Beliu 1. preot. Simeon Leucuța din Chișlaca, 2. Ioan Boțioc din Ucuriș, 3. Ioan Soveciu din Beliu. Bratca și Vad 1. Protopop Ștefan Domocoș, 2. profesor Petru Fodor, 3. preot Petru Lascu Aștileu. Cefa 1. I. Costa înv. Cefa, 2. Pantea prop. din Homorog, 3. Ion Purcariu înv. din Căuajd, 4. Ion Savu din Sân-Nicolaul Român, 5. Ioan Pusta din Berechiu, 6. Dimitrie Pop Sân-Nicolaul Român. Ceica 1. preot Boțoc, 2. înv. Ion Mangra, 3. Ioan Moga. Plasa Centrală 1. Gh. Achimaș 2. înv. Alex. Niculescu, 3. Teodor Bodea din Păușa. Mărghita 1. preot Andru din Chișlaz, 2. Demetriu Hălmăgian preot în Ciutelec. Salonta 1. Dr. Aurel Greavu, 2. Adalbert Kovács, 3. Victor Moșoiu, 4. Negreu dir. înv. în Tămașda. Săcueni 1. Ioan Corbuț agronom, 2. I. Potoran înv. Cadea, 3. Iosif Bancic propr., 4. Iosif Sütö Diosig. Sălard 1. Ștefan Hobech, 2. Gavril Oros preot, 3. Popescu înv., 4. înv. Manu Soinuș, 5. Farkas proprietar Sfârnaș. Tinca 1. Vasile Teuca, 2. Ludovic Bica, 3. Gheorghe Popescu înv. din Căpâlna, 4. preot Nicolae Popescu din Cociuba, 5. Preot Măneranu, 6. înv. Groza din Batăr. Tileagd 1. inv. Constantin Muntean, 2. Constantin Murășean preot, 3. Vasilie Chirila preot, 4. Dionisie Chirilă proprietar, 5. Teodor Popa preot din Felcher. Vașcău 1. Vasile Negru, 2. Traian Neagu, 3. Maxim Nonu.”

⁹⁰ *Dreptatea Poporului*, nr. 12, p. 1

⁹¹ *Ibidem*, nr. 14, p. 1

⁹² *Ibidem*, nr. 19, p. 1

⁹³ *Ibidem*, nr. 6, p. 4

⁹⁴ *Ibidem*, nr. 7, p. 3

⁹⁵ *Ibidem*

asemenea, se observă prezența unui număr însemnat de nou intrați, din rândurile fostului Partid Național Român.

Odată cu reinstalarea la conducerea țării guvernul liberal a trecut la aplicarea programului de guvernământ, program care s-a răsfrânt și asupra județului Bihor. Printre primele măsuri adoptate au fost remedierea situației lăsate de averescani, fiind clar precizat că, deocamdată, cele mai importante aspecte nu au fost atinse deoarece, în continuare, țăranii se confruntau cu sărăcia⁹⁶.

Dintre realizările la nivel local ale conducerii liberale după preluarea guvernării se pot aminti intervenția pentru asigurarea porumbului necesar aprovizionării populației din zonele muntoase, a celor unde recoltele au fost distruse de secetă, dar și asigurarea necesarului de semințe de grâu pentru sămănătură. De asemenea, prin intervenția președintelui organizației locale, Traian Moșoiu, s-au obținut fonduri pentru repararea podurilor și șoselelor, pentru construcții școlare dar și aprobarea înființării unei Școli românești Superioare de comerț în Oradea⁹⁷.

Un alt sector în care liberalii bihoreni s-au implicat activ a fost cel economic. În fața pericolului ca *Bihoreana*, prima bancă românească din județ, să intre în incapacitatea de a mai funcționa Nicolae Zigre a intervenit pe lângă Banca Națională și Banca Românească pentru ajutor⁹⁸. Eforturilor acestuia i s-au alăturat și alți lideri liberali, remarcându-se, din nou, Traian Moșoiu. Acesta s-a folosit de prestigiul său pentru a atrage în ajutorul *Bihorenei* marile instituții financiare ale Partidului Liberal⁹⁹.

Partidul Național Liberal a trecut, la începutul anilor '30 prin noi dificultăți, cauzate de apariția unor facțiuni liberale. Prima dintre acestea a fost cea înființată de Gheorghe Brătianu. În scurt timp fenomenul s-a transmis și la nivel local, unde nemulțumirii au fondat facțiuni locale. În Bihor, Nicolae Zigre a fondat, în 1930, o filială locală P.N.L.-Gh. Brătianu. Din poziția de membru al conducerii băncilor *Bihoreana* și *Banca Română* a fost acuzat de către ceilalți liberali că recruta în rândurile noului partid, sub amenințarea retragerii creditului, o serie de datornici la aceste bănci¹⁰⁰. N. Zigre era acuzat că el ar fi fost cel care a adus banca *Bihoreana* în starea respectivă, în calitate sa de președinte al Consiliului de Administrație¹⁰¹.

Un alt punct din programul partidului liberal, prin care s-a urmărit creșterea numărului de votanți sau chiar de aderenți a fost cel referitor la problemele moșilor. Încercarea de remediere a situației era veche, fiind făcute o serie de studii și cercetări. În cele din urmă s-au aprobat și s-au încercat o serie de măsuri concrete în domeniul agrar fiind aprobată constituirea de pășuni și păduri comunale, în cel economic se urmărea ca în centrele forestiere să se bună bazele industriei forestiere, a centrelor de desfacere și aprovizionare în comun, precum și școli de meserii în industria lemnului. Nu în ultimul rând se preconiza și înființarea de bănci populare și școli, iar în privința problemelor sanitare se susținea necesitatea înființării unor

⁹⁶ *Ibidem*, nr. 31, p. 1-2

⁹⁷ *Dreptatea Poporului*, nr. 30, p. 6

⁹⁸ *Ibidem*, nr. 30, p. 5

⁹⁹ *Ibidem*, nr. 31, p.1

¹⁰⁰ *Ibidem*, 1930, nr. 76, p. 3

¹⁰¹ *Ibidem*, 1931, nr.80, p 4

dispensare pentru tratarea bolilor venerice și a tuberculozei¹⁰². Cu privire la această problemă în interiorul organizației bihorene s-au formulat și puncte de vedere diferite. Unul dintre exponenții acestora era Ulpiu Traian Gomboșiu. În opinia acestuia, ca fiu al locului, deci cunoscător direct al situației, locuitorii Munților Apuseni aveau nevoie doar de căi de comunicații, adică de drumurimai bune care să-i lege ușor de centrele unde urmau să-și vândă produsele și să cumpere. Gomboșiu considera că, dacă se rezolva această problemă, celelalte se vor rezolva de la sine, deoarece moții erau capabili a și le rezolva singuri¹⁰³.

Divergențele interne au continuat și în anul 1927. Din analiza conținutului presei, constatăm că Atanasie Negulescu (membru marcant al organizației liberale locale, care a deținut secretariatul general al organizației județene, dar și președenția organizației orădene) era virulent atacat¹⁰⁴. Acesta era acuzat că sub pseudonim publica articole defăimătoare la adresa P.N.L. Bihor¹⁰⁵. S-a susținut că, pe baza unui manuscris al unui articol se putea afirma, cu certitudine, că cel ce se ascundea sub pseudonim era Atanasie Negulescu¹⁰⁶.

Din păcate pentru organizația liberală bihoreană și pentru România finalul de an a fost marcat de evenimentele antisemite din 4-6 decembrie 1927 de la Oradea¹⁰⁷. Acestea au zdruncinat puternic prestigiul partidului atât în țară, cât și în străinătate. Congresul Național Studentesc, care s-a desfășurat la Oradea, între 4-6 decembrie 1927, a degenerat într-o serie de violențe împotriva populației evreiești a orașului. Au fost distruse magazine, hoteluri, sinagogi și au fost bătuți cetățeni de religie iudaică nevinovați dar, din fericire, nu a murit niciunul deși au fost foarte mulți răniți, între care și proprietarul hotelului „Parc”. În cadrul ședinței Consiliului Comunal, o parte dintre membrii minoritari au acuzat guvernul pentru proasta gestiune a evenimentelor în sensul slabei implicări și a intervenției întârziate a autorităților pentru a împiedica răspândirea violențelor unor studenți extremiști asupra populației nevinovate. Pe de altă parte, românii din consiliu atrăgeau atenția asupra exagerării acestora¹⁰⁸. În final, s-a hotărât plata unor însemnate despăgubiri și tragerea la răspundere a vinovaților direcți-unii studenți, dar și a reprezentanților autorităților¹⁰⁹.

Profitând de momentele dificile din guvernarea liberală, cel mai important fiind decesul liderului partidului, Ionel I. C Brătianu, P.N.Ț. a dezlănțuit o campanie furibundă de înlăturare de la putere a liberalilor, utilizând toate mijloacele posibile.

În fața acestor atacuri bine țintite liberalii criticau acțiunile distructive ale adversarilor¹¹⁰, era condamnată atitudinea acestora în străinătate unde, din dorința de a-i răsturna de la putere, prezentau nu doar guvernul liberal, dar și țara, într-o

¹⁰² *Ibidem*, 1927, nr. 31, p. 2

¹⁰³ *Ibidem*, nr. 32, p. 1

¹⁰⁴ *Ibidem*, p. 3

¹⁰⁵ *Ibidem*, nr. 33, p. 5

¹⁰⁶ *Ibidem*, 1928, nr. 39, p. 2

¹⁰⁷ Gabriel Moisa, „Oradea anilor '20 ...”, p. 65

¹⁰⁸ Idem, „Manifestația studenților participanți la Congresul Național Studentesc de la Oradea 4-6 Decembrie 1927”, în *Ziridava*, Arad, XXI, 1998

¹⁰⁹ *Tribuna*, 1927, nr. 4, p. 3

¹¹⁰ *Dreptatea Poporului*, 1928, nr. 37, p. 1

lumină negativă¹¹¹. Partidul Liberal considera că apărarea cea mai bună era prezentarea tuturor realizărilor sale în favoarea țărănimii¹¹². Am constatat că exista un atașament real al unei părți a populației față de liberali, care s-a manifestat în cadrul adunărilor organizate în diverse localități¹¹³. Manifestații de amploare s-au desfășurat în satele de la graniță, considerate, până la data aceea, fiefuri P.N.Ț.¹¹⁴

În urma alegerilor din 1928, desfășurate sub patronajul național-țărăniștilor, au dus la accesarea acestora pentru prima dată la conducerea României. Cu toată propaganda masivă a liberalilor aceștia au pierdut puterea în favoarea P.N.Ț. trecând într-o nouă fază-cea a opoziției.

Primele măsuri luate de național-țărăniști, pe plan local, a fost reglarea de conturi cu național-liberalii. Exemplu în acest sens a fost vizita prefectului județului făcută la Beiuș unde, în cadrul întrunirii cu funcționarii beiușeni, a trecut la admonestarea unora dintre ei pentru politică militantă. Cel vizat era, bineînțeles, liderul organizației liberale din localitate-Nerva Traian Cosma¹¹⁵.

Și în presa adversarilor liberalii au fost atacați dur fiind luați în colimator T. Moșoiu, N. Zigre, Desideriu Tempeleanu, Ul. Tr. Gomboșiu, I. Tărău, P. Fodor, Șt. Domocoș, N. Teuca, Bogdan Ionescu¹¹⁶.

După schimbarea guvernului vintiliștii nu s-au lăsat mai prejos, criticând noul guvern pentru acțiunile sale¹¹⁷. Acuze dure erau aduse pentru introducerea unor taxe noi, dar și pentru mărirea celor existente¹¹⁸. Presa a semnalat și unele violențe împotriva țăranilor liberali, de către unii simpatizanții P.N.Ț., organizați în bande, care grupau „*drojdia satelor*”¹¹⁹.

La scurt timp de la pierderea puterii liberalii s-au mobilizat pentru a organiza, la rândul lor, o masivă campanie de înlăturare a P.N.Ț. de la guvernare. În acest sens, la nivelul Bihorului a fost convocat un congres, pentru 20 octombrie 1929 în sala Cercului Catolic. Scopul era clar-demonstrarea adevărului populației la acțiunea demarată de către P.N.L. în vederea înlăturării guvernului național-țărănesc¹²⁰. Importanța congresului era subliniată și de participarea unei delegații bucureștene compusă din liberali de primă mână¹²¹. În convocatorul lansat de președintele liberalilor bihoreni se cerea participarea tuturor membrilor partidului. Pe ordinea de zi era trecută și alegerea noului comitet județean, acesta urmând să desemneze delegația permanentă și membrii biroului organizației județene¹²².

Din păcate, această situație dificilă la nivel național a liberalilor se suprapunea, în plan local, peste o nouă criză internă. Deși la nivel formal Partidul

¹¹¹ *Ibidem*, nr. 38, p. 3

¹¹² *Ibidem*, an 37, p. 1

¹¹³ *Ibidem*, p. 2

¹¹⁴ *Ibidem*, nr. 38, p. 2

¹¹⁵ Corneliu Crăciun, *Contribuții la istoria ...*, p. 15

¹¹⁶ *Tribuna*, 1928, nr. 48, p. 1

¹¹⁷ *Dreptatea Poporului*, 1928, nr. 42, p. 1

¹¹⁸ *Ibidem*, nr. 41, p. 4

¹¹⁹ *Ibidem*, 1929, nr. 45, p. 3

¹²⁰ *Ibidem*, nr. 64, p. 1

¹²¹ *Ibidem*

¹²² *Ibidem*, nr. 63, p. 1

Liberal din Bihor încerca să dezmință această situație¹²³, conform *Tribunei* tensiunile ar fi atins cote maxime. Disensiunile puneau sub semnul întrebării inclusiv președinția lui T. Moșoiu. Aceasta era periclitată de disidenții tot mai numeroși, care îl aveau în frunte pe N. Zigre și care considera că i-ar fi putut succede datorită susținerii masive ce o avea¹²⁴. Astfel, s-a ajuns în situația ca, în 1928, organizația liberală din Bihor să fie scindată: o parte adunată în jurul lui Traian Moșoiu „*transfugi veniți din alte partide*” și o alta, „*membri de valoare ai organizației*”, comasată în jurul lui N. Zigre, Atanasie Negulescu¹²⁵ și a lui Gheorghe Păcală. Și de această dată centrul a fost nevoit să intervină pentru calmarea spiritelor și reducerea tensiunilor locale¹²⁶. La întrunirea de la Oradea, s-a avut în vedere nu doar situația Bihorului, ci și chestiunea refacerii „*organizațiilor liberale din județele de la granița de Vest*”¹²⁷. S-au întrunit și delegațiile din județele Satu Mare, Maramureș, Sălaj¹²⁸. Programul era clar stabilit. La fel de strict a fost programată și primirea și discutarea problemelor județene de către V. Brătianu, cu fiecare delegație județeană în parte¹²⁹. Cu toate că au participat figuri marcante, întrunirea nu s-a bucurat de un deosebit interes¹³⁰. Absenteismul ar putea fi pus și pe seama dorinței expres exprimate de către V. Brătianu, de a nu se organiza o primire oficială sau adunare publică¹³¹.

Cu toată implicarea organizației centrale în medierea conflictelor locale, un aport mult mai mare pentru apropierea sciziunilor liberale a avut-o presiunea opoziției național-țărăniște. În cele din urmă s-a ajuns la un consens între liberali bihoreni dar, luptele interne au continuat „*mai puțin zgomotoase, dar poate mai sigure*”¹³².

În anul 1929 urmau să aibă loc noi alegeri județene. P.N.Ț. a propus P.N.L.-ului o listă comună, dar liberalii au declinat oferta, datorită faptului că P.N.Ț. a optat și pentru o alianță electorală, simultan, și cu Partidul Maghiar¹³³. Și de această dată, ca o caracteristică a alegerilor interbelice, partidul care organiza alegerile obținea și victoria, prin urmare P.N.Ț. a reușit, din nou, să-și adjudece majoritatea de voturi.

¹²³ *Ibidem*, nr. 51, p. 4

¹²⁴ *Tribuna*, 1928, nr. 52, p. 5

¹²⁵ Ion Zainea, *Aurel Lazăr ...*, p. 205

¹²⁶ *Tribuna*, 1928, nr. 29, p. 2

¹²⁷ *Ibidem*, 1929, nr. 25, p. 1

¹²⁸ Claudiu Porumbăceanu, „Momente din istoria Partidului Național Liberal-Organizația județului Satu Mare în perioada interbelică (1919-1938)”, în *Studii și Comunicări, Arheologie-Istorie-Cultură și Civilizație-Artă și Etnografie-Muzeologie-Restaurare și Conservare*, Ed. Muzeului Sătmărean, XV-XVI, 1998-1999

¹²⁹ *Dreptatea Poporului*, 1929, nr. 50, p. 4

¹³⁰ Ion Zainea, *Spectrul politic ...*, p. 92-93

¹³¹ *Dreptatea Poporului*, 1929, nr. 49, p. 1

¹³² *Tribuna*, 1929, nr. 23, p. 3

¹³³ *Dreptatea Poporului*, 1929, nr. 49, p. 1

ANEXE

Rezultatul alegerilor parțiale din 1922 pentru plasa Ceica (susținute ca urmare a renunțării lui I. I .C. Brătianu la mandatul de deputat de Ceica) conform ziarului *Beiușul*¹³⁴.

Secția	Alexandru Lapedatu (P.N.L.)	Victor Pop (P.N.R.)
Ceica	324	96
Drăgești	134	209
Căbești	343	61
Tășad	35	315
Roșia	26	330
Sâmbăta	270	132
Pomezău	282	23
Uileac	433	64
Remetea	256	77
Pocola	328	18
Dobrești	979	65
Lupoiaia	162	126
Lazuri	276	451
Drăgănești	240	42
Total	4.088	2.009

Rezultatul alegerilor din 1927 date de organul de presă liberal *Dreptatea Poporului* pentru Camera Deputaților¹³⁵.

Nr.de ord.	Secția de votare	Lista no. 1 Partidul Liberal	Lista no. 2 Bl. Muncit. țărănesc	Lista no. 3 Part magh. și german	Lista no. 4 Part. Social Democrat	Lista no. 5 Part. Național- Țărănist	No. alegătorilor înscrși	No. alegătorilor votanți	Voturi nule (neexprimate)	Voturi anulate
1	Oradea I	689	140	234	20	79		1171		
2	Oradea II	145	201	394	23	156		923		5
3	Oradea III	384	116	348	39	97				12
4	Oradea IV	288	353	472	24	167				24
5	Oradea V	454	349	256	27	61				21
6	Oradea VI	320	394	208	38	116		1.118	10	29
7	Oradea VII	463	236	141	23	52		938	9	14
8	Oradea VIII	242	352	280	47	98		1.049	25	8
9	Vaşcău	936	55	52	62	414		1.519		
10	Rieni	612	69	27	66	394		1.222	41	23
11	Beiuș	354	99	644	31	466		1.743	83	46
12	Uileac de Beiuș	157	32	190	62	939		1.432	16	36
13	Răbăgani	415	19	32	46	638		1.451		274
14	Căbești	460	17	11	24	265		788		12

¹³⁴ *Beiușul*, 1922, nr. 21, p. 4

¹³⁵ *Dreptatea Poporului*, 1927, nr. 29, p. 2

Rezultatul alegerilor din 1927 date de organul de presă liberal *Dreptatea Poporului* pentru Senat¹³⁶.

Nr. de ordine		Lista No. 1 Partidul Naț-Lib	Lista No. 2 Part. Național-Țărănesc	No. alegătorilor înscriși	No. alegătorilor votați	Voturi nule (neexprimate)	Voturi anulate
1	Oradea (Șc. prim. din Str. Gen. Holban	703	71		784		10
2	Oradea (Primăria)	855	459		1.420		106
3	Oradea (Șc. prim. din Str. Decebal 40)	523	161		713	3	29
4	Oradea (Liceul Gojdu)	559	214		786		13
5	Borod	1.698	76		1.784	14	10
6	Tileagd	1.083	314		1.415	18	18
7	Mărghita	334	880		1.239	16	25
8	Chișlaz	392	92		488		4
9	Spinuș	453	185		651	7	13
10	Săcueni	110	17		134	1	7
11	Episcopia Bihor	909	97		1.019	13	13
12	Seleuș	951	284		1.260	6	25
13	Salonta I (Primărie)	625	177		827	4	25
14	Salonta II (Str. Șaguna 31)	816	250		1.081	5	15
15	Gurbediu						
16	Aleșd	1.055	63		1.131		13
17	Tinca	755	175		1.001	4	71
18	Beliu						
19	Ceica	954	269		1.232	1	9
20	Răbăgani	541	363		935	48	31
21	Beiuș	570	756		1.357	5	31
22	Drăgănești	255	370		625	6	
23	Rieni	208	411		640		21
24	Vășcau	798	223		1.047		26
		15.147	5.907		21.569	151	515

¹³⁶ *Ibidem*, nr. 30, p. 4

„AJUTOR TOVARĂȘI, ASASINII NE OMOARĂ!” - REVOLTA COMUNIȘTILOR DIN CELULA NR. 64 A PENITENCIARULUI SATU MARE (19 NOIEMBRIE 1933)

Robert C. TÖKÖLYI*

Abstract. *„Help Comrades, the Assassins are Murdering Us!” - The Riot of the Communists from Cell No. 64 of the Satu Mare Penitentiary (November 19, 1933). On November 19, 1933, at the Satu Mare Penitentiary, the underground communists, locked in cell no. 64, started a riot, under the leadership of a group of „comrades” from Baia Mare. Apparently, the riot had its origin in a series of grievances over the detention regime, but, in reality, the communists did nothing but apply, word by word, the Communist Party directives on the attitude and behavior of imprisoned comrades. These directives were very well described and analyzed by Constantin Maimuca, one of the best police officers of interwar Romania. The riot was quickly suppressed, and those who organized it or those who only participated were separated, their sanctions were increased and they were transferred to other penitentiaries in the country. The documents, identified at the Satu Mare National Archives, reflect exactly this moment of the riot. Through their originality, these documents bring clarifications regarding the communist movement in the North-West of interwar Romania.*

Keywords: *Satu Mare Penitentiary, communists, riot, Constantin Maimuca, cell no. 64*

În anul 1936, unul dintre cei mai buni polițiști ai României interbelice, Constantin Maimuca¹, a publicat o carte intitulată „Tehnica și Tactica Comunistă”²,

---

* Consilier superior în cadrul Serviciului Județean Maramureș al Arhivelor Naționale. Doctor în Istorie al Institutului de Istorie „George Barițiu” Cluj. Email: robert_thokoly@yahoo.com.

¹ **Constantin Maimuca** (9 ianuarie 1896-18 noiembrie 1962) s-a născut în Macedonia în familia unor cadre didactice. A studiat Dreptul la Universitățile din București și Paris. În anul 1924 a obținut doctoratul la Universitatea din Iași. Era poliglot, vorbea fluent limbile franceză, germană, italiană, sârbă, greacă și bulgară. În primul război mondial a servit în armata franceză în calitate de translator. După război, s-a stabilit în România și s-a angajat la Siguranța Statului. Constantin Maimuca a urcat treptat treptele ierarhice afirmându-se ca un foarte bun profesionist: până în 1929 a condus serviciul de siguranță de la Oradea, din 1929, se afla la Deva, din 1930 a devenit șeful Inspectoratului regional de Poliție Chișinău, în 1934 se afla la Cernăuți, în 1936 se afla la Timișoara și apoi la Cluj, în 1939 a fost însărcinat să conducă Inspectoratul Regional de Poliție Nistru, iar din 1940 a fost cooptat în conducerea Siguranței de la București, devenind director general adjunct. A fost suspectat de colaborare cu Garda de Fier. După 1944 a activat ca avocat în baroul Ilfov, în 1948 a fost arestat și condamnat la închisoare. După ce a fost deținut prin mai multe

în fapt, o prezentare a modului de organizare și funcționare a Partidului Comunist din România, a felului în care acesta încerca să se infiltreze în unele straturi ale societății etc.

Despre relația comuniștilor cu închisoarea, el a descris astfel imaginea generală:

„Închisorile, după știința modernă a penitenciarelor, sunt instituțiuni unde infractorii nu-și ispășesc numai pedeapsa, ci se corectează pentru ca, după eliberare, să fie redați societății ca elemente utile. Sunt mulți comuniști și în special din acei în care n-a încolțit suficient germele fanatismului, care ar putea să fie readuși pe drumul drept, dacă partidul comunist nu s-ar îngriji să exercite și în închisoare influența sa nefastă. Pentru acest scop, Mopr-ul organizează legături permanente cu deținuții comuniști din închisori și conduce în așa fel viața lor interioară, încât să nu se demoralizeze pe timpul lung al deținerii și să nu abandoneze ideile de luptă comunistă, ci dimpotrivă să se întărească în convingerea că izbânda finală va fi numai a proletariatului. Regulamentul închisorilor interzice introducerea oricăror obiecte, acte sau publicațiuni, care ar putea periclita opera de educare a condamnaților și, de aceea, Mopr-ul se vede obligat să pătrundă pe căi dosnice, pentru a putea organiza viața, educația și lupta deținuților comuniști, transmitându-le regulat instrucțiuni și literatura necesară acestui scop. Legătura cu ei se face prin corespondența strecurată pe sub ascuns la vorbitor, în rufele murdare, în tocurele ghetelor, în haine, în săpun, în miezul pâinii, în borcanele cu dulcețată, în bidoane cu fundul dublu și, în general, prin orice alte mijloace, pe care le născocesc mintea inventivă a deținuților. Contactul prin mijloacele de mai sus nu este însă permanent și nici comod, întrucât poate fi descoperit și întrerupt, iar administrația închisorii are posibilitatea să cunoască planurile lor și să ia măsuri în consecință.

Pentru a înlătura acest inconvenient, comuniștii caută și reușesc adesea să corupă pe vreunul din gardienii închisorii, care este întrebuințat apoi ca om de legătură. Prin intermediul acestuia transmit instrucțiuni, literatură și primesc rapoarte despre situația și activitatea interioară din închisoare. În cazul când gardianul nu oferă destulă garanție de discrețiune și sinceritate, corespondența se cifrează. De multe ori se întâmplă ca înșiși membrii din conducerea mișcării comuniste să fie arestați și băgați la închisoare și, întrucât organizația romasă nedescoperită nu are posibilitatea să se refacă repede, Mopr-ul prin mijloacele sale înlesnește conducerii închise să gireze mai departe treburile organizației din afară, până când se alege noul organ de comandă. Deținuții comuniști pe tot timpul cât stau la închisoare sunt considerați ca făcând parte integrantă din mișcare, și dacă nu au posibilitatea să lupte împotriva burgheziei, luptă împotriva Direcției închisorilor, desăvârșindu-și prin aceasta educația combativă comunistă.

În închisoare, comuniștii sunt organizați tot așa de bine ca afară, întrucât Partidul Comunist o privește sub lumina principiilor emise de Lenin și anume, că

---

pușcării comuniste, Constantin Maimuca a decedat, la 18 noiembrie 1962, în penitenciarul Gherla. A fost căsătorit cu Olga Lazarovici.

² Cartea „*Tehnica și Tactica Comunistă*” a fost scrisă de Constantin Maimuca având la bază vasta sa experiență în combaterea activității mișcării comuniste din România. A apărut în 1936, într-un tiraj foarte mic. În anul 2011, a fost republicată, la Oradea, de către profesorul Corneliu Crăciun.

Închisoarea trebuie să fie o universitate comunistă. Ea este prefăcută, contrar tuturor dispozițiilor legale ale societății burgheze, într-o pepinieră de comuniști experimentați, educați și căliți în lupte. Fiecare comunist cunoaște înainte de a intra în închisoare cum trebuie să se poarte acolo față de tovarășii lui și față de direcțiune. Regula este că niciunul nu trebuie să se spună disciplinei și trebuie să lupte spre a cuceri cât mai multe libertăți, pentru ca, la adăpostul lor, să-și poată completa educația comunistă. Direcțiunea închisorilor reprimă aceste tendințe, dar se izbește de o rezistență organizată și susținută în același timp de campaniile de presă duse de mișcarea comunistă din afară, care influențează oarecum opinia publică și împiedică aplicarea riguroasă a măsurilor disciplinare. Comuniștii care-și ispășesc condamnățiunile în închisorile centrale sunt constituiți într-o organizație stabilă revoluționară, care cuprinde pe toți deținuții, indiferent dacă sunt membri ai partidului, ai U.T.C.-ului sau ai organizațiilor de masă.

Această organizație alege un comitet compus din 5-7 persoane, care se ocupă de toate chestiunile privind pe cei deținuți, adică îngrijește de gospodăria lor, îi reprezintă în fața direcțiunii, oficial sau neoficial, fixează normele de urmat în toate cazurile care privesc raporturile cu administrația închisorii și luptele ce trebuiesc duse în contra ei și, în fine, organizează și conduce educația membrilor.

În afară de această organizație, care cuprinde în rândurile ei pe toți comuniștii, membrii Partidului Comunist și ai U.T.C.-ului sunt constituiți într-o grupare separată în cadrele primei organizațiuni și se erijează în conducătorii adevărați ai deținuților din închisoare. Cu alte cuvinte, organizează un nucleu comunist care face ședințe separate de ședințele organizației totale, hotărăște în toate chestiunile privind situația deținuților și caută ca hotărârile sale să fie primite în întregime. Toți deținuții comuniști sunt obligați să trăiască în comun, împărțind în părți egale ceea ce primesc de la familiile lor sau de la Mopru și, prin aceasta, fac prima aplicațiune a principiilor comuniste asupra egalității de distribuire a mijloacelor de producție. De asemenea, sunt ținuți în mod obligatoriu să ia parte la lupta declarată în închisoare și să se ocupe cu munca educativă care se face în modul următor: se organizează grupuri separate de deținuți, dintre care unele studiază doctrina, programul și tactica comunistă, altele sintetizează învățămintele și experiența membrilor din mișcare aflați arestați cu privire la greșelile comise în cursul activității lor și la remediile ce ar trebui aplicate pe viitor, pentru ca erorile să nu se mai repete; altele țin conferințe asupra chestiunilor speciale privind mișcarea comunistă; altele urmăresc situația politică și economică văzută prin presa obișnuită și prin literatura comunistă; altele se ocupă cu editarea ziarului clandestin, care circulă din mână în mână; altele citesc toate instrucțiunile de la Mopr-u și le discută etc. Nucleul comunist veghează asupra tuturor deținuților care se remarcă în timpul stagiului din închisoare, prin spiritul lor revoluționar și de jertfă, îi atrage în cadrele sale, iar la elibere îi trece direct în partidul comunist ca membri, cu toate drepturile câștigate.

În închisorile preventive, unde deținuții comuniști sunt încarcerați pe scurt timp, activitatea educativă se practică pe o scară mult mai restrânsă. În aceste închisori, dacă sunt 10-15 deținuți comuniști, organizează o așa-zisă „colectivitate”, care are ca scop a împărți hrana în părți egale și a organiza lecții asupra economiei politice și a programului comunist, ținute de cei mai experimentați dintre ei. Mopr-ul se străduiește ca lozinca închisoarea este o universitate comunistă să fie aplicată

cât mai larg, fiindcă experiența a dovedit că acolo unde deținuții comuniști nu se ocupă cu auto-educația, se ocupă întotdeauna cu certuri, pentru că numai la închisoare ei au posibilitatea să se cunoască mai de aproape, să-și descopere reciproc micile defecte și, din această cauză, scandalurile prilejuite sunt fără sfârșit.

În închisori, regimul sever aplicat deținuților împiedică aproape complet dezvoltarea muncii educative printre comuniști. Deținuții sunt izolați în celule, nu au dreptul de a vorbi unii cu alții, li se răpește orice posibilitate de corespondență, astfel că li se paralizează inițiativa de organizare. Când aplicarea acestui regim sever continuă, pentru intimidarea direcțiunii închisorii și pentru a o obliga să-l abandoneze, se dă semnalul luptei, care se manifestă prin greva foamei și tuturor deținuților comuniști, prin rebeliuni, devastarea celulelor și alte acte anarhice. Toată această activitate de răzvrătire este condusă din întuneric de Mopru care activează prin sesortul său tehnic”³.

Încă dinainte de a ajunge în închisoare, comuniștii ilegaliști erau instruiți în legătură cu ce și ce nu aveau voie să facă. Astfel, încă din momentul arestării, comunistul prins trebuia să protesteze vehement împotriva acesteia, cerând să-i fie arătat motivele; să se abțină de la a da declarații compromițătoare, chiar și atunci când organele de urmărire se aflau deja în posesia unor declarații ale altor „tovarăși”. În astfel de cazuri, comunistul trebuia să ceară confruntare și, chiar și atunci, dacă se constata faptul că a fost trădat de un camarad, el să nu cedeze, să protesteze și să susțină că tovarășul său declara acele lucruri pentru că fusese bătut; să nu semneze nicio declarație, indiferent dacă a fost scrisă de el sau de vreun agent de urmărire; să nu dea declarații, nici verbale, nici scrise; să nu se încreadă în promisiunile făcute de reprezentanții organelor de urmărire și să nu accepte înțelegeri cu acești reprezentanți, toate acestea fiind văzute ca un mijloc de a slăbi disciplina și rigoarea comunistă; împotriva tuturor abuzurilor, comunistul trebuia să protesteze cu indignare iar forma superioară de protest trebuia să fie greva foamei⁴.

În general, întreaga viață și activitate a comuniștilor din închisori era coordonată de MOPR, de fapt organizația de masă, cunoscută mai bine sub numele de Ajutorul Roșu. În special prin această organizație, Partidul Comunist a căutat, în perioada interbelică, să ușureze situația adepților închiși, procurându-le cele necesare traiului în închisoare și ajutând familiile acestora. Prin intermediul resortului financiar, Ajutorul Roșu asigura fiecărui deținut o sumă fixă de bani, minimum necesar pentru existență. De asemenea suporta onorariile avocaților angajați pentru apărarea celor arestați la procese etc. Un alt departament important era resortul alimentar, care strângea alimente pentru deținuții comuniști și făcea tot posibilul pentru ca acestea să le parvină tovarășilor închiși. Acest resort se ocupa și de asigurarea hainelor, a lenjeriei de schimb, ajutorarea familiilor celor deținuți cu haine și alimente. Totuși, probabil cel mai important departament al Ajutorului Roșu, rămânea resortul juridic carea avea sarcina de a pregăti apărarea în procese a celor arestați și de a ține legătura între deținuți și avocații simpatizanți. Prin intermediul acestora, Ajutorul Roșu afla termenele de judecată și, în unele cazuri, trebuia să angajeze și avocați independenți de mișcarea comunistă, observând că de

³ Constantin Maimuca, *Tehnica și Tactica Comunistă*, Oradea, Editura Primus, 2011, p. 141-144

⁴ *Ibidem*, p. 86-87

multe ori, avocații simpatizanți pierdeau procesele din cauza limbajului specific comunist utilizat, unii având și atitudine agresivă în fața instanțelor. Legătura cu avocații nesimpatizanți era ținută în special prin intermediul familiilor celor închiși, cărora Ajutorul Roșu le asigura banii necesari cheltuielilor procesuale. Ajutorul Roșu, avea avocați simpatizanți în barouri, aceștia încercând la rândul lor, să atragă și alți colegi. Când în același barou erau mai mulți avocați simpatizanți, împreună formau „Biroul Juridic” care acorda asistență de specialitate celor închiși.

Resortul juridic se ocupa și cu intervenția, mituirea reprezentanților unor instituții administrative și judecătorești în vederea ușurării situației celor închiși. De asemenea, atunci când se apropia termenul de judecată, Ajutorul Roșu, prin resorturile sale, demara un amplu proces propagandistic și de popularizare, toate elementele procesului comuniștilor fiind prezentate în presă. În paralel, deținuții erau învățați cu privire la atitudinea potrivită în fața instanței, ce declarații trebuiau să facă, cum să se comporte. Aproape întotdeauna, Ajutorul Roșu, cunoștea, prin intermediul avocaților angajați sau a diferitelor „pile” din poliție, ce declarații făcuseră comuniștii arestați, dacă trădaseră cauza, dacă făcuseră deconspirări, în funcție de aceste date, fiind trasată și calea de urmat.

Ajutorul Roșu, prin intermediul resortului specific dar și a avocaților pe care îi controla, încerca să schimbe declarațiile făcute de unii comuniști în fața organelor de investigații, aproape de fiecare dată, motivând faptul că tovarășii erau maltratați iar declarațiile le-au fost impuse. De asemenea, aproape de fiecare dată, Ajutorul Roșu încerca să opereze la proces, după un anumit scenariu, astfel încât cauza comuniștilor închiși să ajungă la cât mai multă lume. Erau aduși martori de mai multe feluri prin intermediul cărora se încerca a se demonstra faptul că cei închiși nu aveau altă vină decât aceea a apartenenței lor la o doctrină, că lupta lor era auna ideologică iar pentru susținerea acestui punct de vedere erau aduși inclusiv martori din mediul politic, reprezentanți ai unor partide mai mari sau de guvernământ, care, prin declarațiilor lor trebuiau să arate că Partidul Comunist ca și toate celelalte partide, avea dreptul să-și expună programul. De asemenea, erau aduși martori care declarau, sub jurământ, faptul că acuzații erau oameni de treabă, muncitori cinstiți, pașnici care nu prezentau niciun pericol în societate. Foarte mulți dintre martorii aduși de apărare, erau martori mincinoși, tocmiți de partid și Ajutorul Roșu, care nu cunoșteau situația și nici pe acuzați.

După finalizarea proceselor, avocații care-i apărau pe comuniști culegeau informații de la aceștia privind regimul de detenție și întocmeau memorii și petiții către conducerea generală a penitenciarelor solicitând îmbunătățirea regimului și acordarea de noi libertăți⁵.

Avocatul Dr. Traian Burcuș⁶, personalitate marcantă a municipiului Satu Mare, ocupa, în toamna

⁵ *Ibidem*, p. 129-139

⁶ **Traian Burcuș** (1898-1965) s-a născut ș-a 29 august 1898 în localitatea Bolda în familia învățătorului Ioan Burcuș (n. 1868) care a activat în mai multe localități din județul Satu

anului 1933, funcția de director al Penitenciarului Satu Mare. În calitatea sa de director, acesta s-a confruntat cu o situație, mai specială, datorată unei ample operațiuni de destructurare a nucleelor comuniste de pe raza județului Satu Mare, în perioada 1931-1933. Atunci, au fost prinși foarte mulți comuniști, la Baia Mare și localitățile învecinate dar și în municipiul reședință de județ, Satu Mare și localitățile învecinate acestuia, operațiunea arătând, de fapt, cât de bine erau organizați comuniștii și ce structură complexă aveau⁷. Numai de la Baia Mare și localitățile învecinate bilanțul arestărilor era unul consistent : peste 30 de persoane reținute în anul 1932. Numărul acestora a crescut în 1933, odată cu arestarea altor comuniști care, au fost transportați pe jos, de la Baia Mare la Satu Mare din post în post de poliție, supravegheați dintr-o mașină de către locotenentul Popescu care, atunci când comuniștii nu mai puteau merge, din cauza oboselii sau a foamei, le aplica corecții fizice⁸. Au fost înaintați parchetului Satu Mare și închiși în penitenciarul tribunalului. În timp ce-și așteptau sentințele, mai mult de 20 dintre deținuții ilegaliști au intrat în greva foamei în semn de protest pentru menținerea în arest și față de procesul ce se prefigura. Inculpații nu au renunțat nici după ce au fost examinați de medic. De asemenea, nu toți cei prinși în anii 1931-1932 au rămas

---

Mare. Ioan Burcuș a avut mai mulți copii: Valer (1891-1923) preot și Iuliana, soția avocatului Lucian Bretan. Traian Burcuș a urmat cursurile școlilor din localitățile Sătmărel și Mădăras în funcție de detașările tatălui său. A absolvit liceul din beiuș în anul 1916. A luptat în primul Război Mondial. A studiat Dreptul devenind doctor în acest domeniu. În perioada interbelică a fost directorul penitenciarului din Satu Mare. A fost președintele Asociației Foștilor Voluntari din primul Război Mondial. În anul 1940 a plecat în refugiu în România, la Arad, Giurgiu, Valea Călugărească, Ploești, Cernăuți și Alba Iulia. În anul 1946 a fost implicat în procesul „Sumanele negre”. A fost arestat în august 1954 și închis la Jilava fiind acuzat de crime împotriva umanității. După ce a fost eliberat, s-a angajat ca juriconsult în localitatea Livada, dar locuia în Oradea. A decedat la 13 ianuarie 1965 și a fost înmormântat la Oradea. A fost căsătorit cu fiica notarului Iosif Nistor, Cornelia Nistor. Au avut o fiică, Zoe Iustina, căsătorită ulterior Martin, autoare a mai multor volume (vezi sursa informațiilor și a fotografiei Viorel Câmpean, Viorel Ciubotă, Mihaela Sălceanu, *Mădăras, Contribuție monografică*, Fersig, Editura Maestro Tip, 2017).

⁷ Spre exemplu, la Baia Mare, în toamna anului 1931, persoane necunoscute s-au urcat în turnul bisericii reformate din oraș arborând steagul roșu comunist pe care, scria, cu litere de culoare albă „Trăiască revoluția universală”! Investigațiile, făcute publice prin intermediul presei locale, au condus la arestări masive, la sfârșitul anului 1931 și începutul anului 1932, anchetele fiind extinse și asupra unor localități din jurul orașului: Tăuții de Sus, Chiuzbaia, Baia Sprie, Șomcuta Mare, locotenentul de jandarmi Gheorghe Popescu fiind principalul investigator. Datorită faptului că incidental de la Baia Mare nu a fost singular, în oraș și în zonă fiind răspândite și manifeste cu caracter revoluționar, au fost arestați Gheorghe Zoicaș, Eugen Berindan, Feher, Marc, Igli, d-ra Wolf, Ceterașiu, Őrmezei, Decséi, Derecskei, Palcovits sau Libik, Alexandru Kreutzer și Aren Micsa, Ludovic Lakatos și alții. În anul 1933, șirul arestărilor a continuat, la Baia Mare fiind prinși : Kadar Geza, Kazay Josif, Lakatos Lajos, Ruskal Emeric, Gavaller Bela, Decsei Janos, Igli, Hindli, Pap, Katz Elza, Breban Ioan, Vogel Adolf (din Sighet), Hutira Iosif, Preisler Francisc, Levi Elemer, Katz Emil, Bernat Desideriu și alții.

⁸ Csoma Gheorghe, *Baia Mare-670*, vol. II, Baia Mare, Editura Helvetica, 2000, p. 226. Ziarul *Baia Mare* din 17 decembrie 1931, p. 3, Idem, din 1 ianuarie 1932, p. 4, Idem, din 8 ianuarie 1932, p. 4; Idem, din 22 ianuarie 1932, p. 4, Idem, din 29 ianuarie 1932, p. 4, Idem, din 5 februarie 1932, p. 4

în pușcărie, unele persoane primind doar amendă, condamnări foarte mici sau au fost chiar achitate⁹.

Grupul comuniștilor băimăreni arestați în anul 1932
Sursa: Muzeul Județean de istorie și Arheologie Maramureș

După ce mulți dintre ei și-au primit sentințele, au început să devină recalcitrați, lansând numeroase provocări conducerii închisorii. Astfel, pentru că erau închiși separat, au protestat împotriva acestui fapt, cerând să fie grupați împreună, să nu mai fie supuși la munci interzise de lege și să-și primească rațiile cuvenite de mâncare și să li se permită primirea pachetelor trimise de familie sau susținători. Pentru a pune presiune pe conducere, comuniștii au declanșat greve ale foamei iar unul dintre comuniști, Fogel (Vogel) Adolf a adăugat un plus de dramatism situației printr-o tentativă de suicid eșuată, mușcându-și venele de la mâna stângă, cazul său fiind amplu mediatizat la nivel național¹⁰. După ce directorul Burcuș ceda într-o privință, comuniștii reveneau cu alte doleanțe. Această atmosferă tensionată din cadrul penitenciarului Satu Mare a culminat cu revolta celor 16 comuniști grupați în celula 64, și două femei din altă celulă, la 19 noiembrie 1933¹¹. Ulterior, directorul Burcuș a întocmit o serie de documente destinate forurilor superioare în care descria momentul:

„În ziua de 19 noiembrie 1933, la raportul zilnic de dimineață a primului gardian Lobonțiu Ioan, acesta mi-a raportat că comuniștii, în număr de 16 aflați în celula comună nr. 64, nu se supun disciplinei necesare în penitenciar, fac fel de fel de șicanări la adresa gardienilor și înjură chiar. În urma acestui raport am fixat ora 11, după terminarea vorbitorului, pentru adunarea gardienilor la școală din fiecare duminică. Făcând această școală am ascultat pe fiecare gardian care putea să ne deie relațiuni cu privire la purtarea fiecărui comunist în special și cu toți în general. Așa am aflat că acești comuniști, care au făcut în mai multe rânduri greva foamei, până să ajungă în comun, în ultimul timp să se poarte obraznic față de gardieni și înjurau, s-a găsit mălaiul aruncat de ei în closet și alte diferite abateri de la regulamentul interior de disciplină al penitenciarului.

⁹ Csoma Gheorghe, *op.cit.*, p. 226

¹⁰ *Ibidem*, p. 232-233

¹¹ *Gazeta de Vest*, anul V (1933), nr. 1069/29 sept., p. 6; *Idem*, anul V (1933), nr. 1115/26 nov., p. 8

Aflând toate acestea și terminând cu școala gardienilor am ținut raportul săptămânal al arestaților. Am chemat mai întâi pe comuniștii care s-au cerut la raport pe rând și anume întâi pe Varga Iosif, pe urmă pe Kromli Ioan și apoi pe Breban Ioan, la care la toți le-am spus că deși mi-au promis că se vor purta bine dacă vor fi puși la comun, totuși s-au purtat rău, deci nu s-au mai ținut de cuvânt și prin urmare îi izolez din nou. Primii doi nu au zis nimic, s-au supus, însă când i-am comunicat acest ordin comunistului Breban Ioan, acesta a refuzat executarea acestui ordin până ce am ordonat la doi gardieni să-l prindă cu forța.

Ieșind din sală a reușit să scape din mâna gardienilor și a început să țipe în gura mare: Ajutor tovarăși, asasinii ne omoară! La aceste țipete, care probabil erau un semn al lor, natural au început să țipe toți comuniștii din celulă și comunistele din secția femeilor Valter Ileana și Katz Elisabeta, provocând un zgomot infernal. Văzând că situația devine în afară de critică și pentru a preîntâmpina un dezastru mai mare am cerut imediat ajutor de la chestura poliției de unde s-au prezentat imediat comisarul Munteanu Simion cu câțiva comisari, agenți și mai mulți gardieni polițiști. În acest timp comuniștii s-au baricadat. Transportându-ne la ușa acestei celule am făcut somațiile legale atât noi Directorul, cât și comisarul Munteanu, să se ridice baricada și să evacueze celula. Abia după a treia somațiune au răspuns că nu ridică baricada până nu le vin tovarășii. Atunci am dat ordin să se aducă bârne de lemn să forțăm ușa și abia în cursul acestei operațiuni și mai multe somațiuni și când eram aproape să spargem ușa și am dat ordin să fie scoase revolverele, au consimțit să ridice baricada, care consta în toate paturile, saltelele, mesele, scaunele și tot ce aveau în cameră. I-am scos unul câte unul și numai așa i-am putut izola în celule separate. În această celulă am găsit o devastare groaznică, paturile, scaunele și mesele rupte, geamurile sparte. Au mai spart trei geamuri de la fereastră, au slăbit bara de fier ce leagă această fereastră, încât au rupt o parte din zid. De asemenea am constatat că și comunistele Valter Ileana și Katz Elisabeta au spart geamurile la fereastra lor, unde mai erau cu două comuniste însă care nu au luat parte la manifestația lor¹².

Imediat au fost identificați capii revoltei: Breban Ioan, Forka Anton, Decsei Ioan¹³, Fogel (Vogel) Adolf¹⁴, Hutira Iosif¹⁵, Kromey Ioan¹⁶, Eisner Vilhelm, Klein

¹² BJAN Satu Mare, fond *Penitenciarul Satu Mare*, dos. 25/1929-1937, f.17

¹³ Născut la 16 iunie 1912 la Miskolc în Ungaria, naționalitate maghiară, căsătorit, 4 copii minori, tâmplar de mobilă. A fost membru UTC în perioada 1928-1934 și membru PCR din anul 1934 a fost membru PCR. A fost secretar al MOPR; secretar al sindicatului Lemn și Construcție; secretar al Blocului Muncitoresc și Țărănesc, secretar UTC și secretar PCR. În perioada 1928-1929 a activat la Timișoara iar în perioada 1929-1940 la Baia Mare pe linia Blocului Muncitoresc și Țărănesc, MOPR, secretar al Sindicatului și pe linia partidului. În 1933 a activat și la Brașov iar în 1941 a fost secretar PCR la Cernăuți. În perioada 1941/1944 a activat la Moghilev. A colaborat cu Francisc Wolf, Horeczki, Schuster, Balazs Andrei, Klein Edmund, Klein Sara, Pop Iosif, Hutira Maria, Hutira Terezia, Vida Gheza, Kornreich Emeric. A fost arestat în perioada 1931-1933 pentru propagandă comunistă și revoltă în închisoare. Din nou în 1940 pentru propagandă. A fost arestat împreună cu Lakatos Ludovic, Dornai Iosif în 1931, cu Papai Eugen și soția acestuia în 1932, Klein Anton, Fogel Adolf, Herskovics Desideriu în 1933. A fost condamnat la 6 luni la Satu Mare, 15 luni și 3 ani la Satu Mare, Doftana, Văcărești, condamnat la 5 ani în lipsă la Cluj de către Consiliul de Război și la moarte în lipsă la Satu

Mare. A fost închis în lagărul de la Moghilev *„nde am intrat din cauză că am fost urmărit de siguranță. Din lagăr am condus mișcarea ilegală în spatele frontului în perioada 1941-1944.”* *“M-am purtat la toate procesele cât posibil de bine, nu am trădat niciodată interesele partidului și ale clasei muncitoare, nici pe alții cu care am fost închis, am fost primul în lupta pentru regimul politic în toate închisorile mai ales la Doftana unde am fost distrus de bătăi.”* După război a deținut următoarele funcții: instructor, documentarist la PCR Baia Mare 1945-1947, maestru tâmplar la Uzina Dealul Crucii 1947-1948, director silvic la Silvicultura Satu Mare 1948-1949, director IPEIL Satu Mare în 1949-1950, director IPEIL Baia Mare 1950-1951, șef adjunct sector Construcții nr 9 Baia Mare din 1951. În paralel cu funcțiile sale de răspundere administrativă a fost și membru PMR, Frontul Plugarilor, sindicat și Fiapp. A fost decorat cu Medalia Eliberarea de sub jugul fascist. În 1951 locuia la Baia Mare.

¹⁴ Născut la 21 ianuarie 1912 la Sighet, evreu, richtuitor, căsătorit cu 2 copii minori. A fost membru UTC și PCR, activist, scos din producție pe linia UTC, ca secretar al UTC comit. Raional Oradea, membru al comitetului local PCR Oradea. A activat a Cernăuți 1929-1930 UTC, Oradea 1931-1933 PCR, UTC, Sighet 1937-1940 PCR. A colaborat cu tovarășii din acele orașe. A fost arestat 1932 la Oradea și 1933 la Baia Mare pentru activitate ilegală împreună cu Erdelyi Vințe, Gruia Nicolae, Feldman Karoly, Hutira, Mureșan Vasile și Popa Emilia. A fost condamnat la 3 ani și 9 luni și a executat la Satu Mare, Oradea, Doftana, Văcărești, Aiud. A participat în tot timpul la lupte în închisoare și la procese și siguranță. Nu a trădat niciodată, nu a fost sancționat de partid și colectivul din închisoare. Am interrupt legătura cu partidul cu ocazia căderilor din Ardealul de Nord din 1940 și nu am avut legături până în 1945. A fost translator și informator în armata sovietică 1944-1945, richtuitor și activist 1945-1948, președintele comisiei de verificare 1949-1950. Membru, secretar și alte funcții PCR, sindicat. În 1952 era căpitan în trupele de grăniceri. A fost medaliat cu ordinal Muncii cl. III și Eliberarea de sub jugul fascist. Locuia la București.

¹⁵ Născut la 29 martie 1915 la **Baia Mare**, naționalitate maghiară, strungar în fier, căsătorit, cu 2 copii minori. A fost membru UTC din 1932 și membru PCR din 1933: *„organizarea și conducerea manifestațiilor de protest a ucenicilor, mai multe manifestații ilegale, organizarea și conducerea a 4 greve muncitorești. În 1941, manifestație ilegală.”* A organizat în toamna anului 1932 manifestație de protest a ucenicilor la Baia Mare. În anul 1936 organizarea a 4 greve muncitorești la Uzinele Bernath Desideriu. În 1940 mai multe manifestații ilegale în Baia Mare. În 1941 manifestație ilegală la Baia Mare. A colaborat cu Katz Elisabeta, Vida Gheza, Csiszer Lila, Hikkel Rudolf, Kornreich Emeric. A fost arestat în 1933, judecat, primind 2 ani și 6 luni în calitate de membru al Biroului Comitetului Local UTC. A fost prins împreună cu Katz Elisabeta, Breban Ioan, Fogel Adolf. Condamnarea a fost de 2 ani și 6 luni și 5000 lei amendă. Condamnarea a fost executată la Satu Mare, Aiud și Oradea. În anul 1940 a fost în lagărul de la Caracal iar în 1941 la Kistarcsa iar în 1944 la Ricse ambele din Ungaria. *“La proces în anul 1933 și la închisoare am avut comportare bună. De asemenea și în lagăr am avut tot timpul comportare bună, tovarășească. În 1941 am fost cercetat la Siguranța Statului maghiar, unde am recunoscut anumite fapte din activitatea mea.”* După război a fost prim-pretor la Baia Mare 1944-1945; membru în biroul Comitetului Raional PCR Baia Mare 1945-1947; președintele Consiliului Sindical local Baia Mare 1947-1948; președintele consiliului sindical județean Satu Mare 1948-1949; muncă specială MAI-ofițer 1949-1951. A fost membru în biroului comitetului raional Baia Mare 1945-1948; membru în biroul județean al consiliului popular județean Satu Mare 1948-1949. În 1952 era maior de miliție. A fost decorat cu Eliberarea de sub jugul fascist. În 1952 locuia în București.

Anton, Lovi Elemer¹⁷. În privința lor, directorul solicita forurilor superioare „vă rugăm să binevoiiți a dispune să fie transferați cât mai urgent posibil la alte închisori. Aceasta ca măsură de pedeapsă față de ei fiind capii revoltei, ca exemplu pentru ceilalți comuniști cu atât mai vârtos că cu intrarea frigului nu-i putem ținea izolați întrucât caloriferele nu funcționează, sobe nu avem decât în camere comune”¹⁸.

În legătură cu toți participanții la revoltă (Breban Ioan¹⁹, Forka Anton²⁰, Decsei Ioan, Fogel Adolf, Hutira Iosif, Kromeyi Ioan, Eisner Wilhelm, Klein

¹⁶ S-a născut la 30 mai 1914 în Satu Mare, de naționalitate maghiară. Era de meserie zidar. Înainte de 23 august 1944 a fost membru UTC, chiar secretar UTC. În această calitate a organizat acțiuni de împărțire a manifestelor, a organizat demonstrații împotriva candidaților altor partide în anul 1931, a desfășurat acțiuni de curierat între Regionala UTC Cluj și diferite localități din Transilvania; a arborat steagul roșu în mai multe locații din orașul Satu Mare. A acționat și pe linia Ajutorului Roșu A activat în perioada 1930-1932 la Satu Mare, 1932-1933 la Cluj, 1933-1939 Satu Mare, 1939-1941 Satu Mare. În 1944 a fost arestat pentru falsificarea actelor de identitate ale deportaților și a fost închis și apoi trimis pe front. În anul 1933 mai fusese arestat la Satu Mare pentru activitate politică ilegală fiind condamnat la 9 luni de închisoare dar după ce a participat la rebeliunea din pușcăria Satu Mare, condamnarea sa s-a dublat, executând la Satu Mare, Aiud și Oradea. În anul 1944 a fost închis la Nagykanisza, ulterior în lagărul de la Focșani. După război a fost activist UTC Satu Mare, apoi șef șantier din 1950 la Întreprinderea Construcții Regionale Satu Mare și ulterior la Întreprinderea Gheorghe Doja Satu Mare. În paralel a activat în cadrul Apărării Patriotice și UPM, nu a fost decorat iar în anul 1951 locuia la Satu Mare. Era căsătorit și avea un copil.

¹⁷ Născut la 16 septembrie 1914 la Dănești, județul Satu Mare, calfă comercială, căsătorit cu un copil de 6 luni. Înainte de 23 august 1944 a fost membru UTC din 1933. A activat pe linie sindicală și Ajutorul Roșu. A luat parte la diferite acțiuni de partid. A activat în perioada 1932-1941 la Baia mare și la Budapesta în perioada 1941-1942. A luat parte la ajutorarea tovarășilor închiși în Ungaria. În anul 1942 a fost într-un batalion de muncă și dus în Ucraina; în 1943 a fost prizonier în URSS iar în ian./febr. 1945 a fost încadrat într-o unitate militară la Debrecin. În martie 1945 a revenit la Baia Mare. A colaborat cu Hutira Iosif, Klein (Kahan) Sarolta, Herskovics Dezideriu, Katz Emil, Freundlich Vilma, Hutira Maria, Biro Andrei, Biro Ernest, Ardelean Carol, Lovinger Vasile și alții. A fost arestat în 1933 și condamnat la 9 luni și amendă, 1 an în total. S-a mai adăugat un an pentru rebeliune în închisoare. A fost arestat împreună cu alți tovarăși: Ardelean Carol, Bernat Dezideriu, Herscovici Dezideriu, Katz Emil etc. A fost închis la Satu Mare, Aiud și Doftana. În 1940 a fost internat în lagărul de la Doftana. *“La siguranță m-am purtat prost și am comis greșeli. În închisoare și lagăr am trăit în colectiv și am luat parte la diferite acțiuni. „A fost șeful siguranței Baia Mare în 1945; responsabil cadre la Școala Adm. Oradea MAI 1949; șef serviciu plan în MAI departamentul gospodărie comercială/direcția spațiu locativ. Între 1945-1946 a fost responsabil cu agitația și propaganda la Baia Mare; 1946-1947 responsabil de presă la Oradea; 1947-1948 responsabil învățământ de partid la Sălaj; 1949 la Oradea; 1949-1951 propagandist, responsabil cu gazeta de perete, agitație și propagandă; 1951, șef serviciu. Nu a fost decorat. Locuia la București.*

¹⁸ BIAN Satu Mare, fond *Penitenciarul Satu Mare*, dos. 25/1929-1937, f.17 verso.

¹⁹ Breban Ioan era laborant la Uzinele Phonix din Baia Mare. În urma procesului desfășurat în luna aprilie 1933, Breban a fost condamnat la 2 ani și jumătate de închisoare și 8000 de lei amendă.

Anton²¹, Lovi Elemer, Herskovitz Dezideriu, Varga Iosif, Bernath Dezideriu, Ardelean Carol, Katz Emil²², Lacatoș Ludovic²³, Popojnyi Vasile, precum și cele

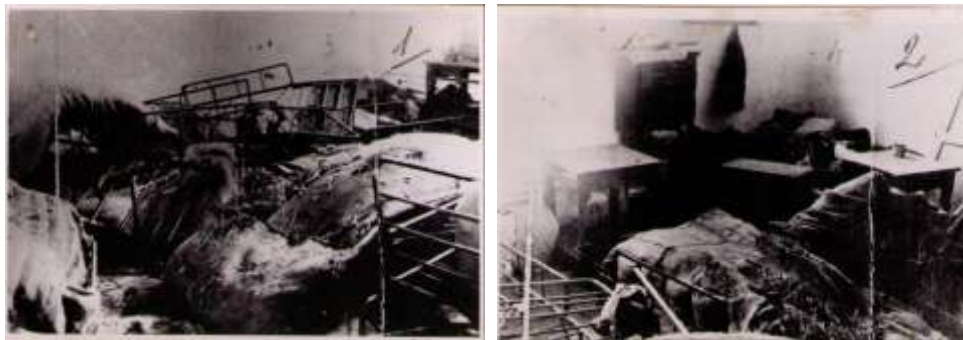
²⁰ S-a născut la 23 decembrie 1909 la Reșița, județul Caraș, naționalitatea evreiască. A fost simpatizant al mișcării comuniste. A lucrat pe linia Ajutorului Roșu, desfășurând în special activități de organizare în diferite localități. A tipărit manifeste pe care le-a difuzat. A acționat pe linie antimilitară la Târgu-Măgurele. S-a aflat în conducerea UTC și a fost funcționar de Partid. A activat în perioada 1929-1930 la Timișoara, 1930-1931 la Lugoj, 1931-1933 Târgu Măgurele, 1933-1944 Timișoara. A fost arestat în anul 1931 la Lugoj pentru difuzare de manifeste dar a fost eliberat din lipsă de dovezi și după o grevă a foamei de 12 zile. În anul 1933 a fost din nou arestat din nou în Satu mare pentru difuzare de manifeste. A fost condamnat la 1 an închisoare dar în urma acțiunilor la care a participat în penitenciar a mai primit 2 ani. A executat pedeapsa la Satu Mare, Aiud, Tg-Ocna, Doftana. Potrivit declarației date în fața organelor de partid în anul 1951, la proces nu a recunoscut nimic în ciuda faptului că a fost bătut și schingiuit iar în închisoare s-a integrat în colectiv, participând la toate acțiunile comuniștilor tovarăși. În anul 1951 nu lucre, era pensionar. Nu a fost decorat pentru activitatea sa de ilegalist, locuia în Timișoara, nu era căsătorit și nu avea copii.

²¹ Klein Anton cunoscut și ca Juhas, s-a născut la 1 martie 1909 în Satu Mare, de naționalitate evreiască. Meseria sa de bayă era rictuitor de ghete. Înainte de 23 august 1944 a fost membru PCR dar a activat și pe linia Ajutorului Roșu. În anul 1932 a muncit pe linie sindicală fiind ales, la început, membru în biroul organizației sindicale locale iar în 1933 a fost ales secretarul acestuia, calitate în care a ajutat mai multe cellule pe linie economic. A mobilizat și organizat mișcarea muncitorească din fabrica de cărămidă obținând revendicările. A lucrat pe linia ajutorului Roșu, strângând cotizațiile și atrăgând simpatizanți. A activat la Satu mare în 1932-1933, 1935-1937, 1940-1941, la Craidorolț în 1937-1940. A fost arestat în anul 1933 fiind condamnat la 2 ani și 3 luni. Pedeapsa i-a fost redusă la 2 ani dar după ce a participat la revolta comuniștilor, i-a fost majorată la 2 ani și 6 luni. Pedeapsa a fost executată astfel: 6 luni la Satu Mare, 1 lună și jumătate la Aiud și 2 ani la Doftana. După al doilea război mondial a fost muncitor calificat, secretarul sindicatului mixt din Seini, președintele Sindicatului Comerț și Coop din Satu Mare, responsabil cadre la Fabrica Tudor Vladimirescu. A fost medaliat pentru activitatea sa desfășurată în anii ilegalității. În anul 1951 locuia la Satu Mare și era căsătorit și avea un copil.

²² Născut la 22 ianuarie 1913 la **Ferneziu**, evreu, lăcătuș, căsătorit, 1 copil minor. A fost membru UTC încă din perioada 1932-1938. Din 1938 a fost membru în PC Spaniol. A fost membru în celulă, a organizat membrii pentru mișcare, a popularizat organizația muncitorească, a împrăștiat manifeste. A fost voluntar în Spania. A activat în Baia Mare în perioada 1932-1938, în Spania în perioada 1938-1939, din 1939 a fost în lagăre în Franța. A colaborat la Baia Mare cu Hutira Iosif, Feldman Mihai, Grumfeld Herman iar în Spania cu Miron Lazăr, Mihai Daniel, Mihail Florescu, Doncea Constantin. A fost arestat în 1933 și a fost condamnat pentru împrăștiere de manifeste împreună cu Lovi Elemer, Herskovits Dezideriu, Ardelean Ioan. A primit 8 luni și 200 de lei amendă. A executat la Satu Mare, Aiud și Oradea. A fost în lagărele franceze din Sansprien, Gurs, Angels, Verne, în urma voluntariatului din Spania. La proces a negat, în închisoare și lagăr a trăit în colectiv. A fost lăcătuș la Phonix 1945-1948; director la cinema Carpați 1948-1949; responsabil la ICS Textile. Membru PMR, FIAPP, CDE, Arlus. A fost medaliat cu Eliberarea de sub jugul fascist. Locuia la Baia Mare.

²³ Născut la 16 iunie 1897 la **Colțău**, naționalitate maghiară, mecanic, căsătorit, 3 copii minori. A fost simpatizant. A acționat la Baia Mare în perioada 1924-1940 împreună cu Ferenczy Noemi, Krizsan Sandor, Derecskei Sandor, Korath Istva, Pop Lajos, Decsei Ioan,

două femei Valter Ileana și Katz Margareta) directorul ruga autoritățile să fie luate măsurile necesare prevăzute de legea Mârzescu astfel încât spiritele să fie potolite iar grupul destrămat. Între timp, la fața locului au fost făcute fotografiile care înfățișează distrugerile făcute de răsculați, iar cei vinovați au fost prezentați Tribunalului Satu Mare, pedepsele lor fiind mărite²⁴.

Fotografiile realizate imediat după înăbușirea revoltei comuniștilor din celula nr. 64.

Sursa: *Arhivele Naționale ale României, fondul Institutul de Studii Istorice și Social-Politice (ISISP), Fototeca: Închisori și Lagăre, u.a S 4.*

După finalizarea rebeliunii, greviștii comuniști din penitenciarul Satu Mare au intrat din nou în greva foamei din cauza mâncării insuficiente, grevă care a ținut 2 săptămâni²⁵. În cele din urmă, mai mulți comuniști din Penitenciarul Satu Mare, participanți la revoltă, au fost transferați spre alte închisori din țară „*parte ca fiind capii revoltei, parte ca exemplu față de ceilalți comuniști și deținuți comuni*”²⁶. În data de 5 decembrie 1933, Hidvegi Laurențiu, secretar contabil și Lobonțiu Ioan, prim gardian în cadrul Penitenciarului Satu Mare au procedat la percheziția corporală a comuniștilor ce urmau a fi trimiși la alte închisori, chiar înainte de a fi urcați în vagonul-penitenciar. Este vorba de de un lot de 18 persoane, format din: Decsei Ioan, Eisner Wilhelm, Breban Ioan, Hutira Iosif, Foghel Adolf, Klein Antoniu, Kromey Ioan, Iszac Nicolae, Forka Antoniu, Vainer Israel zis Markovits, Bernath Dezideriu, Varga Iosif, Lovi Elemer, Herskovits Dezideriu, Katz Emil, Lacatos Ludovic pentru penitenciarul Aiud, Ștețiu Ștefan pentru Penitenciarul Dej și Valter Ileana pentru Penitenciarul Mislea²⁷.

Presa locală băimăreană relatează, un an mai târziu, faptul că, după transferarea comuniștilor la Aiud și Doftana, aceștia au fost bătuți crunt și supuși la diferite torturi fapt care l-a determinat pe avocatul bucureștean Moscovici Paul să intervină, înaintând un memoriu autorităților române. În urma acestui demers, spunea presa

---

Tordai Maria și alții. A fost arestat în 1924, 1926-1927, 1931, 1932 împreună cu Derecskei, Lavendula, și alții. În 1927 a primit 8 luni din care a efectuat 5 la Cluj în 1932 3 luni jumătate la Satu Mare. A fost internat în lagărul din Caracal 3 luni preventiv în 1940. La proces nu a recunoscut nimic iar în lagăr a trăit în colectiv. A fost agriculтор 1944-1951. A fost membru PCR, UPM. Nu a fost decorat. Locuia la Baia Mare.

²⁴ BJAN Satu Mare, fond *Penitenciarul Satu Mare*, dos. 25/1929-1937, f.19, 22

²⁵ Csoma Gheorghe, *op.cit.*, p. 236, 245

²⁶ BJAN Satu Mare, fond *Penitenciarul Satu Mare*, dos. 25/1929-1937, f. 22

²⁷ *Ibidem*, f. 24

băimăreană, în octombrie 1934 urma să se judece cazul comuniștilor, apărarea fiind asigurată de acest avocat Moscovi²⁸. În luna aprilie 1935, ziarele băimărene anunțau că apelul înaintat de către comuniști a fost judecat la Curtea de Apel Oradea, care a întărit sentința de majorare a pedepselor, emisă imediat după înăbușirea revoltei din noiembrie 1933. Însă, după aproape doi ani de la incident, cazul comuniștilor a ajuns la Curtea Superioară de Casație care a decis micșorarea pedepselor cu între 0,5-1,5 ani și a dispus ușurarea regimului de detenție, deținuții urmând a fi transportați de la Doftana în alte penitenciare cu deținuți comuni²⁹.

---

²⁸ Csoma Gheorghe, *op.cit.*, p. 245

²⁹ *Ibidem*, p. 254

CONTRIBUȚII LA CUNOAȘTEREA FENOMENULUI INFRAȚIONALITĂȚII ÎN BIHORUL INTERBELIC. FURTURI, TÂLHĂRII, CRIME

Livia BUCUR*

Abstract: *Contributions to the Knowing of the Phenomenon of Infractionality in the Interwar Bihor. This paper investigates a world of interwar crime. The interwar Bihor was also part of a general Romanian and European space of the time, from the perspective of the approached subject, that of crime. The Bihor society was extremely complex and that is why we are talking about extreme enough specifics of any society. As can be seen, the criminal case related to theft, robbery, murder or suicide is diverse. It reflects a state of affairs existing in the interwar Bihor society, one in the process of settling on normal tracks.*

Keywords: *Interwar Bihor, Crime, crimes, thefts, suicides*

Societatea bihoreană interbelică a fost una foarte diversă și complexă. Din peisajul acesta nu putea lipsi dimensiunea infrațională. Într-o statistică a poliției din anul 1930 se arăta, bunăoară, că numai în Oradea au avut loc 11 asasinat, 66 cazuri de bătăi cu urmări grave, 10 cazuri de persoane împușcate mortal, 9 violuri, 23 cadavre găsite în stradă sau înecați, 21 sinucideri și 51 tentative nereușite de sinucidere. De asemenea au mai avut loc un număr de 61 accidente de muncă și numeroase accidente de automobil sau căruțe¹. Raportul aprecia că până la soluționarea crizei economice, aceste probleme de ordin social nu vor înceta, rezultând o creștere constantă a infraționalității.

O lună mai târziu, chestura poliției din Oradea făcea publică datele potrivit cărora în același an 1930 au fost efectuate 5171 condamnări pentru diferite activități ilegale sau din zona infrațională între care amintim 95 condamnări pentru neefectuarea curățeniei, 102 condamnări pentru nerespectarea repausului duminical, 15 condamnări pentru speculă, 259 condamnări pentru conducerea automobilului fără permis sau pentru nerespectarea regulilor de circulație etc.²

Așadar, numai în Oradea avuseseră loc într-un an, 1930, 5171 condamnări pentru tot atâtea activități incompatibile cu legea. Multiplicând cifra cu cei 20 de ani ai perioadei ne putem da seama de dimensiunea fenomenului infrațional din județul Bihor în perioada interbelică.

Analizând cazuistica interbelică constatăm că cele mai frecvente erau infrațiunile de furt și tâlhărie. Rapoartele poliției și presa locală reflectau existența unui fenomen destul de persistent în societatea bihoreană. Acesta s-a intensificat în anii crizei economice din motive ce țin inclusiv de pauperitatea vieții cotidiene a

---

* Profesor, Școala Gimnazială "Dimitrie Cantemir" Oradea, email: liviabucur23@yahoo.com

¹ *Gazeta de Vest*, an III, nr. 422, 16 ianuarie 1931, p. 4

² *Idem*, an III, nr. 454, 25 februarie 1931, p. 5

multora dintre locuitorii Bihorului. Este perioada în care peisajul cotidian a fost impregnat de multe asemenea evenimente neplăcute pentru societatea bihoreană, constatându-se adesea chiar și câteva incidente zilnice. Informațiile oferite sunt seci făcând referire la natura furtului și dacă hoții sau tâlharii au fost prinși.

Tipologia furturilor în perioada interbelică a fost diversă. Cele mai frecvente erau din locuințe și buzunare, furturi în plină stradă, cu sau fără victime. Dintre acestea cel mai des întâlnite erau „găinăriile” cum sunt ele numite în presă. Există însă și cazuri de asemenea infracțiuni de mai mare anvergură, precum furturile de biciclete, căruțe, piese de mobilier, bijuterii și chiar autoturisme. Au fost semnalati chiar și copii care furau de la propriii părinți dar și cazuri de jefuire a unor bănci. Sunt amintite chiar și dispariții ciudate precum sunt crucile din cimitir ori profanarea de morminte.

Interesantă este motivația hoților, atunci când erau descoperiți. Cei mai mulți infractori susțineau că furturile erau comise din necesitate, ca urmare a unei situații economice personale precare. Existau însă și hoți profesioniști organizați în rețele infracționale organizate. O altă categorie era cea a celor care furau întâmplător, dintr-un impuls de moment.

Cazuistica era foarte diversă și spectaculoasă arătându-ne o lume infracțională bihoreană foarte inventivă, provenită din medii diverse și acționând în teritorii extrem de diversificate. Printre cele mai vizibile în spațiul infracționalității erau furturile din trenuri. Acestea se desfășurau în serie existând perioade în care erau foarte dese precum în iarna anului 1924 când pe ruta Cluj-Oradea a acționat o bandă formată din 12 persoane. Poliția a intervenit și a reușit în februarie 1924 arestarea a șase dintre aceștia³. În aceeași iarnă acționa în trenurile din Bihor o altă grupare de hoți prinși mai devreme, în decembrie 1923⁴.

Cele mai frecvente erau totuși furturile din locuințe, cafenele, restaurante, cofetării, hoteluri. Așa a pățit bunăoară văduva lui Josif Zsak din Beiuș căreia i s-a furat în noiembrie 1923 din casa de fier suma de 75.000 lei de către o bandă de 12 persoane. Toți au fost prinși în cel mai scurt timp⁵.

În perioada crizei economice fenomenul infracțional a crescut exponențial. Modul de operare al hoților s-a diversificat foarte mult. Cu toate că pare că s-a produs o profesionalizare a lor, cei mulți erau prinși aproape imediat. Într-unul dintre aceste cazuri un tânăr a sustras mai multe obiecte și bijuterii dintr-o locuință însă a fost prins rapid, bunurile fiind recuperate⁶, iar cazurile continuă. Un angajat al localului *Astoria*, acuzat de patron că ar fi sustras mai multe sticle de vin, a fost reținut și paguba recuperată doar în parte întrucât a băut vinul⁷. Un caz aparte este reprezentat de o femeie bătrână credulă, văduvă, care a primit în chirie un bărbat însoțit de concubina acestuia. La puțin timp de la instalarea în locuință aceștia i-au sustras bătrânei suma de 15.000 lei dispărând fără urmă⁸. Un caz similar a avut loc

³ *Vestul României*, an II, nr. 13, 13 februarie 1924, p. 1

⁴ *Idem*, an I, nr. 52, 2 decembrie 1923, p. 4

⁵ *Idem*, an I, nr. 48, 23 noiembrie 1923, p. 2

⁶ *Gazeta de Vest*, II (1930), nr. 183 (26 februarie), p. 4

⁷ *Idem*, II (1930), nr. 197 (14 martie), p. 4

⁸ *Idem*, II (1930), nr. 201 (19 martie), p. 4

câteva luni mai târziu când alt cuplu a furat de cea care le-a oferit găzduire suma de 8.000 lei făcându-se apoi nevăzuți⁹.

Referitor la bunurile ce puteau fi furate, hoții dădeau dovadă de ingeniozitate. Așa s-a întâmplat în cazul furtului produs dintr-un depozit din piața Mihai Viteazul din Oradea, de unde hoții au sustras mai multe butoaie cu heringi, urmând a-l valorifica în altă parte. Din fericire pentru proprietar aceștia nu au reușit să-și ducă la bun sfârșit planul întrucât au fost opriți de poliție, care a dat de urma lor și a recuperat paguba¹⁰. În alt caz, poliția a primit o reclamație cu privire la un eveniment deosebit din partea unei femei. Ea susținea că fiica sa, în vârstă de 5 ani, în timp ce se întorcea acasă de la grădinița de copii, a fost acostată de o femeie care i-ar fi luat paltonul și cerceii, în plină stradă. În urma cercetărilor, poliția a găsit-o pe femeia în cauză, la care s-au găsit obiectele furate, acesta fiind ulterior reținută¹¹.

Problemele financiare îi împingeau pe unii oameni să devină infractori mărunți. Un asemenea caz este cel al unui bărbat care în speranța obținerii unei mici sume de bani a recurs la sustragerea unor pomi fructiferi dintr-o grădină. Furtul a fost raportat la poliție de către proprietar, iar hoțul a fost reținut, fiind recuperați și pomii furați¹². Alții au recurs la furtul de struguri dintr-o vie, valoarea lor fiind de aproape 9.000 lei. Și în acest caz poliția a prins făptașii și a recuperat prejudiciul¹³. Un caz mai aparte este cel al unor hoți care au intrat pe fereastră într-o secție de jandarmi de unde au încercat să fure o armă împreună cu 25 cartușe. Infractorii au fost prinși foarte rapid¹⁴.

Nimeni nu era ferit de hoți. Mărturie stă faptul că inclusiv unii demnitari bihoreni au căzut în vizorul infractorilor. Așa s-a întâmplat bunăoară cu proprietatea fostului primar de Oradea și senator de Bihor, Gelu Egry, care în timp ce era plecat de acasă hoții au sustras haine și *albituri* în valoare de peste 40.000 lei. Intervenția poliției a fost promptă și în acest caz găsindu-i pe făptași¹⁵.

Țăranii erau adesea victimele tâlhăriilor. Așa au stat lucrurile cu trei țărani, doi bărbați și o femeie, care au fost atacați cu cuțitele de un grup de tâlhari. Cei trei fuseseră la târg în Oradea și aveau asupra lor banii obținuți din vânzarea unor produse proprii. După ce au fost atacați și loviți de mai multe ori cu cuțitul au fost deposezați de suma de 1.100 lei. Răniți fiind sătenii au fost descoperiți de alți trecători care i-au dus la spital. După aceasta au anunțat poliția care a reușit să-l prindă în cel mai scurt timp pe unul dintre făptași¹⁶.

Aceste acțiuni erau de regulă însoțite de gesturi violente și amenințări cu arme albe și chiar arme de foc precum Ion Cismadia din Salonta care a fost călcat „*noaptea de cinci bandiți mascați care l-au amenințat cu revolverele*”¹⁷. De un tratament similar a avut parte și un comerciant care, fiind în drum spre Tileagd, a

⁹ Idem, II (1930), nr. 258 (12 iulie), p. 2

¹⁰ Idem, II (1930), nr. 202 (20 martie), p. 3

¹¹ Idem, II (1930), nr. 202 (20 martie), p. 3

¹² Idem, II (1930), nr. 218 (15 aprilie), p. 3

¹³ Idem, II (1930), nr. 339 (2 octombrie), p. 2

¹⁴ Idem, III (1931), nr. 603 (1 septembrie), p. 4

¹⁵ Idem, II (1930), nr. 223 (26 aprilie), p. 4

¹⁶ Idem, III (1931), nr. 668 (20 noiembrie), p. 4

¹⁷ *Vestul României*, an I, nr. 2, 13 martie 1923, p. 3

fost atacat de patru bandiți înarmați. El a fost amenințat cu moartea fiind deposedat de 4.000 lei precum și diferite alte bunuri din căruța proprie¹⁸. Mai puțin noroc a avut un țaran care mergea la târg la Oradea, iar aproape de intrarea în oraș a fost atacat de un grup de hoți înarmați. Întrucât nu a acceptat să le dea de bunăvoie ceea ce avea a fost împușcat în picior. Cum în apropiere se afla un detașament de jandarmi acesta l-a recuperat și l-au dus la spital unde a fost operat, fără a-i prinde însă pe atacatori¹⁹.

Un caz cu totul ieșit din comun este cel al unui comerciant care, aflat în tren în drum spre Arad, a căzut pe mână unei bande organizate care opera în trenul respectiv. Comerciantul a fost descoperit legat de mâini pe marginea căii ferate de o patrulă a jandarmeriei. În urma cercetărilor s-a stabilit că acesta a fost adormit cu cloroform în timp ce se afla în tren, ulterior legat și deposedat de suma de 380.000 lei pe care trebuia să o ducă unor creditori din Arad. După ce a fost tâlhărit a fost aruncat din tren. Din fericire a scăpat cu viață însă fără imensa suma de bani aflată la el²⁰.

Acest tip de infracțiune a devenit tot mai vizibilă pe măsură ce criza economică producea consecințe din ce în ce mai grave. Anul 1933 a marcat apogeul din această perspectivă. Furturile au devenit atât de frecvente spre sfârșitul anului 1933 încât presa locală concluziona că „*de o bucată de vreme spargerile se țin lanț în orașul nostru. Cu drept cuvânt am putea spune că au ajuns la ordinea zilei*”²¹, de vreme ce constata că într-o singură zi au avut loc trei spargereri de locuințe. Din două nu au furat nimic deoarece fie nu au avut ce lua fie au fost obligați să plece întrucât puteau fi descoperiți. Doar din a treia locuință au dispărut obiecte în valoare de peste 20.000 lei. Analizând furturile s-a ajuns la concluzia că au fost opera aceleiași bande²². În foarte scurt timp hoții au fost prinși în timpul unei razii efectuate de poliție în locurile cunoscute ca fiind adăposturi pentru tâlhari.²³

Un caz cu totul aparte a avut loc în preajma sărbătoririi Anului Nou 1930 când, profitând de pregătirile de revelion, un grup de hoți a spart un magazin din bulevardul Regele Ferdinand folosind o metodă extrem de ingenioasă. Aceștia au spart zidul magazinului dinspre prăvălia vecină de unde au intrat și au spart seiful furând peste 410.000 lei, dar și sume în diferite monede de aur și argint și o cantitate considerabilă. În ciuda eforturilor depuse poliția nu a reușit să dea de urma spărgătorilor constatându-se că aceștia aveau multă experiență în astfel de acțiuni, fiind probabil din altă localitate²⁴.

În cele mai multe cazuri însă infractorii au fost prinși de poliție, iar instituția și-a câștigat un prestigiu deosebit în peisajul bihorean bucurându-se de aprecierea presei și publicului care avea încredere în aceasta²⁵.

¹⁸ *Gazeta de Vest*, IV (1932), nr. 731 (10 februarie), p. 3

¹⁹ *Idem.*, II (1930), nr. 218 (15 aprilie), p. 4

²⁰ *Idem.*, IV (1932), nr. 810 (19 mai), p. 2

²¹ *Idem.*, V (1933), nr. 1117 (29 noiembrie), p. 5

²² *Ibidem*

²³ *Idem.*, V (1933), nr. 1124 (8 decembrie), p. 2

²⁴ *Idem.*, II (1930), nr. 404 (20 decembrie), p. 4

²⁵ *Idem.*, II (1930), nr. 217 (14 aprilie), p. 6

Un capitol aparte al infracționalității bihorene interbelice este cel ocupat de crimele produse în această perioadă de timp. Bihorenii recurgeau și la astfel de gesturi, la fel ca și în orice societate umană, iar cauzele erau diferite.

Urmărind cazuistica crimelor din Bihor între cele două războaie mondiale constatăm că acestea au avut ca mobil diverse motivații. Printre cele mai frecvente erau cele legate de consumul exagerat de alcool, crimele din dragoste, cele conjuncturale generate de o cazuistică extrem de diversă, precum și așa numitele crime din culpă. Existau însă și crime extrem de crude și de neînțeles precum cele ale mamelor care își ucideau copiii în urma unor experiențe maritale nereușite. Există destul de multe exemple de acest gen precum cel al unei fete de 18 ani, care în ianuarie 1930 și-a aruncat copilul nou născut în Crișul Repede din cauza rușinii²⁶, întrucât fusese conceput în afara căsătoriei. Gestul său condamnabil a fost pedepsit ca atare, aceasta primind un an de închisoare²⁷. Pedepsa pare foarte blândă însă în acest caz s-a avut în vedere vârsta fragedă a inculpatei. Situații similare mai există, mult mediatizat fiind un alt caz din martie același an când tot o fată tânără, pentru a scăpa de „gura lumii”, și-a ucis fătul fiind părăsită de tatăl copilului cu care nu era dealtfel căsătorită²⁸, precum și un altul din aprilie același an când o altă „mamă criminală” recurs la același gest în condiții aproape identice²⁹.

Avem și situații inverse când copiii îșiucid părinții. Cutremurătoare și mult mediatizată a fost „groaznica crimă din strada Sf. Jeronim”³⁰ din Oradea petrecută în preajma Anului Nou 1924. Presa a relatat pe larg evenimentul, unul extrem de crud, violent și de neînțeles mai ales că a fost opera unui copil la adresa mamei sale. Crima a fost povestită de cel mai mic dintre frați, acesta indicând-o drept autor pe sora sa mai mare. El a povestit anchetatorilor că „mama a fost ieri la înmormântare, reîntorcându-se pe la ora 5, a spus că îi e frig și să-i facem un ceai. Sora mea Rozi a făcut ceaiul și eu am văzut bine că mamei îi toarnă rom din sticlă separată de cea din care ne-a dat nouă. Mama a zis că ceaiul e rău, dar sora mea Roza, punând în ceai încă două bucăți de zahăr, a făcut-o de la băut. După câteva minute mamei i-a venit rău și a căzut pe pat”³¹. Investigatorii nu au reușit să afle motivele gestului întrucât cea care a generat moartea femeii nu și-a recunoscut crima deși era clar că aceasta pusese în ceai în loc de rom „sublimat coroziv” care a generat moartea aproape instantanee a mamei sale.

Consumul de alcool a fost unul dintre cele mai frecvente cauze ale crimelor din Bihor. Potrivit datelor oficiale în Bihorul interbelic acest viciu era destul de frecvent întâlnit. În fiecare localitate exista cel puțin o cârciumă. Consumul de alcool în Bihor a crescut odată cu trecerea anilor ajungându-se ca numărul localurilor de profil să crească foarte mult. Astfel, în anul 1928 erau înregistrate oficial în Bihor peste 3.300 de asemenea stabilimente ale „pierzaniei morale”³².

²⁶ Idem, II (1930), nr. 160 (30 ianuarie), p. 2

²⁷ Idem, II (1930), nr. 264 (19 iunie), p. 1

²⁸ Idem, II (1930), nr. 201 (19 martie), p. 2

²⁹ Idem, II (1930), nr. 218 (15 aprilie), p. 4

³⁰ *Vestul României*, an I, nr. 63, 26 decembrie 1923, p. 3

³¹ *Ibidem*

³² *Vestitorul*, an V, nr. 4, 15 februarie 1929, p. 8

Anual aveau loc mai multe crime cauzate de acest flagel. Una dintre cele mai teribile gesturi criminale cauzate de alcool din perioada interbelică a avut loc într-o noapte de aprilie a anului 1923 când a fost ucis preotul romano-catolic din Tileagd, Hugo Besser. Criminalii, beți fiind, au intrat în casa acestuia, l-au ucis după care l-au jefuit³³. Presa a insistat câteva zile în jurul acestei crime cumplite. Întrucât era un caz care ar fi putut genera tensiuni interetnice, presa aparținând minorității maghiare și evreiești din Oradea sugerând conotații etnice clare conform cărora criminalii nu aveau cum să fie altceva decât români, speța a fost preluată de cel mai vestit agent al serviciului special din Oradea. Era vorba despre agentul Borodi Fodor de la Prefectura Poliției Bihor. El a reușit ca numai într-o lună să-i descopere pe făptași. În 11 mai 1923 aceștia erau arestați. Criminalii erau: Dudi Lakatos, Erdei Ludovic, Erdei Mihaly, Erdei Erzsi, Horvath Sandor, Ajtal Josif și Olah Julianna, soția celui din urmă³⁴. Odată aflată identitatea criminalilor discuțiile și tensiunile generate de pretinse răzbunări interetnice au încetat întrucât toți făptașii erau maghiari.

Există și situații când, pe fondul consumului de alcool, erau atacați chiar reprezentanții unor autorități ale statului. Așa au stat lucrurile și cu doi frați condamnați pentru omor ca urmare a faptului că, în urma unui scandal într-un restaurant orădean, au împușcat un sergent care intervenise pentru a aplana conflictul dintre cei doi. Intervenția agentului de poliție a generat coalizarea fraților împotriva sa. În aceste condiții a intervenit un alt agent de poliție rezultând o bătaie serioasă. Unul dintre cei doi frați a reușit să-i sustragă arma unuia dintre sergenți împușcându-l mortal. Condamnările au fost pe măsură. Unul a primit 15 ani de închisoare, cel care a tras, iar fratele său un an și jumătate de *recluziune* și 5.000 lei amendă³⁵. Un caz similar s-a petrecut în noiembrie 1923 când sergentul de poliție Ștefan Ion, aflat în timpul liber cu soția și un grup de prieteni, a fost înjunghiat de un individ care a fost la rândul său linșat de prietenii sergentului³⁶.

O altă crimă care a rămas în memoria bihorenilor, petrecută în vara anului 1933, a fost cea căreia i-a căzut victimă un tânăr de 20 ani din Oradea care locuia în dealul Viilor. După ample cercetări asasinul a fost descoperit în persoana unui criminal în serie, Bancsa János, în vârstă de numai 24 ani, aflat de mai multă vreme în atenția poliției. Modul în care a fost descoperit este unul aparte. Arestat pentru o infracțiune mărunță acesta a sfârșit prin a recunoaște de bunăvoie fapta. Descinderea poliției de la locuința acestuia a condus la descoperirea indiciilor crimei realizate³⁷. Era vorba despre o familie cu multe antecedente în zona violenței și furturilor. Tânărul a fost arestat ceea ce a creat o oarecare satisfacție în peisajul urban orădean³⁸. Procesul a fost urmărit cu multă atenție în presa locală care a descris cu multe amănunte derularea lui, fiind unul dintre cele mai urmărite evenimente petrecute în Oradea între cele două războaie mondiale³⁹.

³³ *Vestul României*, an I, nr. 4, 15 aprilie 1923, p. 4

³⁴ *Idem*, an I, nr. 8, 11 mai 1923, p. 5

³⁵ *Gazeta de Vest*, II (1930), nr. 210 (30 martie), p. 1

³⁶ *Vestul României*, an I, nr. 47, 21 noiembrie 1923, p. 3

³⁷ *Gazeta de Vest*, V (1933), nr. 997 (2 iulie), p. 5

³⁸ *Idem*, V (1933), nr. 998 (4 iulie), p. 5

³⁹ *Idem*, V (1933), nr. 1029 (10 august), p. 3

Dar nu numai bărbații cădeau în patima alcoolului. Femeile nu stăteau nici ele departe de acest viciu și, în consecință, atrăgeau mânia soților care se vedeau nevoiți să reacționeze. Uneori consecințele erau nefaste. Așa au stat lucrurile și în cazul unui bărbat, condamnat la un an de închisoare după uciderea soției, o consumatoare înrăită de alcool, întrucât respectiva vânduse mai multe obiecte din casă pentru a avea bani de băutură⁴⁰.

Bihorul a cunoscut și destule crime pasionale. În jurul lor se țeseau ample discuții, mai ales că multe dintre acestea vizau persoane din înalta societate locală. Așa a fost cazul subsecretarului Primăriei din Galoșpetreu, Cornel Kiss, care a ucis-o pe o tânără funcționară a poștei din Vășad pe nume Cornelia Pop pe motiv că „dragostea lui a fost respinsă de d-ra Cornelia Pop”⁴¹ sau al soției doctorului orădean Schwartz Ilie, care s-a presupus că s-ar fi „sinucis, otrăvindu-se cu sublimat. Cauza sinuciderei se crede a fi gelozia”⁴². Cercetările au generat inclusiv suspiciuni de crimă din partea medicului. Acest din urmă eveniment a fost amplu comentat în Oradea, doctorul fiind unul dintre cei mai reputați medici orădeni, după cum foarte atenți la deznodământ au fost bihoreni și în cazul unui individ care și-a omorât amanta mult mai în vârstă decât el. Acesta dorea să rupă legăturile cu doamna. Întrucât femeia refuza cu obstință, amenințând cu darea relației lor în vileag, el lovit-o în cap cu o piatră, iar câteva ore mai târziu a decedat. Poliția a deschis o anchetă. În urma cercetărilor s-a constatat că femeia îi pusese acestuia în băutură o substanță care i-a cauzat reacția fiind fără discernământ în acel moment. În consecință, bărbatul a fost condamnat la numai șase luni de închisoare⁴³.

Existau și crime pasionale cauzate de contexte întâmplătoare precum cea a unui bărbat care, venind beat acasă, și-a ucis soția pe motiv că aceasta nu îl mai dorea ca soț. Auzind că vrea să divorțeze de el acesta a lovit-o cu un topor în cap. Pentru aceasta a fost condamnat la zece ani muncă silnică⁴⁴. Un alt individ din colonia Ioșia a fost arestat deoarece și-a împușcat soția care a declarat că nu-l mai dorește și că vrea să se despartă de el⁴⁵.

Femeileucid din motive similare. Așa a fost, spre exemplu, cazul unei doamne din Oradea care, sătulă de infidelitățile și scandalurile soțului, l-a înjunghiat cu un cuțit în piept. În scurt timp acesta a decedat, iar femeia a fost arestată⁴⁶.

În vara anului 1933 poliția a început să primească de la mai mulți medici orădeni și bihoreni informații referitoare la o situație complexă. Era vorba despre o serie de decese ale unor femei la naștere. Toate fuseseră asistate acasă de o presupusă moașă. Poliția primise mai multe reclamații în acest sens atât din Oradea cât și din satele din jurul orașului. Familiile decedatelor au depus mai multe plângeri care descriau situații similare. Poliția a dat-o pe presupusa moașă în urmărire și în cele din urmă a fost prinsă⁴⁷.

⁴⁰ Idem, III (1931), nr. 573 (25 iulie), p. 4

⁴¹ *Vestul României*, an I, nr. 14, 22 iunie 1923, p. 5

⁴² Idem, an I, nr. 27, 21 septembrie 1923, p. 3

⁴³ *Gazeta de Vest*, II (1930), nr. 271 (27 iunie), p. 1

⁴⁴ Idem, V (1933), nr. 981 (11 iunie), p. 7

⁴⁵ Idem, II (1930), nr. 250 (31 mai), p. 2

⁴⁶ Idem, V (1933), nr. 1061 (20 septembrie), p. 6

⁴⁷ Idem, V (1932), nr. 719 (26 ianuarie), p. 3

În aceeași perioadă proliferază o altă tipologie criminală în Bihor puțin întâlnită în trecut. Este vorba despre creșterea numărului femeilor care îșiucid copii la naștere⁴⁸. Unul dintre cele mai șocante cazuri a fost cel al unei mame care, cu ajutorul moașei asistente la naștere, au îngropat copilul pe malul Crișului⁴⁹. Multe alte cazuri sunt semnalate tot mai des în presă⁵⁰.

Există și crime cu cauze dintre cele mai ciudate. Așa stau lucrurile cu o crimă petrecută în toamna anului 1933. Este vorba despre doi bărbați care au ucis o țigancă. Ei susțineau că este vrăjitoare și a reușit să păcălească pe soția unuia dintre aceștia pretextând că o vor scăpa de o serie de farmece dacă îi vor fi aduse mai multe bunuri. Bărbatul a sesizat faptul că din casă îi dispăreau din ce în ce mai multe lucruri. Când a aflat despre ce este vorba, acesta și-a luat un prieten pentru a o căuta pe vrăjitoare și a recupera lucrurile. Refuzând să le înapoieze, sub un impuls de moment, bărbatul a ucis-o pe țigancă și, ajutat de celălalt, au ascuns trupul acesteia. Crima a fost descoperită, iar cei doi au fost condamnați la doi ani și șase luni închisoare, respectiv un an reclusiune pentru prietenul ucigașului⁵¹.

În ciuda faptului că poliția bihoreană a fost de regulă promptă în rezolvarea cazurilor au fost și situații în care autorii crimelor au rămas necunoscuți. Cazul muncitorului Tompa găsit mort în șanțul Cetății în decembrie 1923⁵², al unui bărbat de aproximativ 65 de ani din canalul Băilor Felix în noiembrie același an⁵³, al unui alt bărbat găsit mort în albia Crișului Repede din Oradea în aprilie 1923⁵⁴ sau al lui Ioan Lup din Uileac găsit împușcat pe câmp în iulie 1923⁵⁵, sunt doar câteva dintre cele care nu au autori descoperiți.

Peisajul infracțional bihorean a fost tapetat și de numeroase sinucideri. Motivele erau și ele diverse. Se constată faptul că cele mai multe tentative de sinucidere erau ale tinerilor. Cele mai cutremurătoare erau însă cele realizate din dragoste întrucât generau multă emoție și sensibilitate în societate. Ele erau urmate de gesturile suicidale cauzate de sărăcie. Avem o mare varietate a cazurilor și a cauzelor. O simplă căsătorie amânată a condus, spre exemplu, la sinuciderea unei tinere învățătoare. A recurs la acest gest întrucât, fiind săracă, avea parte de opoziția părinților tânărului cu care trebuia să se mărite, un tânăr cu o poziție socială superioară. Crezând că a pierdut orice speranță de a se căsători aceasta a încercat să se sinucidă. Ea a fost găsită de iubitul său, transportată la spital, unde i s-a acordat un tratament specific. După câteva ore a fost lăsată acasă. A doua zi a murit însă „în brațele iubitului ei”⁵⁶, substanța îngurgitată având un efect lent. Povestea, una de o sensibilitate aparte, a fost amplu discutată în epocă.

Un gest similar a fost făcut și de către un tânăr de 27 ani care a încercat să-și pună capăt zilelor deoarece nu era acceptat de familia fetei cu care dorea să se

⁴⁸ Idem, IV (1932), nr. 832 (20 noiembrie), p. 3

⁴⁹ Idem, V (1933), nr. 1012 (20 iulie), p. 6

⁵⁰ Idem, V (1933), nr. 1028 (8 august), p. 6

⁵¹ Idem, V (1933), nr. 1090 (25 octombrie), p. 5

⁵² *Vestul României*, an I, nr. 59, 19 decembrie 1923, p. 4

⁵³ Idem, an I, nr. 41, 4 noiembrie 1923, p. 3

⁵⁴ Idem, an I, nr. 6, 27 aprilie 1923, p. 4

⁵⁵ Idem, an I, nr. 19, 27 iulie 1923, p. 3

⁵⁶ *Gazeta de Vest*, III (1931), nr. 500 (23 aprilie), p. 5

căsătorească. Acesta a fost găsit la timp și dus la spital salvându-i-se astfel viața⁵⁷. Emoție mare a generat și sinuciderea soției doctorului orădean Schwartz Ilie, membru al protipendadei orădene, în septembrie 1923. Gestul a fost amplu comentat în lumea bună a orașului⁵⁸.

Un alt caz care a lăsat multă emoție a fost cel al unui tânăr locotenent de jandarmi din Oradea. Acesta s-a sinucis împușcându-se cu un revolver chiar în locuința femeii cu care dorea să se căsătorească. Povestea, cu iz de telenovelă, a fost cauzată de faptul că tânărul de doar 23 de ani s-a amoretat foarte tare de o femeie de 40 de ani pe care a cerut-o în căsătorie. Aceasta, de o frumusețe aparte, era însă sub condiția socială a locotenentului și tocmai de aceea nu era acceptată nici de familia lui și nici de prietenii acestuia. Întrucât se părea că relația era una imposibilă el și-a tras un glonte în cap⁵⁹.

În același perimetru al unei iubiri neîmplinite s-a aflat și o tânără de 18 ani din Oradea care în vara anului 1933 s-a aruncat cu intenții suicidale de la etajul doi al palatului Stern. Întrucât clădirea se afla în reparații aceasta a căzut pe o grămadă de materiale atenuându-i căderea și salvându-i, într-un final, viața⁶⁰. Ea a fost transportată rapid la spital fiind astfel salvată de la moarte.

O altă poveste cu totul ieșită din comun a înduioșat total societatea bihoreană în octombrie 1933 când. Întrucât o tânără de 21 ani era împiedicată de mama sa vitregă să se căsătorească cu iubitul său, ea a ales să se sinucidă. Logodnicul său a căzut în depresie și, la o zi după moartea fetei, s-a sinucis și el⁶¹.

Acele sucidale din dragoste erau secondate de cele datorate mizeriei și sărăciei. ele sunt întâlnite mai ales în anii crizei economice. Toate au fost impresionante prin destinele implicate. Un asemenea caz, prin complexitatea sa, a fost cel al unei femei de 32 ani care ducea o viață extrem de grea. În ianuarie 1930 aceasta a încercat să-și încheie conturile cu viața luând mai multe pastile. Spre norocul său a fost descoperită la timp și transportată la spital. În momentul în care și-a revenit s-a revoltat pe medici deoarece au salvat-o⁶².

O altă tânără de 20 de ani a încercat să se sinucidă cu medicamente tot din cauza lipsei banilor după o ceartă familie, însă a fost descoperită la timp⁶³. O tânără de numai 18 ani a recurs la un gest similar tot din cauza mizeriei și pentru că nu avea un loc de muncă însă a fost salvată la timp fiind dusă la medic⁶⁴, în timp ce un tânăr de 23 de ani a scăpat de actul suicidal făcut în plină stradă de către un grup de trecători care au intervenit înainte să reușească să-și tragă un glonte în cap. Chestionat la poliție asupra motivului gestului său, acesta a afirmat că a recurs la el deoarece era șomer de doi ani și nu mai avea din ce trăi⁶⁵.

⁵⁷ Idem, nr. 659 (10 noiembrie), p. 4

⁵⁸ *Vestul României*, an I, nr. 27, 21 septembrie 1923, p. 3

⁵⁹ *Gazeta de Vest*, V (1933), nr. 982 (13 iunie), p. 6

⁶⁰ Idem, V (1933), nr. 999 (5 iulie), p. 6

⁶¹ Idem, V (1933), nr. 1073 (4 octombrie), p. 6

⁶² Idem, II (1930), nr. 139 (3 ianuarie), p. 4

⁶³ Idem, II (1930), nr. 143 (9 ianuarie), p. 3

⁶⁴ Idem, *Gazeta de Vest*, II (1930), nr. 252 (4 iunie), p. 2

⁶⁵ Idem, IV (1932), nr. 710 (14 ianuarie), p. 3

Un caz cu totul aparte prin dimensiunea sa a fost cel al unui bărbat văduv care a decis să-și pună capăt zilelor din cauza mizeriei. Tragismul evenimentului a fost accentuat de faptul că, înainte de a se omori pe el, acesta și-a ucis cei patru copii considerând că moartea era singura scăpare. Modul în care a făcut-o indică o persoană cu grave dezechilibre psihice cauzate de contextul crizei economice. Astfel, acesta a dat copiilor să bea sodă caustică, iar după ce au încetat din viață a recurs și el la același gest. Când i-au găsit vecinii a fost prea târziu⁶⁶.

Criza economică a afectat și oamenii cu o vârstă înaintată și care nu puteau munci pentru venituri suplimentare. Un asemenea caz este cel al unui bătrân care a încercat să se sinucidă după ce a rămas singur și într-o mizerie cruntă⁶⁷. În vârstă de 75 ani și trăind în sărăcie un alt bătrân a ales să se sinucidă lăsând în urma sa o soție bolnavă la pat. Când autoritățile au investigat cazul au rămas surprinși de dimensiunea pauperității în care trăiau cei doi⁶⁸. Decis de asemenea să scape de griji și de mizerie, în mai 1933, un om vârstă de 78 ani din Oradea s-a aruncat în valurile Crișului Repede⁶⁹.

Existau și alte cauze suicidale, unele dintre cele mai ciudate. Așa stau lucrurile cu un tânăr de numai 25 de ani care s-a sinucis în incinta unei case de toleranță din Oradea, proprietate a mamei sale. În ciuda investigațiilor imediate ale poliției nu s-au lămurit motivele pentru care s-a sinucis⁷⁰. Abia după aceea s-a aflat că gestul său a fost cauzat de faptul că iubita sa l-a anunțat că se despartă de el tocmai pentru că descoperise că mama logodnicului ei era proprietara unui stabiliment de moravuri ușoare⁷¹.

Un alt caz interesant este acela în care un bătrân evreu s-a sinucis întrucât fiica sa a decis să se căsătorească cu un creștin, considerând astfel că îi este dezonorată întreaga familie⁷². De asemenea, gesturi similare au mai fost consemnate la un cetățean care dorea să scape de o posibilă condamnare⁷³, altul deoarece avea un dispreț total față de viață,⁷⁴ un altul ca urmare a faptului că nu-i mergeau afacerile⁷⁵ ori din cauza datoriilor pe care nu le puteau achita⁷⁶.

În aceeași logică a violenței se înscriu și infracțiunile de viol. Chiar dacă nu au fost foarte numeroase în această perioadă ele eu existat. Autorii provin din toate categoriile sociale. Câteva au rămas foarte bine întipărite în memoria bihorenilor, mai ales că veneau dintr-o lume educată și mai alea cazonă, așa cum a fost bunăoară cazul comisarului de poliție de frontieră Dumitru Apan care a violat o domnișoară când aceasta dorea să treacă vama la Borș.

Chiar dacă Dumitru Apan a fost degradat în fața colegilor, pierzându-și locul de muncă, în cele din urmă întregul scandal a fost aplanat prin faptul că

⁶⁶ Idem, II (1930), nr. 256 (8 iunie), p. 2

⁶⁷ Idem, III (1931), nr. 510 (7 martie), p. 5

⁶⁸ Idem, II (1930), nr. 344 (8 octombrie), p. 2

⁶⁹ Idem, V (1933), nr. 969 (25 mai), p. 6

⁷⁰ Idem, II (1930), nr. 177 (19 februarie), p. 4

⁷¹ Idem, II (1930), nr. 178 (20 februarie), p. 2

⁷² Idem, III (1931), nr. 471 (17 martie), p. 2

⁷³ Idem, II (1930), nr. 226 (30 aprilie), p. 3

⁷⁴ Idem, II (1930), nr. 272 (22 iunie), p. 4

⁷⁵ Idem, II (1930), nr. 308 (13 august), p. 2

⁷⁶ Idem, III (1931), nr. 414 (6 ianuarie), p. 6

tânăra, originară din Budapesta, a acceptat în cele din urmă să devină soția fostului comisar din poliția de frontieră. În aceste condiții Dumitru Apan nu a mai fost condamnat la închisoare. Subiectul a fost amplu dezbătut în presa locală și în întâlnirile mondene ale orașului, ofițerul făcând parte din lumea bună⁷⁷.

Bihorul interbelic s-a înscris și din perspectiva subiectului abordat în acest articol, cel al infracționalității, într-un spațiu general românesc și european al vremii. Societatea bihoreană era una extrem de complexă și tocmai de aceea discutăm de desturi extreme specifice oricărei societăți. După cum se poate constata cazuistica infracțională legată de furturi, tâlhării, crime ori sinucideri este diversă. Ea reflectă o stare de fapt existentă în societatea bihoreană interbelică, una în curs de așezare pe făgașe normale.

---

⁷⁷ *Vestul României*, an I, nr. 19, 27 iulie 1923, p. 4; Idem, an I, nr. 20, 3 august 1923, p. 3

DESPRE SPECULĂ, CONTRABANDĂ, ÎNȘELĂCIUNI ȘI PROSTITUȚIE ÎN BIHORUL INTERBELIC

Gabriel MOISA*

Abstract: *About the Speculation, Smuggling, Frauds and Prostitution in the Interwar Bihor. This study brings to attention a serious problem that the Bihor police faced between the two world wars. It is about the increase of the criminal phenomenon in the space of speculation, smuggling, and frauds. The phenomenon was amplified by the fact that Bihor was a border county, which also generated the development of cross-border criminal networks. Despite the fact that the authorities made serious efforts to dismantle them, they continued to exist throughout the interwar period. Entire networks of speculators and smugglers operated in Bihor and the border area, both through official crossing points and across the green border.*

However, despite numerous attempts at fraud, state authorities often found resources to prevent damage. despite the fact that the inventiveness of the criminals was special.

Keywords: Police, smuggling, theft, fraud, prostitution, interwar Bihor

O problemă serioasă cu care s-a confruntat poliția bihoreană între cele două războaie mondiale a fost cea legată de creșterea fenomenului infracțional din spațiul speculei și contrabandei. Fenomenul a fost amplificat și de faptul că Bihorul era un județ de frontieră ceea ce a generat inclusiv dezvoltarea unor rețele infracționale transfrontaliere. În ciuda faptului că autoritățile depuneau eforturi serioase pentru destructurarea acestora, ele au continuat să existe pe întreaga perioadă interbelică. Rețele întregi de speculanți și contrabandiști acționau în Bihor și zona frontierei, atât prin punctele de trecere oficiale cât și peste frontiera verde.

Cazuistica este foarte diversă, de la specula cu ouă la cea cu mățăsuri fine, fiind întâlnite numeroase situații de acest gen. În perioadele de criză economică, mai ales ea dintre 1929-1933, se făcea contrabandă și speculă peste graniță inclusiv cu produse alimentare. Motivul era legat de faptul că se obțineau prețuri mult mai bune în Ungaria decât în Bihor. Asta făcea ca pe piața bihoreană să se constate adesea lipsa unor produse de primă necesitate precum carnea sau ouăle. Dealtfel, anii '20 și cei ai crizei economice consemnează adesea cazuri din acest perimetru infracțional.

Printre cele mai întâlnite acțiuni racordabile speculei, cea cu vite era poate cel mai des întâlnită. Speculanții cumpărau la prețuri derizorii vitele de la țărani, uneori nici nu le mai plăteau, precum s-a întâmplat în cazul negustorului de vite din Aleșd, Abraham Samuel, „care a cumpărat în județul Bihor de la țărani din toate plasele vite cornute cu prețuri considerabile. La început le-a plătit. După ce și-a

---

* Prof.univ.dr. la Universitatea din Oradea, e-mail: gabimoisa@hotmail.com

*făcut culcușul cald, a excrocat țărani cu vre-un milion de lei cumpărând mai departe vitele, dar la plată nu s-a mai anunțat nimenea. Pungășia nu poate să rămână nepedepsită*¹.

Fenomene similare întâlnim în toată perioada interbelică. Țărani erau excrocați de clanuri întregi de speculanți de vite sau de alte produse precum frații Böhm din Marghita sau Joji Glück din Sâmbăta². În ciuda faptului că la nivelul orașului Oradea și a județului Bihor exista chiar o *Comisie de înfrânare a speculei*, activitatea acesteia era destul de ineficientă³.

Ca urmare a activității speculanților în Bihor au fost generate adesea lipsuri care au conturat o adevărată criză de carne. Carnea de vită lua nu numai drumul Ungariei ci și al Austriei sau Cehoslovaciei, iar transferul se făcea adesea fără știrea autorităților. Conform rapoartelor poliției, dimensiunea fenomenului era destul de amplă. Astfel, numai în luna iunie a anului 1923 s-au exportat din Bihor în Austria prin punctul de trecere a frontierei Episcopia Bihor 250 boi, 105 vaci și 593 bivoli, prin cel de la Chetehgean (*Kötegyán*⁴), 1.070 boi, 18.000 kg. salam, 16.945 carne afumată, prin Valea lui Mihai 149 boi, 5 vaci și 105 bivoli. În aceeași lună, în Ungaria au fost trecuți prin punctul de frontieră Valea lui Mihai 64 bivoli, iar în Cehoslovacia 34 boi și 2 vaci⁵.

Așadar, dimensiunea exportului generat de speculă era foarte mare, iar în ceea ce privește contrabanda aceasta avea o amploare considerabilă, fapt semnalat de autorități. Rețelele de contrabandiști erau descoperite uneori. Una dintre cele mai cunoscute rețele cu carne și petrol a fost cea condusă de Makay János. Aceasta acționa în zona orașului Salonta însă a fost destructurată în preajma sărbătorilor de iarnă ale anului 1923 fiind surprinși când încercau să treacă clandestin peste graniță 42 boi, 7 viței, 2 vaci și 7000 kg. de petrol. A fost unul dintre cele mai mari succese al polițiștilor de frontieră⁶.

Alături de specula și contrabanda cu vite în Bihor au fost întâlnite fenomene similare privitoare la carnea de pui și la ouă. Specula cu carnea de pui era întâlnită mai ales în mediul rural unde țărani erau păcăliți de diverși indivizi să le vândă păsări din gospodărie la prețuri mici profitând de lipsa de informare a acestora, pentru a le vinde la prețuri mult mai mari în târguri la oraș sau în Ungaria. Prețurile la care era cumpărat, bunăoară, de la țaran un pui de găscă în mai 1923 era de 20 lei. Acesta era revândut apoi la un preț cel puțin dublu⁷, în timp ce un ou era achiziționat de la țărani cu 80 bani pentru a fi revândut cu 2,50 lei în țară sau cu

¹ *Vestul României*, an II, nr. 35, 27 aprilie 1924, p. 4

² Gabriel Moisa, *Cămătarii, bancherii și comercianții evrei din Oradea și Bihor în presa românească orădeană* („*Gazeta de Vest*” și „*Noua Gazetă de Vest*”, 1929-1933), în Laurențiu Rădvan, Bogdan Căpraru (eds.), *Orașele, orășenii și banii. Atitudini. Activități. Instituții. Implicații (sec. XVI-XX)*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” Iași, 2011, p. 228-242.

³ *Vestul României*, an II, nr. 14, 5 februarie 1924

⁴ Localitate în Ungaria.

⁵ *Vestul României*, an I, nr. 20, 30 august 1923, p. 3

⁶ Idem, an I, nr. 61, 234 decembrie 1923, p. 3

⁷ Idem, an I, nr. 10, 25 mai 1923, p. 6

1,40 franci elvețieni în străinătate, ceea ce însemna aproximativ 40 lei un ou la cursul vemii. În acest caz speculanții se îmbogățeau enorm pe seama țăranilor⁸.

Dacă specula avea impact major asupra țăranilor, contrabanda peste frontieră cu produse de carne sau ouă era păguboasă pentru statul român. Cunoscând realitățile, agenții de poliție sau cei ai Siguranței urmăreau îndeaproape fenomenul, mai ales a celei peste frontieră considerat un atentat la siguranța alimentară a populației. Loviturile date contrabandiștilor au fost numeroase, însă fenomenul nu a putut fi eradicat. Adesea ei acționau noaptea sau în zile de sărbători legale în care se credea că autoritățile de frontieră erau mai puțin vigilente.

Un caz celebru în epocă a fost destructurarea unei rețele de contrabandiști din zona Salonta cu prilejul unei acțiuni complexe desfășurate în noaptea de 1 decembrie 1923. Cel care a orchestrat această intervenție a fost comisarul Horvath Iosif, șeful secției contravenții din cadrul prefecturii Poliției Oradea. Acesta avea date referitoare la trecerea unui transport în valoare de o jumătate de milion de lei ilegal peste frontieră în noaptea respectivă. Comisarul în persoană a participat la acțiune și la pândă prinzându-i pe infractori la circa un km. de Salonta în momentul în care mai multe căruțe încărcate cu ouă și piei de miei se epregăteau să treacă frontiera. În căruțe au fost descoperite peste 60.000 de ouă. Pe lângă acestea a mai fost găsită și o camionetă plină cu piei de miei, iezi și vite. Operațiunea a fost un real succes al poliției orădene, personal a comisarului Horvath Iosif⁹.

Contrabanda viza și produse de lux în epocă precum mătasea. Cei mai mulți dintre cei implicați aparțineau înaltei societăți bihorene. În presa interbelică sunt numeroase cazuri de contrabandă peste frontieră care au ca obiect acest produs. În aproape toate cazurile erau implicați indivizi din ”lumea bună” a Bihorului. Unul dintre cele mai răsunătoare cazuri infracționale având această speță l-a avut în atenție în anii '20 pe fiul subrabinului ortodox de Oradea Mare, Cziwetbaun Aron. În dimineața zilei de 10 aprilie 1923 din locuința subrabinului a fost confiscată „o mare cantitate de haine de mătase”¹⁰, își anunța cititorii unul dintre ziarele orădene de limbă română. În ciuda faptului că Cziwetbaun Aron declarase că „hainele aceste le are gaj primite de la un soldat galițian”¹¹, care le-ar fi deținut încă dinaintea de începerea războiului, poliția nu la crezut extinzând cercetările. Acestea au concluzionat că Cziwetbaun Aron a mințit deoarece „efectele de mătase descoperite sunt de ultimă modă”¹², nicidecum de dinaintea de Primul Război Mondial. În plus, poliția aflase deja date suplimentare despre contrabanda sistematică orchestrată de fiul subrabinului orașului Oradea Mare de la „alte cercuri evreiești din Oradea Mare”¹³ care l-ar fi denunțat „ca urmare a certei ce există între cele două fracțiuni ale credincioșilor mozaici ortodoxi contra subrabinului Cziwetbaun Pinkás”¹⁴.

⁸ Idem, an I, nr. 13, 15 iunie 1923, p. 6

⁹ Idem, an I, nr. 53, 5 decembrie 1923, p. 1

¹⁰ Idem, an I, nr. 3, 14 aprilie 1924, p. 3

¹¹ *Ibidem*

¹² *Ibidem*

¹³ *Ibidem*

¹⁴ *Ibidem*

Un caz similar a fost descoperit câteva luni mai târziu, în iulie 1923, când în punctul de trecere a frontierei Episcopia Bihorului au fost găsite cantități importante de produse din mătase în geanta unui colonel al armatei române din Oradea. Inițial el a declarat că hainele respective erau doar niște simple efecte militare. Deși incidentul a fost trecut sub tăcere o vreme, motivat de calitatea celui implicat, presa a dat în vileag această întâmplare¹⁵.

O întâmplare cu torul ieșită din comun s-a petrecut în preajma Anului Nou a anului 1923 când în vama Salonta a fost descoperit un mare transport clandestin de mătăsuri. Coordonatorul acțiunii, Balla Tibor, a fost arestat pe loc. Contrabandiștii au încercat să mituiască autoritățile pentru a scăpa de pedeapsă dar și în vederea recuperării produselor. În acest sens au contactat pe avocatul orădean Wass Izsó. Acesta urma, să-i reprezinte și în instanță. Acestuia i-au dat suma de 400.000 lei pentru a se duce la șeful vămii Salonta cu scopul de a face pierdute mărfurile și a le returna traficantilor. Șeful vămii s-a speciat la vederea sumei și, părând că intră în jocul propus, a anunțat autoritățile de intenția avocatului Wass Izsó. În aceste condiții unul dintre cei mai buni procurori care au activat în Oradea interbelică, Gheorghe Șovrea, a organizat un flagrant. În momentul în care avocatul Wass Izsó număra banii în fața șefului vămii, procurorul Șovrea împreună cu doi agenți a intervenit arestându-l și pe avocat¹⁶.

Contrabanda viza și alte produse, unele dintre cele mai inedite precum cea cu „*monede streine în valoare de 60.000 lei*”¹⁷ sau „*morfină și cocain-opium în mare cantitate ajungând în mâna unui individ cehoslovac cu ajutorul unui individ din Oradea Mare*”¹⁸, ceea ce demonstrează o mare varietate și inventivitate a celor implicați în acest fenomen.

Pedepsele pecuniare aplicate celor prinși că făceau contrabandă, în cazul în care nu intrau la închisoare, erau foarte mari. Astfel, una dintre cele mai mari amenzi din această cauză semnalate în perioada interbelică a încasat-o comerciantul Alexandru Fischer motivată de încălcarea repetată a legilor vamale. Suma totală a acesteia s-a ridicat la 500.000 de lei întrucât a încercat să introducă ilegal în țară truse pentru dentist¹⁹. Amenzi foarte mari au primit și doi bărbați, 150.000, respectiv 92.000 de lei, vinovați de contrabandă cu tutun. Valoarea ridicată a amenzilor era cauzată de faptul că aceștia făcuseră contrabandă în formă continuată și erau sub atenta supraveghere a polițiștilor²⁰.

Printre cele mai frecvente infracțiuni semnalate în perioada interbelică s-au numărat înșelăciunile, atât în detrimentul persoanelor private cât și ale unor societăți comerciale sau ale statului.

Cazuistica este foarte diversă. Infractorii au demonstrat și pe această plajă infracțională o inventivitate deosebită. Astfel, un tânăr de 21 ani, pe numele său

¹⁵ Idem, an I, nr. 18, 20 iulie 1923, p. 4

¹⁶ Idem, an I, nr. 61, 23 decembrie 1923, p. 2

¹⁷ Idem, an I, nr. 13, 15 iunie 1923, p. 4

¹⁸ *Ibidem*

¹⁹ *Alex. Fischer a fost amendat cu 500 mii lei pentru contrabandă*, în *Gazeta de Vest*, V (1933), nr. 1066 (26 septembrie), p. 4

²⁰ *Un sfert de milion amendă pentru doi cultivatori de tutun*, în *Gazeta de Vest*, V (1933), nr. 1072 (3 octombrie), p. 2

Feldheim, angajat la un atelier foto, a preluat de la mai mulți bihoreni comenzi pentru fotografii în valoare de 51.000 lei. După ce a adunat banii a dispărut. Poliția nu a dat imediat de urma sa întrucât a plecat intempestiv din Oradea²¹. El a fost prins mai târziu tocmai la Pitești după ce mai dăduse lovituri similare și în alte orașe din România. Ancheta a stabilit că mai dăduse încă alte 29 lovituri similare²².

Un caz și mai grav a fost semnalat în iunie 1930 când, pe baza unor documente false care atestau calitatea de doctorand la medicină, un pretins student s-a prezentat la spitalul de alienați din Oradea motivând că ar dori să facă practică. În numai câteva zile a sustras numeroase obiecte din spital pe care le-a vândut. În același interval a mers și la spitalul județean unde a încercat să excrocheze un bărbat de 2000 de lei, bani necesari tratamentului soției acestuia internată în spital. Desigur că cei păgubiți au anunțat poliția, iar cel vizat a fost prins însă a simulat că este alienat mintal. O comisie medicală a stabilit că acesta nu avea nimic fiind anchetat pentru furt și înșelăciune²³.

Alt „doctorand” beneficiar al unor documente false a reușit să înșele mai mulți patroni de magazine din Oradea și Bihor. Conform rechizitoriului acesta și-a cumpărat haine în valoare de 11.000 lei, șampanie și delicatese de 4500 lei, cadouri și parfumuri de peste 9600 lei. Pozând într-un cetățean model, acesta plătea cu cekuri eliberate de Banca de Credit Ungară. Când magazinele au încercat să-și recupereze banii de la respectiva bancă au constatat că acestea erau false. Între timp „doctorandul” a plecat din Oradea fiind prins și arestat tocmai în localitatea Făgăraș²⁴.

În perioada interbelică s-a răspândit și în Bihor practica societăților de caritate care adunau sume de bani pentru cauze nobile. Cele mai multe erau de bună credință, însă unele recurgeau la înșelăciuni adunând bani pentru propriile persoane nicidecum pentru cauze nobile. O asemenea asociație a fost „*Inima Lui Isus*”. Membrii acesteia erau tineri în jurul vârstei de 20 de ani. Folosindu-se de acte false au reușit să obțină numai din Oradea peste 30.000 lei. Întreaga sumă a fost folosită însă pentru diferite cumpărături sau organizarea de chefuri. Unul dintre tinerii din grup a fost arestat în februarie 1931 pentru înșelăciune, ceilalți pierzându-și urma²⁵. Un caz similar a fost semnalat în martie 1931 când, profitând de criza economică, un tânăr aduna sume de bani pentru săraci și șomeri. Șarlatania sa a mers foarte departe susținând că fusese trimis de Rege să adune bani din mai multe orașe mari ale țării. Înainte să fie prins de poliție a adunat peste 200.000 lei dar și diverse produse²⁶.

Apar și indivizi care împrumutau bani de la bănci după care dispăreau fără a returna sumele. Presa oferă numeroase exemple în acest sens. Aflăm astfel că în

²¹ *Un mare excroc*, în *Gazeta de Vest*, II (1930), nr. 150 (17 ianuarie), p. 3

²² *Excrocul Feldheim a fost adus dela Pitești*, în *Gazeta de Vest*, II (1930), nr. 163 (2 februarie), p. 5

²³ *Un excroc care se dă drept doctorand în medicină*, în *Gazeta de Vest*, II (1930), nr. 263 (18 iunie), p. 1

²⁴ *Prinderea și arestarea unui faimos excroc*, în *Gazeta de Vest*, III (1931), nr. 426 (21 ianuarie), p. 4

²⁵ *Arestarea unui excroc la Oradea*, în *Gazeta de Vest*, III (1931), nr. 443 (12 februarie), p. 6

²⁶ *Arestarea unui evreu care excroca populația în numele Regelui*, în *Gazeta de Vest*, III (1931), nr. 459 (3 martie), p. 6

aprilie 1932 un asemenea individ a reușit să procure de la două bănci din Oradea, folosind identități false, suma de 135.000 lei. În momentul scadenței, persoanele în numele cărora se luase împrumutul au fost somate să achite banii însă acestea au refuzat deoarece nu luaseră de la bancă nimic. Evident că a fost sesizată poliția care la descoperit pe făptuitor. Acesta era un vecin al celor doi, care le-a sustras documentele de identitate pentru a lua împrumutul²⁷. În iulie 1931 era semnalată prinderea unei persoane de 19 ani care a obținut mai multe sume de bani prin operațiuni bancare fictive după care a fugit cu suma obținută. Fiind dat în consemn în țară acesta a fost prins câteva zile mai târziu la Constanța²⁸.

Apar și excrocii sentimentali, unii dintre ei foarte cruzi în gesturile lor. Amintim aici pe un tânăr care și-a cerut logodnica de soție în fața părinților acesteia. Domnișoara a acceptat cu mare bucurie însă tânărul i-a spus că înainte de nuntă are de achitat niște datorii în valoare de 3.300 de lei. Fata i-a dat toată suma, însă după acest episod tânăra a fost abandonată de logodnic iar acesta nu a mai apărut deloc. Poliția a fost sesizată în acest sens de familia tinerei, iar pretendentul a fost arestat. Ancheta a scos la iveală că acesta a procedat la fel cu mai multe fete, profitând de naivitatea lor dar mai ales de dorința fetelor de a se mărita²⁹.

La rândul său, o tânără din Beiuș a fost și mai teribil înșelată în sentimentele sale de logodnic. Întreaga poveste a produs multă rumoare în lumea bună a urbei. Într-una dintre zilele începutului de an 1932, logodnicul său i-a făcut cadou un bilet de loterie. Cum biletul a ieșit câștigător în urma extragerii de a doua zi, 1 milion de lei era câștigul, fără ca fata să știe acest lucru, tânărul i-a cerut biletul înapoi invocând un motiv neclar. Iubindu-l nespuse de mult, aceasta i l-a dat înapoi de față cu o doamnă care pretindea că lucrează la ghișeu de unde fusese cumpărat biletul. A doua zi tânăra a aflat din ziar că biletul pe care-l avusese în mână a fost câștigător. Aceasta a făcut plângere la poliție împotriva propriului logodnic. În acest context premiul de la loterie a fost blocat pentru moment³⁰. Ancheta care a urmat a condus la reținerea tânărului și la confiscarea biletului până la finalizarea tuturor cercetărilor³¹.

Deși am crede că lumea rurală era mult mai puțin predispusă la înșelăciune din cauza nivelului scăzut de educație. Lucrurile nu au stat tocmai așa deoarece sunt și acolo cazuri în care țărani recurg la gesturi neașteptate din acest punct de vedere, mai ales când se ivea posibilitatea unui câștig mai ușor. Așa a fost cazul, bunăoară, a doi țărani din Tileagd care au oferit spre vânzare uneia dintre cooperativele agricole din Oradea mai mulți saci cu grâu. Pentru fiecare sac depus la magazie primeau câte un bon care să dovedească existența tranzacției. Pe baza acestor bonuri cei doi ar fi trebuit să-și ridice banii de la cooperativă. Cei doi țărani, fiind știutori de carte, au modificat atât cantitatea cât și valoarea sumei în lei pe care trebuiau să

²⁷ *Condamnarea unor excroci*, în *Gazeta de Vest*, IV (1932), nr. 793 (23 aprilie), p. 8

²⁸ *Prinderea unui excroc*, în *Gazeta de Vest*, III (1931), nr. 572 (24 iulie), p. 4

²⁹ *Își excrochează logodnica*, în *Gazeta de Vest*, III (1931), nr. 696 (24 decembrie), p. 4

³⁰ *Excrocheria cu un bilet de loterie care a câștigat premiul de 1 milion lei*, în *Gazeta de Vest*, IV (1932), nr. 712 (17 ianuarie), p. 2

³¹ *S-a confiscat biletul de loterie de la comerciantul Plesz*, în *Gazeta de Vest*, IV (1932), nr. 713 (19 ianuarie), p. 3

o ridice. După încheierea tranzacției au plecat spre casă. În scurt timp gestul lor a fost descoperit, iar cei doi au fost arestați și aduși la Oradea³².

Bihorul interbelic a mai cunoscut un fenomen interesant circumscris tentativelor de înșelăciune. Este vorba despre incendierea afacerilor sau propriilor gospodării, asigurate, pentru încasarea sumelor aferente asigurării. Situații de acest fel se regăsesc mai ales în perioada crizei economice. Astfel, un comerciant din Oradea, având asigurată prăvălia, și-a incendiat magazinul cu ajutorul unui prieten sperând în încasarea unei sume de bani consistente. Ancheta a scos la iveală însă adevărul, iar cei doi au fost arestați³³. În condițiile în care criza economică îi afecta afacerea, un alt proprietar de magazin și-a incendiat clădirea în care funcționa. Ideea îi fusese indusă de un prieten care cunoștea cât de greu îi mergea societatea. Scopul era, desigur, acela al încasării asigurării. Întrucât aceasta era foarte consistentă, 300.000 lei, firma asiguratoare a procedat la o anchetă amănunțită. În cele din urmă s-a demonstrat faptul că la mijloc era o tentativă de fraudă. Autorul incendiului a fost arestat, iar acuzele au fost serioase cu atât mai mult cu cât în contextul stingerii incendiului un pompier și-a pierdut viața³⁴.

Un caz mai ciudat este acela al unui alt incendiu care a avut loc la o magazie de frânghii din Oradea. Ancheta pompierilor a scos la iveală că magazia fusese incendiată intenționat. Interesant este că proprietara nu avea asigurare însă a declarat că înainte de a arde materialele de acolo fuseseră furate, ori acestea erau asigurate. Cazul a fost unul foarte greu deoarece era imposibil de stabilit adevărul. În cele din urmă, se pare că proprietara nu a primit nici un fel de despăgubiri³⁵.

În Bihorul interbelic acționau și adevărate rețele de falsificatori. Se falsifica aproape orice. Acte de proprietate și de studii, polițe de asigurare dar mai ales bancnote de lei și diverse alte valute. Presa interbelică a subliniat numeroase infracțiuni de acest fel.

Auslender Adorian bunăoară, a falsificat o serie de acte prin care un anume Kovacs, fiu de negustor din Oradea, a reușit „să dovedească că este scutit de serviciul militar. Timp de trei ani de zile acest anume Kovacs, grație acestor acte reușise să se sustragă serviciului militar”³⁶. După trei ani o comisie de revizie a descoperit falsul. Auslender Adorian se dădea drept medic și elibera adeverințe celui scutit de armată. Un alt caz extrem de mediatizat și cunoscut în oraș a fost cel al chelnerului orădean Henric Fichenwald. Acesta falsificase o poliță de asigurare în valoare de 60.000 lei. Odată descoperit acesta a fost condamnat la șapte luni de închisoare³⁷.

Extrem de gravă prin consecințele sale a fost și excrocheria pusă la cale la mijlocul anilor '20 de o întreagă rețea de falsificare de diplome universitare cu ramificații în Oradea, Cluj și Budapesta. Capul rețelei era la Budapesta, iar omul de

---

³² *Doi țărani încearcă să excrocheze cooperativa Crișul*, în *Gazeta de Vest*, V (1933), nr. 1063 (22 septembrie), p. 5

³³ *Fiind asigurat își dă foc casei*, în *Gazeta de Vest*, II (1930), nr. 344 (8 octombrie), p. 2

³⁴ *V. T. Arestarea comerciantului Rosenthal, care și-a dat foc magazinului pentru a încasa asigurarea*, în *Gazeta de Vest*, III (1931), nr. 445 (14 februarie), p. 5

³⁵ *Incendiul din str. Alexandri*, în *Gazeta de Vest*, III (1931), nr. 416 (9 ianuarie), p. 3

³⁶ *Vestul României*, an II, nr. 28, 30 martie 1924, p. 4

³⁷ *Idem*, an I, nr. 45, 16 noiembrie 1923, p. 2

legătură din România s-a dovedit a fi un orădean. Cazul a făcut mare vâlvă în opinia publică bihoreană prin dimensiunea sa, dar mai ales prin consecințele sale.

Întreaga afacere a fost scoasă la iveală de Siguranța din Oradea care în martie 1924 a descoperit o întreagă organizație clandestină care obținea contra cost diplome false exclusiv „*la diferiți români de rit mozaic*”³⁸. Interesant este că primele diplome falsificate nu au apărut la Oradea ci la Galați, Miercurea Ciuc și Cluj. Cele mai multe au fost detectate însă în diverse localități din Basarabia. Toți cei descoperiți au fost arestați și supuși interogatoriilor, acestea conducând în cele din urmă la deoalarea întregii organizații. În funcție de „studiile” cerute de comanditar o asemenea diplomă costa între 5000 și 10.000 de lei, cele mai scumpe fiind cele de absolvent de școală comercială. Investigația Siguranței a scos la iveală modul ingenios în care funcționa întreaga rețea formată exclusiv din membrii ai comunității evreiești.

Întreaga operațiunea începea cu un anunț în ziarul clujean *Keléti Ujsag* cu următorul conținut „*un profesor particular prepară candidații pentru liceu și școală comercială. Doritorii a se adresa la redacția ziarului*”³⁹. De aici doritorul era îndrumat către o persoană din Oradea, „*la individul arestat (jidán) care intra în tratative cu ei și după ce se voiau asupra sumei în două săptămâni veau diplomele*”⁴⁰. E fapt nu era nicidecum vorba despre pregătire pentru liceu sau facultate ci de negocierea sumelor pentru diplomele care urmau a le primi. Pseudoprofesorul orădean lua la rândul său legătura cu un profesor din Budapesta, care trimitea la Oradea un număr de diplome corespunzătoare sumelor negociate. La Oradea diplomele erau completate cu numele doritorului după care acestea ajungeau din nou la Budapesta pentru a fi înmatriculate în registrele unui liceu sau școală comercială cu care profesorul de acolo avea legături. Investigațiile au scos la iveală existența a cel puțin 30 de diplome falsificate. 29 dintre acestea erau ale unor tineri evrei și numai una aparținea unui român.

Următorul pas era echivalarea în România a presupuselor studii urmate la Budapesta. Chestiunea era rezolvată cu ajutorul unor funcționari ai Directoratului învățământului din Cluj pe care au reușit să-i corupă cu sume importante de bani. Aceștia falsificau echivalările aplicând ștampila Directoratului „*iscăbind însă fals pe șefii lor*”⁴¹. Proaspătul deținător de diplomă falsă se duceau imediat la un notar unde își legaliza actul, originalul urmând a fi distrus astfel încât traseul falsificatorilor să nu poată fi descoperit.

Dar nu numai acte se falsificau ci și diferite bancnote în lei și valută. Aici erau întâlnite două situații. În prima se găseau cei care utilizau bancnote falsificate fără să știe că nu sunt în regulă. Cazurile de acest fel sunt numeroase, precum cel al comerciantul Stalcz Iosif, arestat deoarece a plătit marfa ducă cu bancnote de 20 de dolari care s-au dovedit ulterior false. Investigațiile poliției au scos la iveală faptul că, având afaceri la Viena, acesta a fost păcălit la rândul său acolo acceptând la plată dolari falși fără a cunoaște acest aspect⁴².

³⁸ Idem, an II, nr. 28, 30 martie 1924, p. 2

³⁹ *Ibidem*

⁴⁰ *Ibidem*

⁴¹ *Ibidem*

⁴² Idem, an I, nr.37, 26 august 1923, p. 2

Un pericol social mult mai mare era reprezentat de rețelele de falsificatori. În perioada interbelică în Bihor au fost destructurate mai multe asemenea organizații. Primele informații sunt legate de un grup de trei bihoreni, Brasnya, Barta și Farkas, care contrafaceau bancnote de 500 de lei. Ei au fost prinși în mai 1923 și au fost condamnați la 3, 6 respectiv la 5 ani închisoare⁴³. În anii următori au mai fost semnalate periodic situații în care pe piață apăreau bancnote false de lei⁴⁴. Reprezentanții Băncii Naționale din Oradea au atras atenția în nenumărate rânduri bihorenilor asupra acestui fapt, subliniind că toți cei care au suspiciuni cu privire la valabilitatea bancnotelor să se adreseze autorităților, în caz contrar putând fi sancționați fiind asimilați plasatorilor de bancnote false⁴⁵.

Cei mai mulți falsificatori de bancnote se găseau în Oradea, însă cei mai mulți își plasau banii în afara orașului, în sate, apelând la credulitatea țăranilor care cumpărau diverse produse de la aceștia, iar pe post de rest primeau bancnote și chiar monede false⁴⁶.

Poliția și Siguranța din Oradea aveau în permanență în atenție această problemă astfel că de-a lungul anilor au operat mai multe arestări ale celor care se ocupau cu falsificarea banilor în contextul unei cazuistici extrem de complexe. Astfel, un individ a fost prins în momentul în care încerca să plătească într-un magazin cu o bancnotă de 1000 de lei. Vânzătorul a observat agitația din manifestarea celui în cauză astfel că a anunțat un sergent din stradă și după ce l-a reținut au aflat și motivul acesteia, bancnota de 1000 de lei era falsă⁴⁷.

Există și situații în care se cumpără cu sume de bani foarte mari cantități însemnate de bani valabili. În acest caz știu adevărul ambele părți ale afacerii, doar că cei care achiziționau bancnotele false sperau că le vor putea schimba pe unele veritabile. Așa s-a întâmplat în cazul a trei indivizi prinși în momentul în care încercau să cumpere cu 5000 de lei valabili 25.000 lei falși. Cei în cauză au fost prinși. Falsificatorii au fost condamnați la câte un an și șase luni de închisoare, iar cumpărătorii la șase luni⁴⁸. Criza economică a generat adesea acest tip de comportament. Cei care se încadrau în această categorie falsificau de regulă bancnote mici de 20 sau cel mult de 100 de lei⁴⁹.

Interesant este faptul că în același context al crizei economice apar o serie de falsificatori de bani și în lumea rurală. Situațiile acestea nu au fost foarte numeroase însă fenomenul merită semnalat întrucât este unul inedit având în vedere profilul moral al țăranului interbelic. Astfel, un asemenea grup de falsificatori a

---

⁴³ Idem, an I, nr. 15, 29 iunie 1923, p. 5

⁴⁴ *Poliția pe urmele unor falsificatori de bancnote*, în *Gazeta de Vest*, II (1930), nr. 213 (9 aprilie), p. 4

⁴⁵ *Monede false*, în *Gazeta de Vest*, II (1930), nr. 324 (14 septembrie), p. 1

⁴⁶ *Iarăși monede false pe piața Oradiei*, în *Gazeta de Vest*, II (1930), nr. 328 (19 septembrie), p. 2

⁴⁷ *Bancnote false de 1000 lei pe piața din Oradea*, în *Gazeta de Vest*, III (1931), nr. 502 (26 aprilie), p. 6

⁴⁸ *Condamnarea unui falsificator de bani*, în *Gazeta de Vest*, III (1931), nr. 522 (20 mai), p. 4

⁴⁹ *Arestarea unor falsificatori de bancnote*, în *Gazeta de Vest*, III (1931), nr. 596 (23 august), p. 3; Idem, *Arestarea unei bande de falsificatori de monede la Oradea*, în *Gazeta de Vest*, IV (1932), nr. 783 (12 aprilie), p. 3

existat în Ciomeghiu⁵⁰, iar un altul în zona Suplacu de Barcău. Acesta din urmă era mult mai bine încheșat, poliția descoperind că această rețea de falsificatori, condusă de un bărbat din Suplacu de Barcău, opera de fapt întreg județul Bihor⁵¹.

Fenomenul falsificării de documente și bancnote nu a fost întrutotul controlat de autorități, dovadă că periodic erau descoperite alte și alte situații de acest gen. Asta demonstrează faptul că Siguranța și Poliția erau atente în permanență diminuarea fenomenului.

Iată cum, în ciuda faptului că tentativele de fraudare au fost numeroase, autoritățile statului găseau adesea resurse pentru a nu se lăsa păgubase. astav în ciuda faptului că inventivitatea infractorilor era deosebită.

În perioada interbelică în Bihor a proliferat și „instituția” prostituției. Cel mai adesea aceasta era detectată în orașe, însă fecomenul era prezent și în lumea satului, chiar dacă acolo „moralitatea exterioară” se cerea mai atent menținută. Prostituția era legală, situație în care în Bihor funcționau mai multe bordeluri, ele fiind ținute sub control de autoritățile administrative și medicale. Fiecare bordel avea zilele sale săptămânale în care era vizitat de medici. Aceștia consultau fetele din stabiliment pentru a se asigura că nu sunt purtătoare de boli venerice. În cazul în care se constata că suferă de anumite afecțiuni specifice meseriei acestea erau tratate gratuit în clinicile din Oradea și județ⁵².

Cu toate că această activitate era strict reglementată mai existau și bordeluri clandestine. Ele erau însă vâdate de autorități, iar când erau descoperite erau desființate. Un astfel de bordel a fost desființat la Oradea în februarie 1930, iar matroana a fost arestată și condamnată la o lună și zece zile de închisoare⁵³. Pe lângă prostituatele din casele de „toleranță” existau și cele „singuratică”, adică cele care lucrau pe stradă sau sub acoperirea unei proxenete. Bărbații nu intraseră încă în branșă ca proxeneți fiind doar beneficiarii fenomenului. Ele erau cele mai blamate de către societate.

Potrivit informațiilor existente fenomenul prostituției exista în aproape întregul județ. Într-o statistică din anii 1926-1927 plasele în care încă nu fusese semnalată existența prostituatelor erau: Aleșd, Beliu, Bratca, Cefa, Ceica și Sălard. Cele mai multe erau semnalate, după Oradea desigur, în Beiuș. Astfel, în 1925 acolo existau 7 prostituate, pentru ca un an mai târziu, în 1926, numărul lor să ajungă la 39. Creșterea exponențială a numărului acestora de la un an la altul demonstrează faptul că meseria era una căutată și bănoasă. Toate practicau cea mai veche meserie din lume în variantă „singuratică”. Cu toate acestea ele erau în evidența medicului de circumscripție, fiind obligate să se prezinte săptămânal la control, iar începând cu 1927 de două ori pe săptămână⁵⁴.

Bordeluri existau și în celelalte localități importante ale județului. Astfel, la Marghita funcționa în 1927 un bordel cu 15 prostituate, în timp ce alte 9 practicau

⁵⁰ În jurul falsificării de monede, în *Gazeta de Vest*, III (1931), nr. 687 (12 decembrie), p. 3

⁵¹ Descoperirea unei bande de falsificatori de bancnote în județul Bihor, în *Gazeta de Vest*, IV (1932), nr. 739 (19 februarie), p. 2

⁵² *Vestul României*, an II, nr. 7, 18 ianuarie 1924, p. 4

⁵³ Condamnarea unei proxenete, în *Gazeta de Vest*, II (1930), nr. 172 (13 februarie), p. 4

⁵⁴ Ion Zăineanu, *Economie și societate în Bihor (de la Marea Unire la Dictatul de la Viena)*, Editura Universității din Oradea, Oradea, 2007, p. 300

prostituția „singuratică”. Fetele erau programate la control la medicul de circumscripție de două ori pe săptămână, miercurea și sâmbăta. Dimensiunea fenomenului era aproape egală și în Salonta unde funcționa un bordel cu 11 prostituate, alte patru lucrând pe cont propriu, iar zilele de consult medical erau la fel, miercurea și sâmbăta. Începând din aprilie 1927 în Salonta a mai luat ființă încă un bordel, probabil din cauza cererii crescute.

Interesant este faptul că existau bordeluri înregistrate și în mediul rural. Unul dintre acestea funcționa la Tileagd, însă numărul prostituatelor care lucrau în el era de numai două în 1926, pentru ca de anul următor să fie înregistrate trei fete, alte trei lucrând „singuratic”⁵⁵.

Prostituate pe cont propriu existau și în alte plase ale județului. La Tinca și Vașcău ele erau o prezență constantă. În 1927 existau 3 la Tinca, alte două acționând la Vașcău, acestea din urmă fiind controlate de două ori pe săptămână de medicul de circumscripție Zeno Dumitrescu, marțea și vinerea, în timp ce cele din Tinca erau controlate miercurea și sâmbăta⁵⁶.

Casele de toleranță au fost desființate în 1930 când ministerul sănătății a emis o lege prin care toate stabilimentele din această categorie erau scoase în afara legii. Intenția era aceea de a stopa fenomenul⁵⁷ și de a stimula creșterea natalității în condițiile în care numărul avorturilor era din ce în ce mai mare⁵⁸. Un alt motiv era legat de necesitatea reducerii diverselor scheme contraceptive din ce în ce mai prezente în peisajul public bihorean, iar eliminarea caselor de toleranță era considerată o modalitate de a se ajunge la acest deziderat⁵⁹.

Totuși, în ciuda măsurilor luate, fenomenul nu a fost stopat în totalitate, însă dimensiunea sa a fost redusă oarecum. Multe dintre prostituatele din bordeluri și-au mutat terenul de acțiune în stradă ceea ce a generat adesea reacția oamenilor. Așa s-a întâmplat bunăoară în iulie 1931 când locuitorii unui cartier din Oradea s-au plâns oficialităților de „*neplăcerile pe care le au de îndurat din cauza prostituatelor întrucât odată cu desființarea caselor de toleranță prostituția se exercită în stradă și parcuri*”⁶⁰.

În fața acestui fenomen poliția a făcut mai multe razii de noapte prin Oradea și Bihor în vederea depistării eventualelor bordeluri ilegale sau pentru a descoperi fete care acționau „singuratic”. În ciuda eforturilor autorităților, fenomenul nu a fost stopat de fapt niciodată și în cele din urmă s-a permis tacit activitatea prostituatelor, fiind totuși obligate să se prezinte regulat la cabinetele medicale pentru a se constata că sunt sănătoase⁶¹. În aceste condiții a apărut un nou fenomen în Bihor. În schimbul asigurării hranei și a unui adăpost decent fetele sărace erau racolate de diverși indivizi și le împingeau să practice cea mai veche meserie din lume, iar ei luau întregul profit. Apărea, așadar, proxenetul moden.

⁵⁵ *Ibidem*

⁵⁶ *Ibidem*, p. 301

⁵⁷ *Desființarea caselor de toleranță*, în *Gazeta de Vest*, II (1930), nr. 334 (26 septembrie), p. 2

⁵⁸ *Vestitorul*, an XI, nr. 1, 1935, p. 7-9

⁵⁹ *Idem*, an VI, nr. 22, 1930, p. 5-6,

⁶⁰ *Gazeta de Vest*, an III, nr. 694, 14 iulie 1931, p. 4

⁶¹ *Desființarea caselor de toleranță*, în *Gazeta de Vest*, II (1930), nr. 334 (26 septembrie), p. 2

În ciuda interdicțiilor, în continuare erau descoperite case de „toleranță” clandestine chiar în zona centrală a orașului Oradea unde un individ închiria camere fetelor pentru 800 lei pe lună. În plus, acesta lua taxă de la fiecare individ care trecea pragul stabilimentului. Întreaga afacere a fost monitorizată de poliție și a intervenit pentru stoparea ei. În urma acestui târg cu fetele, individul avea un câștig zilnic de peste 1000 de lei de pe urma a nu mai puțin de 15 fete. Orădeanul a fost reținut în februarie 1930 fiind cercetat pentru trafic de carne vie⁶².

Fenomenul a fost ținut sub observație în permanență de către poliție și chiar dacă era interzis a practica meseria autoritățile se asigurau că starea de sănătate a practicantelor este bună și nu transmit boli venerice bărbaților cu care veneau în contact. În încercarea de a controla cât mai bine prostituția poliția a înregistrat toate fetele prinse că practicau meseria. Astfel, numai în anul 1931 au fost înregistrate în Bihor 215 femei de moravuri ușoar. 174 dintre acestea au fost duse de mai multe ori la spitalul județean pentru analize întrucât aveau diverse boli. Pe lângă acestea mai exista un grup de 170 femei care erau obligate săși facă analize individual și să le prezinte poliției pentru a le permite să practice în semiclandestinitate prostituția⁶³.

Infraționalitatea a avut diverse forme de manifestare și în Bihorul interbelic. Era o consecință a modernității cu care interacționa tot mai mult atât Oradea cât și întregul județ Bihor. Criza economică a fost, la rândul său, o cauză importantă pentru multe dintre infrațiunile comise. În orice caz, autoritățile statului au încercat să facă față acestui fenomen. Uneori a reușit stăvilirea sa alteori nu.

---

⁶² Rep., *Descoperirea unei case de toleranță clandestine*, în *Gazeta de Vest*, II (1930), nr. 454 (25 februarie), p. 35

⁶³ *De la birou de moralitate*, în *Gazeta de Vest*, II (1930), nr. 642 (20 octombrie), p. 4

CONTEXTUL ISTORIC CARE A GENERAT FORMAREA GHETOURILOR DIN TRANSILVANIA DE NORD (1944)

Antonio FAUR*

Abstract. *The Historical Context which Generated the Establishment of the Ghettos in Northern Transylvania (1944).* The anti-Semite politics from Hungary was expressed, firstly, by the legislative measures from the interwar period whose result was extremely damaging for the Jews from Hungarian state territory. After August 30, 1940 when the North-Eastern Transylvania was annexed by the Horthy Hungary after the well known Fascist diktat from Vienna, the situation of the Romanians and Jews aggravated considerably, especially in the summer of 1944, when the governors from Budapest rushed to apply "the final solution" of Nazi facture, namely the elimination of the Jews from Europe. The author presents in the above mentioned study exactly this political landscape marked by an extreme anti-Semitism, bringing into discussion the anti-Jewish laws especially the ones from the time of the Second World War. It is about, practically, by the historical context of the establishment of the ghettos in Northern Transylvania, including the one from Oradea, which was the largest in Hungary. I come up with the idea that such a tragic reality was possible because of the fascist ascension and of their tendency to apply the "final solution" in the issue of the Jews from Northern Transylvania by the Horthy authorities

Keywords: *Oradea, historical context, anti-Jewish legislative measures, Hungary, 1944.*

S-a afirmat, referitor la tragedia evreilor din Oradea anului (1944), că în trecutul multimilenar al aşezării de pe Crişul Repede este greu de găsit un episod de o mai mare cruzime manifestată de autorităţi faţă de o parte a cetăţenilor săi, mai concret faţă de populaţia evreiască. Au dispărut din peisajul Oradiei aproape treizeci la sută dintre locuitorii (capabili şi merituoşi), datorită demenţei declanşate de ura rasială.

Un oraş a fost Oradea la începutul anului 1944 şi cu totul altul în vara aceluiaşi an, după deportarea locuitorilor săi evrei. Ulterior a fost declarată, cu satisfacţie - în presa maghiară locală - de către administraţia horthystă a vremii, „judenfrei” (liberă/fără de evrei). A fost o tragedie umană de proporţii catastrofale, care a dus la distrugerea a aproape 85-90% dintre locuitorii evrei ai Transilvaniei de Nord şi ai oraşului de pe Crişul Repede.

Reconstituirea *contextului istoric* care a favorizat apariţia ghetourilor din nordul Transilvaniei este un demers ştiinţific necesar. Aproximativ o jumătate din suprafaţa judeţului Bihor, cu capitala sa, municipiul Oradea, s-au aflat în teritoriul cedat de România (sub presiunea Germaniei naziste şi Italiei fasciste), Ungariei

---

* Prof.dr. - Universitatea din Oradea; e-mail: antoniofaur@yahoo.com

horthyste. Suprafață totală cedată era de aproximativ 43.591 km², cu o populație de aproximativ 2,5 milioane locuitori¹.

„Această suprafață, la modul concret, includea jumătatea de nord-est a Transilvaniei, cuprinzând județele Sălaj, Maramureș, Bistrița-Năsăud, Ciuc și Someș, cea mai mare parte a județelor Bihor, Trei Scaune, Mureș-Turda și părți din județul Cluj”². Spațiul la care ne referim a fost denumit în documentele vremii *Transilvania de Nord*, sudul acestei provincii rămânând sub administrație românească.

Prin urmare, Transilvania de Nord s-a aflat, pentru o perioadă de patru ani, din septembrie 1940, până în octombrie 1944, sub administrație ungară horthystă. Aceasta a însemnat, pentru populația evreiască și românească de aici, declanșarea unui lung cortegiu de suferințe, datorate politicii de deznaționalizare, purificare etnică și a aplicării – față de evrei – a „soluției finale”, în anul 1944. Din cei peste 164.000 de evrei aflați pe teritoriul Transilvaniei de Nord în toamna anului 1940³, 133.000 au fost deportați și aproximativ 85% dintre aceștia au fost pieriți în timpul Holocaustului, în lagărele de concentrare germane sau victime ale detașamentelor de muncă forțată.

După primul război mondial, politica antisemită a guvernului de la Budapesta a început să se manifeste și s-a accentuat în mod treptat, trecând prin mai multe etape succesive, legislație discriminatoare, diverse interdicții, ajungându-se, după declanșarea războiului, la lipsirea de drepturi civile, apoi de proprietăți și bunuri, la obligativitatea muncii pentru bărbații evrei, între anii 1942-1944. Ea a atins punctul culminant prin aplicarea *soluției finale*, în primăvara-vara anului 1944, adică prin ghetozarea și deportarea evreilor în lagărele de exterminare naziste.

A fost, atât pentru cei evreii ortodocși, cât și pentru neologii mai bine integrați culturii maghiare, unii chiar asimilați prin creștinare, o lovitură cumplită și o perioadă tragică datorită modul cum au fost tratați de statul ungar horthyst. Din păcate, excepțiile de la deportare, care au existat și s-au datorat mai ales meritelor unor veterani din primul război mondial sau chiar sportivi medaliați, au fost extrem de puține.

După anexarea teritoriului de nord al Transilvaniei, în septembrie 1940, a fost introdusă și aici legislația antisemită din Ungaria: „În Transilvania de Nord, trecerea sub administrație ungară a însemnat introducerea legislației antievreiești din Ungaria”⁴, fapt care i-a trezit, e drept, nu de la bun început, la dura realitate pe unii evrei care credeau/sperau că așa-numita „epoca de aur” din timpul perioadei dualiste se va reîntoarce, și le va aduce o considerabilă îmbunătățire a situației lor:

„Iluzia multora dintre acești evrei că anexarea regiunii de către Ungaria era un semn al reîntoarcerii la perioada de aur a lăsat repede loc neîncrederii și

¹ Comisia Internațională pentru Studiarea Holocaustului în România, *Raport final* (președinte comisie: Elie Wiesel; ed.: Tuvia Friling, Radu Ioanid, Mihail E. Ionescu), Iași, Editura Polirom, 2004, p. 260; (în continuare *Raport final...*)

² *Ibidem*, p. 260.

³ *Ibidem*, p. 261. „Înainte de împărțirea Transilvaniei, populația evreiască totală se ridica aici la aproximativ 200.000 de persoane. Dintre aceștia, 164.052 trăiau în teritoriile cedate Ungariei”.

⁴ Ladislau Gyémánt, *Evreii din Transilvania*, *Centrul de Studii Transilvane*, Institutul Cultural Român, Cluj-Napoca, 2004, p. 113.

disperării. Autoritățile maghiare nou-instalate nu au pierdut timpul și au trecut la implementarea politicilor și legislației antievreiești care funcționau deja în restul Ungariei (subl.ns.-A.F.)”⁵.

Motivelor inițiale de satisfacție li s-a adăugat și un anumit sentiment de ușurare – care n-a ținut mult timp - datorat antisemitismului manifest din viața politică românească interbelică, mai ales, dar nu numai, acțiunilor violente ale mișcării legionare și apoi a organizației Gărzii de Fier din România.

Politica de intoleranță și de limitare a influenței evreimii în viața internă a societății ungare avea rădăcini vechi, precedentele interbelice manifestându-se foarte devreme, în raport cu alte state europene, după primul război mondial.

Prima măsură antisemită din Ungaria a fost încercarea de limitare a accesului evreilor la învățământul superior („*numerus clausus*”), la începutul anilor '20, când atmosfera politică internă era îmbibată de un antisemitism exacerbant. S-a ajuns, în Europa secolului al XX-lea, la punerea în discuție a „...rezolvării definitive a chestiunii evreiești”, cu mai bine de un deceniu înainte ca hitlerismul să ajungă la putere în Germania.

Astfel, „prin *legea 25* Parlamentul ungar limita la 6% numărul studenților israeliți în instituțiile de învățământ superior și universități”⁶. A fost primul semnal legislativ dat evreimii maghiare că atitudinea guvernului față de ea s-a schimbat, că nu mai trăiau în statul multinațional de dinaintea primului război mondial, care le acordase cetățenia, cu scopul precis al creșterii numărului cetățenilor care s-au declarat maghiari. Sub presiuni europene s-a renunțat, în cele din urmă, la *legea lui numerus clausus*. Ieșirile antisemite au continuat.

În 1921 s-au ridicat alte voci antievreiești, tot mai vehemente, ca și cea a deputatului Gömbös Gyula, care, într-o *Proclamație* rasistă și în studiul *Juden in Ungarn* (Evreii în Ungaria), „de o brutalitate neobișnuită, a cerut rezolvarea definitivă și în cadru național a problemei evreiești”⁷.

Una dintre explicațiile general acceptate pentru acest antisemitism manifest a fost noua realitate demografică a Ungariei postbelice. În noul peisaj etnic al Ungariei, mult mai omogen, evreimea ieșea mai bine în evidență, era mai „vizibilă”. Noii guvernanți nu mai aveau acum nevoie, din punct de vedere politic, de evreime pentru obținerea majorității față de celelalte naționalități din imperiu (români, slovaci, germani, croați, sârbi, ruteni și alții), cum a fost cazul în timpul compromisului dualist (1867-1918), iar evreii reprezentau o forță economică și politică concurențială considerabilă în Ungaria. Acum s-a impus, cu mai multă forță, obsesia necesității asimilării și a altor minorități etnice, pentru a crea o Ungarie cât mai pură etnic.

Dar, evreii asimilați prin creștinare, sau rămăși la cultul mozaic, au continuat să joace un rol esențial în viața economică și culturală a Ungariei trianonice, fiind unul dintre principalii factori de progres și modernizare ai țării și și-au păstrat pozițiile dominante în economie sau cultură.

Din aceste motive, chiar și după adoptarea primelor legi antisemite și izbucnirea războiului, încrederea celei mai mari părți dintre evreii maghiari în statul

---

⁵ *Raport final...*, p. 262.

⁶ Tereza Mózes, *Evreii din Oradea*, București, Editura Hasefer, 1995, p. 169.

⁷ *Ibidem*.

ungar horthyst i-a convins pe foarte mulți dintre ei să rămână buni și loiali cetățeni maghiari, majoritatea, cum am spus, fiind bine integrați sau chiar asimilați în cultura maghiară, unii dintre ei considerându-se chiar unguri de religie mozaică.

Cu toate acestea, atunci când a venit momentul gheitoizării și deportării lor, prea puțini au fost exceptați. *Raportul asupra Holocasutului din România* a surprins tocmai această ironie amară a sorții evreilor rămași în Transilvania de Nord, după Dictatul de la Viena:

„Este una dintre ironiile și tragediile istoriei că, după împărțirea Transilvaniei în 1940, evreii au avut o soartă mult mai rea în partea care i-a revenit Ungariei, țara cu care au menținut atât de multe legături culturale și emoționale, decât în aceea care i-a revenit României, stat identificat cu multe excese antisemite în decursul istoriei sale. Evreii din Transilvania au fost victimele mediului istoric în care au trăit. României i-au respins din cauza afinității lor cu cultura maghiară și, implicit, cu revizionismul și iredentismul maghiar. Ungurii, în special dreapta radicală, i-au acuzat că sunt renegați în serviciul stângii (subl.ns.-A.F.)”⁸.

În momentul când, în primăvara anului 1944, se pregătea gheitoizarea și apoi deportarea lor la Auschwitz, mai erau destui care se legănau în iluziile hrănite de micuniile oficiale, cum că vor fi, în cel mai rău caz, duși și utilizați la munci în Ungaria, dincolo de Dunăre, ceea ce i-a făcut pe unii să renunțe la orice fel de planuri de evadare din ghetou și de fugă în România.

Antisemitismul din societatea ungară, ca și cel general european, nu a dispărut, ci a rămas într-o stare latentă, așteptând momentul favorabil pentru a se manifesta din nou. N-a durat mult până când ocazia s-a ivit, odată cu ascensiunea la putere în Germania a lui Adolf Hitler, în ianuarie 1933, care a deschis drumul politicii revizioniste, agresive și rasiste, la nivel european. De altfel, el avea o parte din originile sale în secolul al XIX-lea.

Au urmat cunoscutele agresiuni naziste din anii 1936-1939 (remilitarizarea Rhenaniei, în martie 1936, Anschluss-ul Austriei, în martie 1938, anexarea regiunii sudete, prin „acordul” de la München, în septembrie 1938, în detrimentul Cehoslovaciei; dezmembrarea Cehoslovaciei prin ocuparea militară a Cehiei în martie 1939 și separarea Slovaciei într-un stat marionetă, sub conducerea Germaniei și, în sfârșit, atacarea Poloniei la 1 septembrie 1939), care au încălcat prevederile Tratatului de la Versailles, și au constituit, astfel, o încurajare directă pentru partidele și mișcările de extremă dreaptă europene, însoțite de înmulțirea măsurilor antisemite. Nici Ungaria acelei perioade nu a făcut excepție adoptând o legislație care urmărea eliminarea treptată a evreilor din viața economică și socială a țării, conform exemplului german.

Prima măsură legislativă antievreiească a sfârșitului anilor '30, de mare impact, a fost *legea XV din 1938*, cu o denumire care nu lasă loc dubiilor cu privire la scopul pentru care fusese adoptată de guvernarea Darányi Kálmán: *În vederea asigurării mai eficiente a unui echilibru al vieții sociale și economice. Aceasta „...limitase la 20% proporția evreilor admiși în profesiile liberale și în funcții publice.”*⁹, prin care, de fapt, se urmărea limitarea șomajului intelectual al

⁸ *Raport final...*, p. 261.

⁹ Ladislau Gyémánt, *op. cit.*, p. 113

maghiarilor, „... în detrimentul evreilor ce activau în acest domeniu”¹⁰, cărora urma să le fie limitată practicarea unor meserii ca medicina, avocatura, ingineria, actoria, funcționari etc. A fost o lovitură serioasă dată drepturilor cetățenești, care, din păcate, nu a întâmpinat nicio opoziție din partea unei societăți conservatoare, conduse încă de o aristocrație depășită de timp și lipsită de o tradiție democratică reală. Pe de altă parte, este adevărat că lipsa experienței „jocului democratic” și, de aici, a unei mentalități de tip democratic, republican, era și o caracteristică general central și est-europeană.

Seria legilor cu caracter antisemit a continuat, în contextul ascensiunii ideologiei cu caracter rasial în Germania și pe continent. Legea din anul 1939 (*Cu privire la limitarea extinderii activității evreilor în viața publică și economică*)¹¹ definea, pe baze rasiale, calitatea de evreu, excluzând evreii din funcțiile publice și presă și „...limita la 6% accesul la profesiunile liberale, în domeniul medical, în cel artistic, în învățământul superior, la autorizațiile de practicare a meseriilor, la furniturile publice. Proprietățile funciare și imobiliare evreiești urmau a fi expropriate în favoarea statului. Proporția funcționarilor evrei în întreprinderile particulare era limitată la 12% din numărul total al acestei categorii. A fost retras dreptul la cetățenie evreilor naturalizați după 1 iulie 1914”¹².

Declanșarea războiului cu Uniunea Sovietică în vara anului 1941 a accelerat adoptarea legislației antievreiești cu caracter rasial. Acum evreii erau tratați ca un element nociv și periculos, care trebuia îndepărtat definitiv din corpul națiunii ungare, prin interzicerea căsătoriilor mixte și a raporturilor intime cu creștinii. Astfel, legea promulgată în august 1941 *pentru protecția rasială ungară*, interzicea căsătoriile mixte (între evrei și neevrei) și relațiile extraconjugale dintre aceștia. Conform acestei legi, copiată după cele de la Nürnberg (din 1935), era declarat evreu oricine avea doi bunici evrei¹³, ceea ce echivala, practic, cu excluderea lor din viața socială.

Primele acțiuni represive s-au îndreptat împotriva evreilor care, conform punctului de vedere oficial, nu erau de încredere pentru statul ungar, așa-numiții „evrei apatrizi”. Aceștia au fost primii arestați și deportați, deoarece nu erau cetățeni maghiari la 1 iulie 1914, adică la începutul primului război mondial. A fost mai ales cazul evreilor din Maramureș și Satu-Mare, crunt loviți de această prevedere:

„Foarte greu au fost lovite multe dintre comunitățile din județele Maramureș și Satu-Mare, unde un număr nedeterminat de evrei au fost arestați ca străini. Între 16.000 și 18.000 de evrei au fost deportați din întreaga Ungarie lângă Kamenet-Podolsk, unde cei mai mulți dintre ei au fost uciși la sfârșitul lui august 1941” (subl.ns.-A.F.)¹⁴.

A fost și situația evreilor bucovineni care, după ultimatumul sovietic dat României, în 26 iunie 1940, se refugiaseră în diverse regiuni ale României, unii dintre ei în Transilvania de Nord, chiar la Oradea. Sub pretextul unor acțiuni împotriva partizanilor, în zona Novi Sad (Ūjvidek), în perioada 4-29 ianuarie 1942

¹⁰ Tereza Mózes, op. cit., p.169

¹¹ *Ibidem*, p. 170.

¹² Ladislau Gyémánt, op. cit., p. 123.

¹³ *Ibidem.*, p. 170.

¹⁴ *Raport final*, ...p. 263.

au fost asasinați peste 3000 de civili evrei și sârbi, de către autoritățile de ocupație maghiare.

Orădeanca Eva Heyman relatează, în jurnalul ei, cazul prietenei sale, Clara Müntzer (deportată împreună cu familia sa, pentru că tatăl său era evreu originar din Bucovina, prin urmare apatrid¹⁵).

Prin urmare, la sfârșitul anului 1941, situația evreimii maghiare se agravase semnificativ, dar aceasta nu se simțea, încă, amenințată, în mod direct, cu exterminarea. Mulți evrei continuau să creadă că va fi doar o altă perioadă dificilă din îndelungata lor istorie, presărată de tragedii, care va lua sfârșit odată cu încheierea războiului, după care se va reveni la stările de lucruri anterioare. A fost, cum se știe, o eroare fatală, pentru cei mai mulți dintre ei.

O altă măsură represivă, mai ales după începerea războiului în 1941, a fost crearea detașamentelor de muncă forțată¹⁶, pentru toți bărbații încă în putere. „Detașamentiștii”, cum li s-a mai spus, au muncit în Ungaria, iar cei mai puțin norocoși au fost duși, după izbucnirea războiului, la munci pe *frontul de răsărit*, în condiții extraordinar de grele, folosiți chiar *la deminări pe front* (aveau, între altele, sarcina mortală de a detecta minele plantate de sovietici între liniile frontului germano-sovietic), de unde majoritatea nu s-au mai întors:

„S-a introdus munca obligatorie pentru bărbații evrei între 20 și 48 de ani, până în 1943 constituindu-se în Transilvania 74 de detașamente de muncă, având un efectiv de circa 15.000 de persoane. O parte din aceste detașamente au fost folosite în Transilvania pentru exploatarea miniere, forestiere, construcții de căi ferate, lucrări genistice, în timp ce majoritatea lor a ajuns pe câmpurile de luptă de pe frontul din răsărit, pierzându-și o mare parte a efectivelor (circa 85%), datorită utilizării lor în operațiuni de deminare, datorită muncii epuizante la construcții de fortificații (subl.ns.-A.F.)...”¹⁷.

Detașamentele de muncă aveau însă, ca scop final, exterminarea cu precădere a elitei evreiești, intelectuali, oameni de afaceri, medici, funcționari care, datorită statutului lor, nu erau capabili de efort fizic:

„Mulți dintre evreii recrutați pentru acest serviciu erau chemați mai mult pe criterii individuale, decât pe grupe de vârstă. Prin această practică, autoritățile militare se asigurau de recrutarea cu precădere a celor bogăți, a profesioniștilor cunoscuți, a industriașilor și afaceriștilor de frunte, a liderilor cunoscuți ai comunității și ai mișcării sioniste și, mai ales, a celor denunțați de creștinii locali ca elemente rebele. Mulți dintre acești evrei erau total incapabili de muncă fizică sau de orice alt efort și au sfârșit prin a pieri în Ucraina, Serbia și prin alte părți. Nu există date disponibile privind victimele evreiești din Transilvania de Nord ca urmare a sistemului muncii militarizate forțate”¹⁸. Foarte puțini au reușit să

¹⁵ Eva Heyman, *Am trăit atât de puțin*, Editura Alex, București, 1991 (Prefață de Oliver Lustig), p. 50-52

¹⁶ Vezi studiul lui Csösz László, Gidó Attila, *Excluși și exploatați. Munca obligatorie a evreilor din România și Ungaria în timpul celui de-al Doilea Război Mondial*, Institutul pentru Studiarea Problemelor Minorităților Naționale, Cluj-Napoca, 2013, nr. 48, p. 15-33 (pentru situația din Ungaria).

¹⁷ L. Gyémánt, *op. cit.*, p.124.

¹⁸ *Raport final*, ...p. 263.

supraviețuiescă și s-au reîntors, fapt atestat de mărturiile ulterioare. Rata mortalității era foarte ridicată, ceea ce l-a făcut pe fostul ministru al apărării din Ungaria, general-colonelul Nagybacony Nagy Vilmos să relateze, în memoriile sale, că: „...dîn fiecare șapte evrei trimiși în Ucraina șase au pierit de foame, de frig, uciși în băți, împușcați sau arși de vii la Dorosici” (subl.ns.-A.F.)¹⁹.

Supraviețuitorii cumplitelor încercări din detașamente de muncă obligatorie de pe front au rămas marcați pe viață, dar s-au considerat, totuși, printre „norocoșii” care s-au reîntors acasă, de unde mulți au fost deportați în mai-iunie 1944. Și evreii orădeni și bihoreni au fost victime ale acestor detașamente „de exterminare”, formate la Marghita, în nordul județului²⁰. Conform Terezei Mózes, în perioada 1942-1944, în detașamentele de muncă au murit 42.000 de evrei din Ungaria de atunci, inclusiv nordul Transilvaniei și Oradea²¹. Unul dintre orădenii reîntorși, scăpat ca prin minune de la moarte, a fost și jurnalistul și scriitorul Béla Zsolt, tatăl vitreg al Evei Heyman, autoarea *jurnalului* publicat, pentru prima dată în limba română, sub titlul *Am trăit atât de puțin*, în anul 1991, prin grija istoricului Oliver Lustig.

Subscriem punctului de vedere conform căruia sistemul *muncii obligatorii*, care era deja o sarcină grea pentru evrei, începând cu războiul a devenit o instituție antisemită, înjositoare, care a dus la distrugerea unei părți a elitei evreiești. Spre exemplu, în aprilie 1942, Ministerul Apărării a dat o „dispoziție confidențială” către Serviciul Muncii Obligatorii în Interes Public și către comandanții de divizie, potrivit căreia 10-15% dintre cei concentrați trebuiau să fie evrei <<cunoscuți și cu prestigiu, datorită numelui ori situației lor materiale>>. În cazul lor nu mai trebuia respectată decizia care stabilea limita de vârstă superioară pentru cei care își îndeplineau serviciul militar pe front la 42 de ani. Ca urmare, personalități de religie mozaică au ajuns pe front cu miile, iar o mare parte a acestora a pierit. Conform unor relatări ale gardienilor, „evreii proeminenți aveau parte uneori de tratamente deosebit de rele”²². Bela Zsolt, în cartea sa de memorii, intitulată *Kilenc koffer (Nouă valize)*, publicată inițial sub formă de foileton în paginile ziarului *Haladás (Progresul)* din Budapesta, descrie experiențele proprii trăite (în perioada când a lucrat în detașamentele de muncă forțată din Ucraina), riscul muncii de depistare minelor pe care o efectuau echipele de deminare:

„...pe vreme frumoasă căutătorul de mine recunoștea de bine de rău semnele suspecte sau, cel puțin, simțea instinctiv că în apropiere este amenințat de un pericol, dar pe burniță, în noroiul frământat de zloată, urmele se pierdea cu totul, zăpada făcea și ea imposibilă orice orientare, în ambianța plumburiu cenușie

¹⁹ Oliver Lustig, *Denaturări și falsificări care jignesc și profanează memoria victimelor terorii horthyste*, publicat în *Magazin istoric*, nr. 5, 1987 și republicat în *Romanian Historical Studies*, 1996, p.5-6; Vezi și Oliver Lustig, *Jurnal însângerat*, Editura Militară, București, 1987, p. 55, unde autorul mai menționează faptul că abuzurile erau cunoscute la nivel ministerial, de vreme ce: „După război, în arhiva Ministerului de Război se va găsi un *memoriu* înaintat la sfârșitul lui 1942, referitor la abuzurile cotidiene ce se săvârșeau pe front și în spatele frontului”, dar nu s-a luat nicio măsură.

²⁰ *Ibidem*, p. 176-183.

²¹ Tereza Mózes, *op. cit.*, p. 183.

²² Csösz László, Gidó Attila, *Excluși și exploatați...*, p. 20.

deprimantă chiar sensibilitatea nervoasă se estompa, detașamentistul nu simțea catastrofa din imediată apropiere, nu reacționa la primejdie(subl.ns.-A.F.)”²³.

Urmare a chinurilor și suferințelor zilnice îndurate, care-i aduceau la capătul rezistenței fizice și morale, mulți evrei, dar și români, membri ai acestor așa-zise detașamente de muncă, își doreau sfârșitul, pentru a pune capăt unei vieți de chin. Numai cei mai puternici, mai tineri și mai norocoși, au reușit să scape de aceste cumplite încercări, cum a fost și cazul scriitorului Béla Zsolt, salvat, ca prin minune, de intervențiile soției sale, Ági, la Ministerul de Război de la Budapesta și reîntors în Oradea în 1944, chiar înainte ghețozare.

Ocuparea Ungariei a fost unul din momentele esențiale în aplicarea *soluției finale* în Ungaria. Pentru o perioadă de aproximativ patru ani, chiar în condițiile dure ale unei politici antisemite care s-a intensificat gradual, evreii maghiari au supraviețuit și continuau să spera că vor supraviețui grelelor încercări din Ungaria ultimilor ani, care nu luase decizia ghețozării și deportării lor în lagăre de concentrare:

„În ciuda numărului mare de victime și de măsuri discriminatorii, totuși majoritatea evreilor din Transilvania de Nord, ca și aceia din Ungaria în general, trăiau într-o relativă siguranță fizică, fiind convinși că vor continua să se bucure de protecția guvernului conservator-aristocratic. Această convingere a fost complet răsturnată după ocuparea Ungariei de către Germania, la 19 martie 1944 (subl.ns.-A.F.)”²⁴.

Situația s-a schimbat în mai rău, în scurt timp, datorită evoluției nefavorabile de pe frontul de Est pentru Germania nazistă și aliații săi. Informațiile cu privire la unele tratative cu aliații pentru ieșirea Ungariei din război și victoriile Armatei Roșii din 1943 și din 1944, care înainta ca un tăvălug de neoprit, i-au întărit lui Hitler convingerea că exista posibilitatea unor defecțiuni în rândul aliaților Germaniei, în sensul ieșirii din alianță a Ungariei. Din acest motiv, el a considerat necesară, pentru securitatea Reich-ului, ocuparea militară a Ungariei:

„Ocupația în sine a fost precedată, la 18 martie, de o întâlnire între Hitler și Horthy la Schlöss-Klesheim, în timpul căreia conducătorii de stat maghiari, confrunțați cu un fapt accompli, nu numai că au cedat ultimatumului Führer-ului, dar au și aprobat trimiterea câtorva sute de “muncitori evrei pentru a lucra în industria și întreprinderile agricole germane”. Acest acord a fost exploatat de oficialitățile germane și maghiare cu rolul de “cadru legal” al implementării Soluției Finale în Ungaria” (subl.ns.-A.F.)²⁵.

În acest scop a fost adus la putere noul guvernul condus de Döme Stöjay, simpatizant declarat al Germaniei naziste, fost ambasador la Berlin, care poartă responsabilitatea, alături de guvernul lui Ferenc Szalasi, șeful Partidului Crucilor cu Săgeți, instalat mai târziu, la 15-16 octombrie 1944, pentru tragedia evreimii maghiare. A fost momentul crucial în procesul de distrugere a evreilor din Ungaria horthystă, când „...naziștii și complicii lor maghiari au decis să implementeze “soluția” chestiunii evreiești în Ungaria cu o rapiditate năucitoare”²⁶.

²³ Tereza Mózes, *op. cit.*, p.177

²⁴ *Raport final...*, p. 263

²⁵ *Ibidem.*

²⁶ *Ibidem.*

Este obligatoriu de menționat că trupele Wehrmacht-ului au fost însoțite de un grup, o așa-numită „brigadă specială” sau „comando”, condus de unul dintre călăii evreilor europeni. Acesta era „...sprjinit în munca sa de împuternicitul lui Hitler pentru Ungaria, Veessenmayer, și de Hain Péter, șeful Poțiției politice ungare”²⁷. A urmat, în după-amiaza zilei de 19 martie, o ședință la sediul Comunității Evreilor din Budapesta, împreună cu Gestapoul, ceea ce a însemnat că guvernul nu mai asigură protecția evreilor maghiari: „...a devenit evident că guvernul a dat mână liberă germanilor în ceea ce privește atitudinea față de evrei”²⁸. Mai mult, s-a creat o colaborare între guvern și „comandoul” condus de Eichmann, în vederea aplicării „soluției finale”:

„Deși relativ mic în număr – commando-ul cuprindea circa doar 100 de SS-iști - a reușit să își îndeplinească misiunea, în principal datorită faptului că primise sprijin deplin din partea guvernului maghiar recent înființat. Guvernul lui Döme Sztójay, pe care Horthy l-a instituit constituțional la 22 martie, 1944, a pus instrumentele puterii statale – jandarmeria, poliția și serviciul civil – la dispoziția naziștilor (subl.ns.-A.F)”²⁹.

Așadar, fără sprijinul logistic al administrației ungare nu s-ar fi putut realiza, într-un timp atât de scurt și cu atâta eficiență, deportarea a peste 437.000 de evrei maghiari la Auschwitz-Birkenau, în primăvara și la începutul verii fatidicului an 1944. Viteza neobișnuită a ghețozării și deportărilor a fost determinată și de războiul paralel al lui Hitler cu evreei, de teama că rapida înaintare a Armatei Roșii în Estul Europei i-ar fi putut salva.

La patru luni de la momentul deportărilor evreilor din Oradea, orașul a fost eliberat de armatele române și sovietice (la 12 octombrie 1944), dar în el nu mai existau evrei. Rolul administrației maghiare horhyste, de la primari la jandarmerie, poliție și lucrătorii de la căile ferate maghiare, nu poate fi ignorat sau minimalizat. Au fost, e drept foarte puține situații, când unii funcționari și-au dat demisia, preferând să plece din posturi, refuzând astfel să pună în aplicare deciziile criminale ale guvernului, cum a fost cazul lăudabil al primarului orașului Oradea de atunci, István Soos. El a fost înlocuit însă de viceprimarul Lászlo Gyapay, un personaj de tristă amintire, autorul ghețozării și deportării evreilor orădeni și bihoreni, condamnat de Tribunalului Poporului de la Cluj, în contumacie, la moarte, pentru crime împotriva umanității.

În lunile martie și aprilie a început *seria măsurilor luate cu scopul ghețozării populației evreiești* din Transilvania de Nord și, deci, din Bihor și Oradea.

Au urmat o avalanșă de ordonanțe și dispoziții, care restrângeau sau anulau drepturile evreilor: la 29 martie: - „declararea mijloacelor de transport pe drumurile publice aflate în proprietatea evreilor”; în aceeași zi, ordinul nr.1210/1944 (sistarea activității evreilor în serviciile și însărcinările publice, precum și a avocaților”); la 31 martie ordonanța - nr. 1220/1944 („problema prezenței evreilor în Camera presei, precum și în cea de teatru și film”); în aceeași zi, ordonanța nr. 1200/1944,

²⁷ Tereza Mózes, *op. cit.*, p.183

²⁸ *Ibidem.*

²⁹ *Raport final...*, p. 263-264

prin care „este interzisă folosirea neevreilor, bărbați sau femei, ca angajați casnici în familii care au membri evrei”.

Tot la 31 martie s-a discutat obligativitatea unui semn distinct pentru evrei, o stea galbenă cusută pe haine (a cărei obligativitate a intrat în vigoare la 5 aprilie) și s-a revenit asupra definirii calității de evreu pe baze rasiale, în funcție de buncii evrei³⁰.

În urma întâlnirii din 4 aprilie, la care au participat între alții și László Baký, subsecretar de stat la Ministerul de Interneși și lt.- col. László Ferenczy, ofițerul de jandarmerie responsabil cu ghetoizarea și deportarea evreilor, a fost adoptat decretul nr. 6163/1944, întocmit de Endre László, subsecretar de stat și el în cadrul Ministerului de Interne, prin care „...s-au stabilit procedurile de urmat în campania premergătoare *Soluției Finale* a chestiunii evreiești în Ungaria”³¹. Reproducem, în continuare, pe scurt, conținutul ordinului secret:

„Guvernul, în scurt timp, va curăța țara de evrei. Evreii, fără considerare de sex sau vârstă, vor fi transportați în lagărele de concentrare designate. Strângerea evreilor va fi făcută de poliție și jandarmerie. Autoritățile locale să designeze lagărele corespunzătoare. Evreii vor fi deportați. transportarea lor se va face pe tren, ca prizonieri. Evreii nu vor avea dreptul de a lua cu ei decât îmbrăcămintea ce este pe corpul lor, cel mult un schimb de lenjerie, alimente cel puțin pe 14 zile și greutatea pachetului maxim de 50 de kg. Nu vor avea dreptul de a duce cu ei bani, bijuterii sau obiecte de valoare. Conform alineatului ultim, acest ordin a fost comunicat tuturor subprefecților, primarilor, comandanților legiunilor de jandarmi, prefecturilor, poliției etc.” (subl.ns.-A.F.)³².

Au urmat vizite și întâlniri ulterioare în care subsecretarul de stat la interne, Endre László, a explicat și clarificat cum trebuie aplicate procedurile decretului care stipula și faptul „...că evreii trebuiau să fie concentrați în depozite goale, abandonate, fabrici abandonate sau neoperaționale, cărămidării, stabilimente ale comunității evreiești, școli și birouri administrative evreiești, și sinagogi (subl.ns.-A.F.)”³³.

Scopul acestor măsuri a fost acela de a pregăti ghetoizarea evreilor prin izolarea și marcarea lor în societate, ca distincți, ca necreștini, ca rasă aparte, care nu mai era dezirabilă. Ostilitatea deschisă față de evrei a fost promovată public de către ministrul secretar de stat de la interne, unul dintre responsabilii pentru aplicarea „soluției finale”, Endre László, care, într-o cuvântare ținută la radioul din Budapesta, afirma următoarele:

„Vremea experimentelor și a jumătăților de măsură a trecut și, în folosul națiunii, este nevoie în toate domeniile de măsuri rapide și hotărâte..., convingerea noastră de nezdruncinat o sintetizăm în ideea că, pentru rasă maghiară, evreimea reprezintă un element nedorit atât din punct de vedere moral, cât și spiritual și fizic. Având această convingere trebuie căutată acea rezolvare care să excludă și să preîntâmpine complet prezența evreilor în viața maghiarimii...Dezevrezarea

³⁰ Tereza Mózes, *op. cit.*, p.185.

³¹ *Raport final...*, p. 264.

³² Institutul pentru Studiarea Holocaustului din România „Elie Wiesel”, Asociația Evreilor din România Victime ale Holocaustului, *Procesul ghetourilor din Nordul Transilvaniei. Actul de acuzare; Sentința*, vol. I, (volum alcătuit de Oliver Lustig, Editura AERVH, București, 2007, p. 28-29.

³³ *Ibidem.*

*fizică și spirituală a țării este interesul maghiarilor și de aceea o vom duce neapărat la îndeplinire*³⁴.

Firește, au urmat ultimele măsuri administrative pentru aplicarea „soluției finale”. Se pune problema în modul următor: regiunile estice ale Ungariei, aceasta însemnând Rutenia subcarpatică și Transilvaniei de Nord-Est, aflate în prima linie a frontului care se apropia, să fie primele golite de evrei, sub pretextul eliminării oricăror posibilități de conspirații, „pentru a proteja interesele Axei de mașinațiile iudeo-bolșevice”³⁵.

Transilvania de Nord cuprindea Districtele IX și X ale Jandarmeriei și constituia Zona Operațională II. Deportarea a început din Rutenia Sucarpatică și Transilvania de Nord, primele zone care trebuiau să fie dezvezivate. În nord, Maramureșul de azi a fost inclus în prima zonă care a început ghetozările și deportările mai devreme. Pentru această zonă Endre Lászlo, numit și „călăul evreilor maghiari”, s-a deplasat la Muncacevo, în 12 aprilie 1944, pentru a da instrucțiunile necesare ghetozării. Pentru zona a doua, adică restul Transilvaniei de Nord s-a deplasat pentru întâlniri cu reprezentanții administrației locale la Satu-Mare, în 26 aprilie și la 28 aprilie la Târgu-Mureș. *La 30 aprilie a apărut și la primăria Oradiei*³⁶, unde în timpul unei ședințe s-a hotărât consituirea ghetoului: locul, modalități de transport, perioada în care să se desfășoare întreaga acțiune. *Trei zile mai târziu, pe data de 3 mai viceprimarul Gyapay anunța deschiderea ghetoului și începutul ghetozării.*

Acestea au fost, în linii mari, principalele evenimente și momente care au constituit *contextul istoric* al creării ghetourilor în Transilvania de Nord.

Este evident că momentul organizării ghetourilor din nordul Transilvaniei, inclusiv a celui orădean, a fost rezultatul atât al unor cauze de lungă durată, constând în atitudinea antisemită generalizată la nivelul guvernului și mai ales a administrației centrale și locale, dar și al unei părți a societății ungare, iar ocazia a fost oferită de ocupație militară germană de după 19 martie 1944. Acest adevăr a fost exprimat de cercetătorii Gábor Kádár și Zoltán Vági, și anume că: „...the annihilation of the Hungarian Jews <<was caused by the tragic meeting>> of Nazi Germany's program of extermination and an attitude of exclusion that had been present in Hungarian society for centuries”³⁷.

Politica antisemită, așadar, și-a atins apogeul prin aplicarea „soluției finale” naziste, adică prin ghetozarea și deportarea mării majorității a populației evreiești din Transilvania de Nord, în lagărele morții din Polonia desființată și aflată sub ocupație germană.

---

³⁴ *Ibidem*, p. 186.

³⁵ *Ibidem*.

³⁶ Tereza Mózes, *op. cit.*, p.193.

³⁷ Gábor Kádár and Zoltán Vági *A végső döntés. Berlin, Budapesta, Birkenau 1944* (Budapest: Jaffa Kiadó, 2013) 234-236, (apud Attila Gidó, „The Hungarian Bureaucracy and the Administrative Costs of the Holocaust in Northern Transylvania”, în *Hungarian Historical Review* 4, nr. 3, 2015, p. 645: (traducere.: „...anihilarea evreimii ungare a fost cauzată de tragica întâlnire dintre programul de exterminare al Germaniei naziste și excluderea prezentă în societatea ungară de secole”).

RECENZII
BOOK REVIEWS

Națiunea imaginată. Concepte și etape în construirea identităților naționale europene. In Honorem prof. univ. dr. Sever Dumitrașcu (coord. Sorin Șipoș, Gabriel Moisa, Dan Octavian Cepraga, Ion Eremia, Laura Ardelean, Radu Romînașu), Academia Română – Centrul de Studii Transilvane, Editura Episcopiei Devei și Hunedoarei, Cluj-Napoca/Deva, 2019, 503 p.

Radu DAVID*

Volumele dedicate unor mari magiștri reprezintă o frumoasă tradiție încetățenită în mediul academic. Opul de față este închinat personalității profesorului universitar doctor Sever Dumitrașcu, care în 2017 împlinea opt decenii de viață și 55 de ani de activitate neîntreruptă pe tărâmul muzei Clio¹. Pentru coordonarea acestui volum și-au dat mâna colaboratori și foști studenți și doctoranzi ai magistrului din trei instituții de învățământ superior: Universitatea din Oradea (Sorin Șipoș, Gabriel Moisa, Laura Ardelean, Radu Romînașu), Universitatea din Padova (Dan Octavian Cepraga), Universitatea de Stat din Moldova - Chișinău (Ion Eremia). Volumul cuprinde 26 de contribuții, semnate de 28 de autori, grupate în trei secțiuni. Menționăm și contribuția logistică meritorie a Episcopiei Devei și Hunedoarei la editarea acestei cărți.

Prima secțiune este una introductivă și conține cinci contribuții privitoare la personalitatea și opera cercetătorului și profesorului Sever Dumitrașcu.

În „Profesorul universitar Sever Dumitrașcu la moment aniversar”, Constantin Bungău, rectorul Universității din Oradea, realizează o scurtă trecere în revistă a carierei de profesor și cercetător a celui care s-a alăturat corpului profesoral al Institutului Pedagogic de 3 ani din Oradea, în 1964, așadar la un an de la reînființarea învățământului superior la Oradea, odată cu deschiderea secției Istorie-Geografie în cadrul acestuia. Va fi asistent, până în 1970 și lector universitar între 1970-1977, până la desființarea Facultății de Istorie-Geografie din cadrul Institutului. Din 1972 ocupă și funcția de director al Muzeului Țării Crișurilor, instituție pe care a condus-o până în anul 1990, când revine la universitate, în calitate de conferențiar universitar, odată cu reînființarea specializării Istorie-

---

* doctorand la Școala Doctorală de Istorie, Universitatea din Oradea

¹ Nu este primul volum aniversar dedicat distinsului profesor și arheolog. Amintim și volumele anterioare: *Adevărul omeneste posibil pentru rânduirea binelui* – volum omagial dedicat profesorului Sever Dumitrașcu la împlinirea vârstei de 65 de ani, Universitatea din Oradea, Muzeul Țării Crișurilor, Fundația Culturală „Munții Apuseni”, Oradea 2001; culegerea de studii editată cu prilejul împlinirii vârstei de 70 de ani: Sever Dumitrașcu, *Scrieri arheologice privind istoria Daciei Apusene*, Editura Europrint, Oradea, 2007 (volum îngrijit de Laura Ardelean și Florin Sfrengeu), dar și volumul editat de Muzeul Țării Crișurilor din Oradea, cu prilejul împlinirii vârstei de 80 de ani: *80. Sever Dumitrașcu in honorem*, Editura Muzeului Țării Crișurilor, Oradea, 2018 (coordonat de dr. Ioan Crișan, dr. Aurel Chiriac și dr. Gabriel Moisa).

Geografie. Din 1994 a ocupat postul de profesor universitar, deținând și diverse funcții academice, precum cea de șef de catedră/director de departament pentru Istorie între 1998 și martie 2004. Constantin Bungău remarcă faptul că viața și cariera profesorului Sever Dumitrașcu se suprapun cu istoria modernă a Universității din Oradea: „Și iată, domnia sa este, în acest mod, un fondator de instituție și un slujitor al acesteia, de la începuturile ei și până în prezent.” În câteva cuvinte, foarte potrivite contextului, domnul rector recunoaște rolul unei mari personalități în conturarea istoriei unei instituții: „De aceea Universitatea din Oradea, instituția pe care distinsul profesor a slujit-o cu profesionalism și devotament dorește să-i aducă un omagiu prin editarea acestui volum în onoarea distinsului profesor. De fapt, universitatea pe care a slujit-o încă din perioada sa de început, se onorează pe sine, prin acest gest de normalitate, într-o lume în care, din păcate, uităm tot mai mult de magiștrii noștri, de întemeietorii de școală și de domenii de cercetare.” (p. 7)

În continuare, prof. univ. dr. Ioan Horga, decanul Facultății de Istorie, relații Internaționale, Științe Politice și Științele Comunicării, din cadrul Universității Oradea, realizează un portret de suflet al OMULUI: „Sever Dumitrașcu – un spirit universalist într-un pedagog de suflet”, subliniind calitățile umane ale acestuia, popularitatea extraordinară în rândul studenților și spiritul său enciclopedic, deschis și către alte epoci istorice și domenii ale culturii.

Profesorul Ioan Derșidan, de la Literale orădene, își intitulează materialul „Triptic Sever”, uzitând de un evident joc de cuvinte. Revenind obsesiv la vara anului 1969, anul în care „primii cosmonauți coborau pe lună, noi le transmitem căldura și botezul pământului dintr-un șantier arheologic studentesc, din partea de nord-vest a României”, an în care a cunoscut pasiunea arheologului Sever Dumitrașcu pentru tainele pământului, Ioan Derșidan rememorează revistele întemeiate de profesorul Sever Dumitrașcu, încredințat de puterea cuvântului scris: *Crisia* (1971), *Nymphaea* (1973), *Biharea* (1973), *Gaudeamus* – revista studenților orădeni de la Institutul Pedagogic de 3 Ani, *Analele Universității din Oradea, seria Istorie*, și revista *Munții Apuseni* (la toate acestea am mai adăuga noi și *Crișana Antiqua et Medievalia*, cu o apariție efemeră). În câteva rânduri extrem de izbutite, creionează personalitatea marcată de umanism și moralitate a magistrului: „În privința opțiunii pentru valori și caractere profesorul Sever Dumitrașcu a rămas neschimbat și exigent. Sub bonoma înfățișare a celui aplecat mereu peste margine trăiește intens un idealist și un umanist. Experiențele și achizițiile intelectuale ale lui Sever Dumitrașcu s-au răspândit benefic asupra tinerilor, prietenilor și colaboratorilor. Climatul curat din jurul său, intelectualitatea și moralitatea înaltă au menținut aproape de profesor caractere puternice și profesioniști redutabili.” (p. 19)

Laura Ardelean, fostă studentă și doctorand a profesorului Sever Dumitrașcu, sintetizează preocupările magistrului cu privire la Preistoria Crișanei. Să remarcăm că Laura Ardelean nu este la primul studiu dedicat operei mentorului său². Aceasta

² Mai amintim în acest sens: Laura Ardelean, „Sever Dumitrascu and *The Archive of Humanity*”, în *Analele Universității din Oradea, seria Istorie-Arheologie*, tom XXVI, 2016, pp. 193-196; Idem, „Sever Dumitrașcu – între arheologie și literatură”, în Sever Dumitrașcu, *Scrisori arheologice privind istoria Daciei Apusene*, pp. 11-30, Editura Europrint, Oradea, 2007, volum îngrijit de Laura Ardelean și Florin Sfrengu.

subliniază că Preistoria nu a fost domeniul predilect de studiu al profesorului Sever Dumitrașcu, acesta aplecându-se în mod special asupra perioadei dacice și a mileniului I d.Hr., însă nu a neglijat alte perioade istorice, atunci când de sub șpaclul său au apărut materiale aparținând altor epoci. Sunt amintite șantiere arheologice și studii dedicate neoliticului, perioadei de tranziție la Epoca Bronzului, Epocii Bronzului, finalului Epocii Bronzului, prima și a doua vârstă a fierului, acoperind geografic teritoriul Crișanei, de la Mureș - în sud și până la Someș - în nord.

În finalul acestui grupaj introductiv, Florin Sfrengu, un alt fost student și doctorand al profesorului Sever Dumitrașcu, își îndreaptă atenția supra cercetărilor realizate de acesta cu privire la istoria Crișanei între secolele III-XIII d.Hr. Remarcăm că Florin Sfrengu s-a aplecat cu o oarecare constanță asupra operei celui pe care l-a înlocuit la catedră, din 1997 și până în prezent dedicând acestui subiect peste 10 studii³. Este trecut în revistă un vast material, zeci de situri arheologice, analizate în zeci de studii și câteva lucrări de sinteză, dintre care amintim: *Dacia Apuseană. Teritoriul dacilor liberi din vestul și nord-vestul României în vremea Daciei romane*, publicată în 1993, la origine teză de doctorat susținută în 1978, la Universitatea din București, sub conducerea prof. univ. dr. Dumitru Berciu, după decesul primului coordonator – prof. univ. dr. Constantin Daicoviciu, de la universitatea clujeană; monumentală monografie dedicată cetății Biharea⁴; *Scieri arheologice privind istoria Daciei Apusene*, o culegere de studii îngrijită de Florin Sfrengu și Laura Ardelean, apărută în anul 2007 la Editura Europrint din Oradea și *Crișana. 1000 de ani de istorie (300-1300) A.D. Pământul, oamenii și geniul creației lor*, apărută la Editura Universității din Oradea în 2013.

Secțiunea următoare, „Națiunea imaginată. Concepte și etape în construirea identităților naționale europene (secolele XIII-XIX)” găzduiește 11 studii, redactate de 13 autori.

³ Florin Sfrengu, „Profesorul Sever Dumitrașcu la 60 de ani”, în *Munții Apuseni*, IV, Oradea, 1997, pp.42-44; Idem, „Din activitatea didactică a profesorului Sever Dumitrașcu”, în *Adevărul omeneste posibil pentru rânduirea binelui*, Oradea, 2001, pp. 53-58; Idem, „Câteva aspecte privind contribuția profesorului Sever Dumitrașcu la cunoașterea epocii vechi românești”, în vol. Sever Dumitrașcu, *Scieri arheologice privind istoria Daciei Apusene*, Editura Europrint, Oradea, 2007, pp. 37-40; Idem, „Archaeologist and Professor Sever Dumitrașcu at the age of 75. Aspects on his Scientific Activity”, în Florin Sfrengu, Eva Gyulai, Sorin Șipoș, Delia Radu (coordinatori), *History and Archaeology in Central Europe. New Historiographical Interpretations*, Oradea, 2011, pp. 9-16; Idem, „Archaeologist Sever Dumitrașcu. Contribution to The Knowledge of the History and Culture of the Free Dacians of Roman Era in The Northwestern Romania”, în *Analele Universității din Oradea*, seria Istorie-Arheologie, tom XXII, Oradea, 2012, pp.176-187; Idem, „Arheologul și profesorul Sever Dumitrașcu la 75 de ani. Aspecte privind activitatea științifică”, în *Crisia*, XLII, Oradea, 2012, pp.191-196; Idem, „Contribuția arheologului Sever Dumitrașcu la cunoașterea istoriei Crișanei în mileniul I A.D.”, în G. Moisa, S. Șipoș, I. Șarov (coordonatori), *Statutul istoriei și al istoricilor în contemporaneitate*, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2013, pp. 288-297; Idem, „Sever Dumitrașcu. Biobibliografie”, în Ioan Crișan, Aurel. Chiriac, Gabriel Moisa (coordonatori), *80 Sever Dumitrașcu in honorem*, Editura Muzeului Țării Crișurilor, Oradea, 2017, pp.19-42.

⁴ Sever Dumitrașcu, *Biharea. Săpăturile arheologice din anii 1973-1980*, Editura Universității din Oradea, Oradea, 1995.

Ion Alexandru Mizgan continuă preocupări mai vechi legate de cruciada a IV-a și Imperiul Latin de Constantinopol, în „Henric de Hainault (1206-1216), salvatorul Imperiului latin de Constantinopol”, detaliind câteva aspecte din viața celui care i-a urmat la tronul noului imperiu fratelui său, Balduin, și care a reușit să stabilizeze noul stat creat de cruciați în jurul vechii capitale a Imperiului de răsărit. Studiul se axează pe abilitatea acestuia de a păstra un echilibru între interesele Veneției, statul vlaho-bulgar al Asăneștilor și susceptibilitățile nobililor bizantini, subliniind tactul și toleranța acestuia, calități esențiale pentru un lider politic în orice epocă.

Nicola Perencin, doctorand la Universitatea din Padova, preocupat de folclorul românesc, realizează o interesantă incursiune în lumea basmelor și cântecelor bătrânești, pentru a pune în evidență existența mitului ciclopului în creația populară românească, în studiul „Polifemo alla luce. Del folklore romeno: dall’Odissea al cântec bătrânesc” („Polifem în lumina folclorului românesc: de la Odissea la cântec bătrânesc”).

Traian Ostahie pune în pagină o comprehensivă istorie a „Capitlului Romano-Catolic de Oradea în Evul Mediu”. După o incursiune în istoriografia problemei, în care discută în special ipotezele legate de întemeierea episcopiei și capitlului orădean, aflăm despre sursele de venituri și mijloacele de întreținere ale acestuia (none și dijme de pe moșiile arondate, vămi, mori), despre personalul capitular și programul liturgic al catedralei, similar cu cel dintr-o mănăstire, despre rolul de „loc de adevărire” al Capitlului. Sunt consacrate câteva pagini și ritualului ordaliei, așa cum este acesta reflectat într-unul dintre cele mai cunoscute „produse” ale Capitlului: „Registrul de la Oradea”, dar și școlii capitulare, în care s-au format intelectuali de talia lui Nicolaus Olahus. Celor interesați de cercetarea trecutului, nu ar putea să le scape faptul că, datorită acestor „locuri de adevărire” avem acces într-o mai mare măsură la lumea omului medieval, numeroase documente din epocă provenind din asemenea instituții: „Prin locul de adevărire, Capitlul și-a asumat pentru o bună perioadă de timp, rolul de depozitar al culturii și al practicii scrisului și nu în ultimul rând al practicilor juridice medievale.” (p. 124)

Academicianul Ioan-Aurel Pop continuă un mai vechi demers științific al domniei sale, cel de a demonstra trecerea de la regimul stărilor medievale la cel al națiunilor, în sens etnic, mult mai devreme decât acceptă acest lucru o bună parte a istoriografiei românești și occidentale, care plasează acest proces abia în secolul al XVIII-lea⁵. În studiul „Discriminarea românilor transilvăneni în secolul al XVI-lea: considerații asupra noțiunii de națiune” se demonstrează, pe baze documentare extrem de solide, că românii transilvăneni, erau percepuți în secolul al XVI-lea, atât de autorii maghiari locali, cât și de călătorii străini, ca un grup etnic distinct, mulți aducând în atenție originea lor romană, chiar dacă nu se uită de identitatea lor confesională ortodoxă. Dintr-o multitudine de documente și mărturii este evident că „perechea de termeni sociali țărani-nobili este înlocuită cu denumirile etnice

⁵ A se vedea în acest sens: *Națiunea română medievală : solidarități etnice românești în secolele XIII-XVI*, Editura Enciclopedică, București, 1998; *Geneza medievală a națiunilor moderne*, București, Editura Fundației Culturale Române, 1998; *Din mâinile valahilor schismatici ...: Românii și puterea în Regatul Ungariei medievale (secolele XIII - XIV)*, Editura Litera, București, 2011 ș.a.

români-unguri”. Multitudinea surselor care indică inclusiv discriminarea pe criterii etnice a românilor transilvăneni în secolul al XVI-lea, ar trebui să îndemne la o lectură mai aprofundată și la mai multă atenție pe istoricii obișnuiți mai mult cu interpretări teoretice, cu „deconstrucții” situate adeseori departe de lumea documentului istoric.

„Călători străini și traversarea frontierelor Țărilor Române (1769-1810)” este titlul studiului, care ilustrează cea de a doua direcție principală de cercetare a universitarului orădean Sorin Șipoș, alături de viața și opera istoricului Silviu Dragomir, și anume cea a imaginarului frontierelor la începuturile modernității europene⁶. Sunt inventariate originea și profesiunea călătorilor cunoscuți, pentru intervalul 1769-1810, locurile prin care aceștia aleg să intre în Principatele dunărene, semnele care indică frontiera statală („martorii frontierei”), stările de spirit încercate de călători la trecerea frontierei. Toate acestea sunt subsumate obiectivelor stabilite de istoricul care interoghează textul utilizând o anumită hermeneutică: „urmărim, la modul general, să surprindem maniera în care realitățile din spațiul românesc erau surprinse prin intermediul relatărilor de călătorie redactate de străinii care au traversat Țările Române. Interesul cercetării noastre este de-a identifica și analiza consemnările care au legătură directă cu frontiera definită ca spațiu care delimitează statele. Studiul are menirea de-a prezenta realitățile românești de la nordul Dunării, așa cum erau ele văzute de călătorii străini, pentru ca cititorul de astăzi să înțeleagă cum vedeau aceștia provinciile aflate la nordul fluviului.” (pp. 148-149)

În studiul „Prove di modernizzazione: sulle origini del teatro nazionale romeno” („Dovezi ale modernizării: asupra originilor teatrului național român”), Frederico Donatiello și Dan Octavian Cepraga, urmăresc ceea ce reputatul lingvist Alexandru Niculescu a numit „occidentalizarea romanică a limbii române”, o reromanizare a unei limbi literare marcată de slavonismul medieval și de o grecizare accentuată la începuturile modernității. Această relatinizare a limbii s-a realizat în special prin traduceri din franceză și italiană, în prima jumătate a secolului al XIX-lea. În studiul de față este urmărită contribuția traducerilor din dramaturgie, de la finalul secolului al XVIII-lea și din prima parte a secolului al XIX-lea, la conturarea limbii române literare moderne⁷.

Ioan Ciorba și Cristian Apati ne propun un material al cărui titlu ne duce cu gândul la Nicolae Iorga și a sa *Istoria țerei prin cei mici*, și anume „Istoria Bihorului prin cei mici reflectată în însemnări de pe registrele de stare civilă ale

⁶ A se vedea în acest sens volumul semnat împreună cu Ioan Horga, *De la „Mica” la „Marea Europă”*; *mărturii franceze de la sfârșitul secolului al XVIII-lea și de la începutul secolului al XIX-lea despre frontiera răsăriteană a Europei - studii și documente*, Editura Universității din Oradea, 2006 și mai multe volume coordonate pe aceeași tematică: *Ethnicity, Confession and Intercultural Dialogue at the European Union’s East Border*, Debrecen/Oradea, 2011 (împreună cu Mircea Brie și Ioan Horga); *From Periphery to Centre. The Image of Europe at the Eastern Border of Europe*, Academia Română, Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 2014 (împreună cu Gabriel Moisa, Dan Octavian Cepraga, Mircea Brie, Teodor Mateoc) ș.a.

⁷ Această direcție de cercetare a fost concretizată de Frederico Donatiello și într-un volum extrem de inovator din perspectiva tematicii cercetate: *„Limba română în templul Muzelor” - La lingua delle prime traduzioni teatrali romene*, Editura Eikon, București, 2020.

parohiilor ortodoxe (sfârșitul secolului al XVIII-lea – 1848)”. Fiind amândoi familiarizați cu registrele parohiale din cercetările lor anterioare, Cristian Apati utilizându-le pentru studiile sale de istorie ecleziastică, iar Ioan Ciorba în cele destinate calamităților ce s-au abătut asupra societății transilvănene la începuturile modernității, cei doi istorici aduc în atenție o categorie de izvor istoric mai puțin exploatat – însemnările din registrele parohiale. După cum subliniază și cei doi autori, dacă însemnările de pe paginile cărților bisericești s-au bucurat de o atenție constantă, în schimb cele din cuprinsul registrelor civile, au fost mai mereu neglijate deși: „faptul e cu atât mai surprinzător cu cât cuprinsul unora oferă date absolut inedite, în vreme ce altele vin să consolideze informația istorică existentă.” (p. 206) Lecturând interesantul studiu, nu putem decât să fim de acord cu o concluzie a autorilor săi: acest tip de izvor istoric „sporește, chiar dacă doar modest, cantitatea de informație istorică provenind din interiorul ruralității, obișnuită cel mai adesea să se manifeste prin oralitate...” (p. 207)

Profesorul Dan Octavian Cepraga, continuă demersul început în „Prove di modernizzazione..” cu Frederico Donatiello în: „Limbă și națiune: despre importanța traducerilor în procesul modernizării limbii române literare”, pornind de la aceeași paradigmă a occidentalizării romanice a limbii române, prin traduceri din limbile romanice occidentale. Punctul de plecare în acest proces istoric, este situat de autor în opera și activitatea corifeilor Școlii Ardelene la finele secolului al XVIII-lea, munca acestora fiind continuată apoi și dincolo de Carpați în perioada prepașoptistă și pașoptistă, între 1780-1860 fiind traduse în română circa 700 de opere literare, filosofice și științifice, aparținând la 300 de autori străini. Rolul acestora în evoluția limbii române literare este de netăgăduit: „Traducerile au înlesnit îmbogățirea vocabularului, acel fenomen de proporții uriașe numit de Sextil Pușcariu reromanizarea limbii române. Textele din marile literaturi occidentale, citite cu ochiul atent al traducătorului, au oferit o sursă temeinică pentru împrumuturile latino-romanice și pentru formarea neologismelor prin calcuri semantice și structurale.” (pp. 234-235) În același timp, literatura și-a găsit, prin aceste traduceri, teme, modele și un limbaj specific. Interesante și pline de tâlc ni se par și rândurile finale din acest remarcabil studiu: „Dacă am dori să tragem o concluzie, pe cât de simplă și provizorie, a celor prezentate mai sus, ea ar putea fi următoarea, cu un gând la bilanțul cerut de anul Centenarului: la originea procesului de formare a națiunii române moderne nu vom găsi nicidecum închiderea identitară a etnonaționalismului sau căutarea obsedantă a «specificului național». Dimpotrivă, limba noastră literară modernă și conștiința națională modernă se nasc amândouă dintr-o deschidere liberă și generoasă spre alteritate, amândouă și-au definit și întărit trasăturile specifice și originale prin asimilarea și însușirea elementelor venite din afară, s-au recunoscut pe sine, și-au descoperit propriile posibilități datorită dialogului și confruntării cu celelalte limbi și culturi europene.” (p. 246)

„Națiune și proiecte naționale în secolul cel lung” este intitulat materialul semnat de Cornel Sigmirean. Acesta inventariază diversele proiecte propuse de intelectualii și oamenii politici români din Transilvania, cu privire la viitorul acestei provincii, față în față cu proiectele intelectualilor și politicienilor maghiari. Autorul concluzionează că elita politică românească a suținut în general autonomia Transilvaniei, indiferent de formulele propuse pentru organizarea imperiului, până aproape de finalul secolului al XIX-lea, pentru ca în ultimele decenii ale acestuia și

În primele decenii ale secolului al XX-lea să pledeze pentru autonomia națiunii române din cuprinsul imperiului bicefal. Sunt analizate mai multe opțiuni politice, printre care cea a federalizării imperiului, al cărei cel mai cunoscut susținător din mediul românesc a fost Aurel C. Popovici (*Stat și națiune. Statele Unite ale Austriei Mari – Leipzig – 1906*), dar și ideile lui Vasile Goldiș cu privire la autonomia culturală a națiunilor prezentate în lucrarea *Despre problema naționalităților* (publicată la Arad, în limba maghiară în anul 1912 - *A nemzeti Kérdésről*). Este reliefat modul diferit de definire a națiunii de către intelectualii și oamenii politici români și maghiari; în timp ce în mediul românesc s-a impus conceptul german de națiune etno-culturală, în mediul maghiar s-a utilizat definiția franceză a națiunii, o națiune civică aderentă la principiile și valorile stabilite prin Constituție. Cele două modele erau evident ireconciliabile, ceea ce a și dus la despărțirea de Ungaria a Transilvaniei și a părților vestice, majoritar românești, la finalul Primului Război Mondial, elita românească făcând apel la principiul autodeterminării naționale.

În studiul „Un luptător pentru idealul național – protopopul Ioan Papiu al Devei”, Florin Dobrei creionează portretul unui intelectual român exemplar din Transilvania secolului al XIX-lea (Ioan Papiu a trăit între 1833-1907). Apropiat al lui Andrei Șaguna și mitropoliților succesori ai acestuia, Ioan Papiu a îndeplinit sarcina de protopop ortodox al Devei între 1859 (demnitate preluată deci la doar 26 de ani) și 1890. Este reliefată activitatea sa pe linie confesională, supervizarea construirii de biserici de piatră în comunitățile din cadrul protopopiatului său, repararea unora mai vechi, implicarea în mișcarea culturală românească din Transilvania, fiind membru a mai multor asociații culturale (inclusiv al Astorei), pe multe dintre acestea susținându-le inclusiv financiar. În anii 1877-1878, a mobilizat clerul și credincioșii ortodocși din părțile Devei în direcția sprijinirii eforturilor de război ale fraților de peste munți, a participat, în mod activ, la organizarea de colecte în bani, alimente, medicamente și îmbrăcăminte, destinate răniților, văduvelor și orfanilor din România. Este reliefată contribuția sa la constituirea Partidului Național Român, dar și activitatea sa meritorie pe tărâmul educației, acesta încercând să salveze cât mai multe dintre școlile din districtul său protopopesec din calea acțiunilor de „statificare”, ceea ce era echivalent cu maghiarizarea lor.

„Timpul marilor decizii. Națiune, oameni, atitudini. Delegații și participanți bihoreni la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918” este titlul propus de către universitarul orădean Radu Romînașu. Acesta realizează o radiografie a evenimentelor care au dus la Marea Adunare de pe 1 Decembrie și decizia sa istorică, atât la nivelul liderilor românilor din Ardeal și Ungaria, cât și la nivelul comunităților din Bihor, subliniind încă odată caracterul democratic, plebiscitar al deciziilor luate de națiunea română în anul 1918, în virtutea principiului autodeterminării naționale.

A treia parte a volumului este intitulată: „Națiunea imaginată. Concepte și etape în construirea identităților naționale europene în epoca contemporană.” Aceasta cuprinde zece studii, redactate de 11 autori.

Gurie Georgiu, episcopul ortodox al Devei și Hunedoarei, propune o reflecție cu privire la viitorul civilizației occidentale în lucrarea: „Recursul la memorie (și tradiție) în construcția identităților neperisabile. Riscul suicidului asumat pentru o Europă amnezică”. Prea sfântitul Gurie atrage atenția că „climatul

emoțional colectiv din Europa postmodernă seamănă izbitor cu cel de la sfârșitul Imperiului Roman.” (p. 327) Adept al tezei ciocnirii civilizațiilor, acesta atrage atenția că: „Europa pierde văzând cu ochii pentru că nu mai are credință, nu neapărat credință în Dumnezeu, ci pur și simplu putere de a crede în ceva.” (p. 326) Autorul consideră că soluționarea acestei crize de conștiință pe care o traversează Europa, s-ar putea realiza prin revenirea la câteva valori: credința, tradiția, națiunea, iubirea aproapelui.

Profesorul Ion Gumenâi ne propune în studiul „Populația Basarabiei în fața propagandei ortodoxismului bicefal rus și a ateismului sovietic”, o perspectivă inedită cu privire la practicile de deznaționalizare a românilor din Moldova dintre Prut și Nistru, întreprinse de Imperiul Rus în primii ani după anexarea acestui teritoriu în 1812 și, respectiv, în ultimul deceniu de stăpânire a URSS asupra Republicii Moldova. Dacă în primii ani de după 1812 Imperiul Țarist a încercat să utilizeze biserica ortodoxă ca vector al procesului de rusificare a populației românești: „ortodoxia rusă avea drept misiune de a transforma prin sine populația românească ortodoxă în adevărați credincioși ai țarului, adică adevărați supuși” (p. 340), în deceniul nouă al secolului al XX-lea, statul sovietic a încercat ca printr-o propagandă ateistă din ce în ce mai agresivă să îndepărteze populația, mai ales cea tânără, de biserică și valorile promovate de aceasta.

Cercetătoarea Liliana Rotaru, provenită ca și Ion Gumenâi de la aceeași Universitate de Stat a Republicii Moldova, de la Chișinău, ne propune studiul „Dezideologizarea învățământului superior în RSSM”. Autoarea precizează că înțelege prin termenul de dezideologizare: „un complex de acțiuni de scoatere a învățământului superior sovietic, în general, și cel moldovenesc, în special, de sub influența ideologiei comuniste.” (p. 357) Autoarea identifică trei etape ale acestui proces. Într-o primă etapă, între 1987-1989, procesul de dezideologizare a fost o consecință a perestroikăi lui Gorbaciov și a întâmpinat o puternică rezistență din partea unor profesori rusofoni, poate nu atât din considerente ideologice, cât din teama că își vor pierde pozițiile privilegiate din Universitate. În a doua etapă, 1989-1990, procesul este instituționalizat și a beneficiat și de o puternică susținere din partea studenților. Primele schimbări în plan curricular s-au înregistrat încă din vara anului 1989, când au fost eliminate discipline precum „Comunismul științific”, „Istoria PCUS”, „Ateismul științific” etc. Procesul a continuat într-o a treia etapă, în anii 1990 și 1991 fiind și o consecință a declarării suveranității RSS Moldova la 23 iunie 1990.

Ion Zainea urmărește în studiul „Făurirea statului național român între mistificare și adevăr. Rolul cenzurii (1968-1975)”, modul în care instituțiile cenzurii au receptat lucrările istorice dedicate semicentenarului Marii Uniri (1968). Autorul remarcă faptul că cenzura semnala în mod special următoarele „derapaje” ale istoricilor (care interpretaseră probabil prea lax semnele liberalizării regimului): se sublinia prea mult și cu „caracterizări superlative” (p. 387) rolul burgheziei române, al Partidului Național Român, al unor personalități, precum: Iuliu Maniu, Ionel Brătianu, Take Ionescu, Al. Vaida-Voevod, Iuliu Hossu, al dinastiei de Hohenzollern, al celor două Biserici românești. În schimb se remarcă subaprecierea activității socialiștilor români din Transilvania și Ungaria. Paradoxal, după 1970, unele lucrări au fost trimise autorilor spre completare, precum lucrarea lui Constantin C. Giurescu: „Formarea statului național unitar român”, căruia i s-a

solicitat introducerea unui subcapitol intitulat „Unirea Basarabiei și Bucovinei” lucru de neconceput cu câțiva ani în urmă (de unde și prudența inițială a marelui istoric). Profesorul Ion Zainea conchide: „sub comunism, puterea a folosit istoria ca instrument, trecutul fiind modelat și remodelat în diferite feluri și cu scopuri variate.” (p. 407)

În „Șantierul arheologic al muzeelor din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș în anul 1972. Un scurt repertoriu”, Mihaela Goman realizează un util inventar pentru istoria arheologiei, a siturilor propuse spre cercetare în 1972 și a arheologilor implicați în această activitate. Bilanțul înregistrat este de 191 șantiere arheologice, cercetate de specialiștii celor 24 de muzee și două institute pedagogice (Oradea și Târgu Mureș) din acest areal geografic. Fiind vorba de săpături sistematice, cifrele ne apar ca fiind impresionante, în comparație cu cele de astăzi, când predomină săpătura arheologică de salvare, cercetarea arheologică sistematică fiind cronic subfinanțată.

„Două întâlniri între Pantelimon Halippa și Victor Jinga în 1978” se intitulează ineditul material propus de către Mihai D. Drecin și Delia Cora. După o scurtă introducere în biografia celor două personalități, sunt prezentate discuțiile prilejuite de întâlnirea dintre cei doi, pe 27 martie 1978, la 60 de ani de la Unirea Basarabiei cu România și, respectiv 13 aprilie același an. Ambele întâlniri sunt redată pe baza notițelor lui Victor Jinga, realizate la scurt timp după vizitarea nonagenarului Pan Halippa. Reținem, printre multe altele, activitatea laborioasă a acestuia în sprijinul ideii de revenire a Basarabiei la România, scrisorile și apelurile către diverse instituții și personalități din țară și din afara ei. La prima întâlnire, acasă la Pan Halippa se aflau încă vreo 15-20 basarabeni și s-a discutat despre Basarabia de odinioară și despre zilele Unirii. La a doua vizită, Victor Jinga, a avut prilejul de a discuta mai pe îndelete cu marele om politic basarabean, care i-a relatat și amintirile sale despre diverse evenimente și personalități din anul Marii Uniri și perioada interbelică. Nu ne putem abține să nu ne gândim la cum arată rapoartele securității despre aceste întâlniri, fiind convinși că Pan Halippa era supravegheat în continuare, în ciuda vârstei sale înaintate.

Istoricul orădean Gabriel Moisa abordează o temă puțin frecventată de istoriografia română, și anume, istoriografia românilor din Ungaria, în studiul „Revista *Timpuri* (Giula) sau despre primele încercări de căutare a originilor la românii din Ungaria (1985-1991)”. Deși a apărut doar în câteva numere și pentru o perioadă limitată de timp, revista se remarcă prin calitatea materialelor referitoare la istoria românilor din Ungaria, fiind „laboratorul în care s-a format grupul de cercetători români care s-au constituit câțiva ani mai târziu în *Institutul de Cercetări al Românilor din Ungaria*”. (p. 430)

În „Contribuții la istoriografia românească recentă referitoare la comitatul Bihor”, Gelu Daniel Serea, inventariază contribuțiile de după 1989 referitoare la acest subiect. Regăsim nume de istorici și/sau arheologi precum Liviu Borcea, Ioan Crișan, Sever Dumitrașcu, Fleisz János, Doru Marta, Adrian Andrei Rusu, Florin Sfrengu, Emődi Tamás, Șerban Turcuș ș.a.

Universitarul basarabean Ion Eremia, descrie în studiul „Politica – instrument de formare a unei noi națiuni: națiunea civică moldovenească”, încercările din ultimele două secole de a impune ideea unei națiuni „moldovenești”, diferită de cea română. Acesta arată că termenii de „moldoveni” și de „români”,

respectiv, „limbă moldovenească” și „limbă română”, utilizați de cronicarii Ureche, Miron Costin, de către Dimitrie Cantemir ș. a. erau interschimbabili și nu erau utilizați pentru a „demonstra existența a două popoare diferite, moldoveni și români, a două limbi diferite, moldovenească și română”. (p. 448) În schimb, cărturari și ideologi din Imperiul Țarist, URSS și în ultimele trei decenii, din diferite direcții ale spectrului politic, au încercat și încă încearcă să acrediteze existența unei națiuni moldovenești și a unei limbi cu același nume. Interesante sunt referirile la încercarea a diverse republici ex sovietice de a defini o națiune civică/politică, după momentul 1991. Un „laborator” de testare a eficienței acestui proces este Transnistria, unde, conform lui Ion Eremia se vorbește tot mai frecvent de „națiunea nistreană”, conform unor studii sociologice 74 % din locuitori ar fi confirmat apartenența lor la această nouă națiune (pp. 464-465). Cuvintele autorului de la finalul studiului ni se par mai mult decât concludente: „Națiunea civică moldovenească este o problemă pur politică și, în închipuirile unora, ar putea fi realizată numai în rezultatul unui compromis făcut vorbitorilor de limbă rusă, de a fructifica speranța acestora, ca limba rusă să fie recunoscută a doua limbă de stat. Cu alte cuvinte să se reîntoarcă la vechea stare de lucruri din perioada sovietică.” (p. 479)

Studiul geografului Stelian Nistor este dedicat județului de baștină al profesorului Sever Dumitrașcu, Hunedoara: „Oamenii locurilor – considerații privind realitatea demografică prezentă a județului Hunedoara”. Sunt urmărite mai multe etape de evoluție a populației județului: 1900-1930, 1930-1956, 1956-1992 și 1992-2002. În primele trei etape se observă o tendință clară de creștere a populației, cu un vârf la recensământul din 1992 (înregistrat de altfel la nivelul întregii țări), urmată apoi de o scădere accentuată, pusă pe seama restructurării economice a zonei, pe migrația externă, dar și internă (spre Arad și Timiș). Cu toate acestea, Hunedoara rămâne județul cu cel mai mare indice de urbanizare din țară, în 2015 77,9 % din locuitorii săi trăind în mediul urban. Studiul universitarului orădean constituie o analiză complexă, utilă nu doar din punct de vedere științific ci și factorilor de decizie de la nivel județean, regional și național în elaborarea politicilor de dezvoltare a acestei regiuni a țării.

În finalul prezentării noastre trebuie să spunem că *Națiunea imaginată. Concepte și etape în construirea identităților naționale europene. In Honorem prof. univ. dr. Sever Dumitrașcu* este un volum masiv, la propriu și la figurat, care face cinste atât autorilor și coordonatorilor săi, cât și profesorului Sever Dumitrașcu, căruia îi este dedicat.

Securitatea și Exilul Intelectualilor Români în Italia, Anca Stângaciu, Editura Mega, Cluj-Napoca 2019, 399 pp.

Nicholas DIMA*

O carte bine documentată, bine scrisă și bine venită! Felicitări autoarei Anca Stângaciu, conferențiar la Universitatea “Babes-Bolyai” din Cluj-Napoca. Tema principală a cărții se reflectă în modul în care securitatea regimului instaurat de sovietici în țară după 1944 a urmărit încontinuu exilul românesc, încercând să-l discrediteze, să-l compromită și să-l anihileze. De la început se impun două observații: este laudabil faptul ca cercetătorii din țară au reușit să obțină acces la arhivele Securității și să studieze exilul confrăților plecați, și este lamentabil să constăți cât de diabolică și de perversă a fost Securitatea în eforturile ei de a anihila exilul.

Volumul se concentrează pe exilul românesc din Italia, limitat ca număr, dar cu precădere intelectual și foarte activ. Cartea are însă multe referiri la exilul european, în special cel din Franța, Germania și Spania, dar și din cele două Americi. În calitate de exilat de peste 52 de ani și activ continuu în viața emigrației, am întâlnit și cunoscut foarte mulți confrăți menționați în cartea doamnei Stângaciu. Fără falsă modestie, cred că sunt unul din ultimii exilați români care a cunoscut atât exilul politic, imediat post-belic, cât și emigrația din ultimele decenii. Sunt de asemenea ultimul asociat în viața al Comitetului Național Român din New York condus de fostul ministru de externe Constantin Vișoianu.

Impresionează meticulozitatea cu care autoarea a făcut cercetările și a parcurs documentele Securității (Și mă întreb de ce mie personal mi s-a respins accesul la arhivele Serviciului de Informații Externe?). Impresionează totodată obiectivitatea cu care autoarea abordează oamenii vizați indiferent de culoarea lor politică: țărăniști, liberali sau legionari. Și cel mai mult impresionează modul draconic în care a lucrat Securitatea și imensele resurse umane și financiare pe care le-a cheltuit ca să urmărească activitatea celor fugiți. Asa cum afirma scriitorul Paul Goma, cu care am stat un timp în închisoarea din Gherla, Securitatea a fost răul absolut al României. Și totuși, nici Securitatea nu a fost de capul ei. Cine a organizat-o și cine a dirijat-o?

Și aici trebuie să fac o observație tristă pe care probabil autoarea cărții nu o cunoaște. Fosta Securitate, azi SRI, s-a schimbat doar la față după 1989. “Serviciile” continuă să lucreze cu aceiași indivizi-surse și cu aceleași obiective: controlul a ceea ce acum se cheama “diaspora” și anexarea emigrației la interesele noi “nomenclaturi” din țară.

Autoarea cărții reușește să deslușească atât nuanțele exilului ca entitate politică și culturală, cât și metodele și manevrele securității menite să-l dezbină. În același timp, ea nu se pierde în generalități și se referă individual la numeroși membri ai exilului din care unii au ajuns mari personalități. Doamna Stângaciu

---

* Prof. Dr. Nicholas Dima, USA.

descrie de asemenea relațiile celor plecați cu familiile rămase în țară și modul în care Securitatea intercepta și “valorifica” acele relații. Cititorul face cunoștință cu limbajul Securității pe care de altfel mulți dintre noi l-am simțit personal: agenți acoperiți, informatori, surse, utilizare “in orb”, diversiune, infiltrare, dezinformare, etapizare, remodelare a gândirii, exploatare a fricii, șantaj emoțional etc (pp. 231-233). Modul de organizare internă al Securității este și el documentat și este înfiorător să afli ca între 1948 și 1988 Securitatea a recrutat și folosit 500.000 de informatori. Cum a lucrat concret, ce a urmărit și ce a reușit, ne spune autoarea cu propriile sale cuvinte.

“...*Consolidarea regimului comunist și a Securității a dus la destabilizarea exilului prin infiltrări, trădări și colaboraționism, încat supraviețuirea României democratice înafara spațiului național a căpătat forma luptei anticomuniste versus cea a colaborării, a rezistenței versus cea a propagandei procomuniste, a unității versus cea a dezbinării.*” (p. 374) ...*Tacticile diabolice, ascunse, persuasive sau manipulative ale Securității care prin ofițeri și agenți a reușit să se infiltreze, să destabilizeze, să dezbine sau să lase traumă...*” (p. 319) Autoarea a înțeles bine practicile Securității deși din arhive nu a putut afla numele agenților strecurați în Occident.

Pe la începutul anilor '70 eram activ în Comitetul Național Român din New York și totodată președinte al Societății Avram Iancu. La un moment dat s-a infiltrat între noi un individ dubios, Constantin Milovan, care ne admonesta că atacăm pe nedrept țara natală, care chipurile dezvoltase relații atât de bune cu America. Individul încerca pe diverse căi să creeze grupuri de prieteni ai noului regim și ne îndemna să colaborăm cu autoritățile de la București. În final, l-am exclus din societate și l-am izolat. Ceva mai târziu, cand a venit Ceaușescu în vizită la New York, Milovan s-a prezentat la hotelul unde era cazat acesta și l-a felicitat pentru politica sa. Ulterior, generalul Mihai Pacepa a confirmat că Milovan fusese infiltrat de Securitate între noi.

Obrăznicia și diabolismul Securității a fost inșa tipatoare la cer. La New York Milovan a scos periodic un ziar numit dezinformativ *Dreptatea* și imediat după 1989 s-a prezentat la biroul din București al liderului țărănist Corneliu Coposu ca să-și arate activitatea și meritele din exil. În 1991 eu am fost trimis oficial de Vocea Americii la București și m-am întâlnit cu domnul Coposu căruia i-am explicat cine era în realitate Milovan. Domnul Coposu mi-a răspuns fără prea multa convingere că nu avea de unde să știe. Adevărul este că trebuia să știe. Le scrisesem personal și lui și ulterior lui Constantinescu Emil că noi, refugiații mai vechi, cunoșteam foarte bine America și le propuneam să organizăm un grup prin care să oferim consiliere noilor lideri politici din țară. Nu i-a interesat. Noii lideri au preferat să lucreze în continuare cu ambasada romana din Washington unde serviciile de informații și-au păstrat vechile structuri... Și tot așa se lucrează și azi.

În ce privește stilul cărții *Securitatea și Exilul...* autoarea folosește fraze foarte lungi în opinia mea, dar clare din punct de vedere structural, cea ce face lectura ușoară și placută. Limbajul este și el bogat, frumos și modern, contrastând cu limbajul pompos și plin de barbarisme la moda în aceste zile. Studiul este totodata evident academic, cu note de subsol și citate și dispune de un index nominal al multor persoane menționate în text.

Personal, aș dori să văd un asemenea studiu referitor la exilul din America, dar având în vedere numărul mare al românilor stabiliți în Statele Unite și activitățile politice vaste ale multora dintre ei, așa ceva s-ar întinde pe mii de pagini. Și mă gândesc la propriile mele dosare amintindu-mi de ce îmi scria tata din București prin 1980. Tata a fost un om simplu, dar integru și deosebit de demn. Fusese sergent în primul război mondial și luptase la Mărășești. Refac parțial din memorie scrisoarea sa:

”Nicule am fost chemat la securitate unde m-a primit un colonel, da să știi că era om spălat, nu daia pe care îi știi tu. Mi-a arătat un teanc de dosare care se ridică din podea până la înălțimea biroului... “Uite ce ne face fiul dumitale în loc să aprecieze eforturile noastre pentru propășirea țării”, mi-a spus colonelul... Din scrisoare am înțeles însă că tata era cumva mandru de cece făceam eu în America. De altfel, când mi-am luat doctortatul i-am trimis o copie a diplomei și am aflat mai târziu că tata se ducea la toți prietenii să se laude cu mine. Acum, aș vrea să văd cum mă “lauda” securitatea în acea perioadă...

Și un gând final pentru cercetătorii din țară care cunosc activitatea exilului doar din documente. Majoritatea covârșitoare a oamenilor își văd de treburile, nevoile și interesele lor cotidiene. Cei care iau atitudine politică publică ori se afirmă ca intelectuali de valoare sunt foarte puțini. În America românii exilați care au luat consecvent atitudine împotriva comunismului au fost probabil sub o sută iar liderii îi poți număra pe degete. Aceștia au menținut însă încontinuu și în mod intransigent faclia libertății României.